

METODYKA PRACY SĘDZIEGO W SPRAWACH CYWILNYCH

Henryk Pietrzkowski

METODYKI

WYDANIE **8**

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie

Ważne

Przykłady

Podstawa prawna
Kontekst prawny

Pytania
Zadania

Rozwiązania
Odpowiedzi

Stanowisko stron
Pogląd

Orzecznictwo

Literatura

Historia

Nowe przepisy

METODYKA PRACY SĘDZIEGO W SPRAWACH CYWILNYCH

Henryk Pietrkowski

METODYKI

WYDANIE **8**

Stan prawny na 1 stycznia 2021 r.

Wydawca

Klaudia Szawłowska-Milczarek

Redaktor prowadzący

Joanna Tchorek

Sporządzenie skorowidza

Radosław Cebeliński

Opracowanie redakcyjne i aktualizacja skorowidza

Michał Dymiński

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8223-599-9

8. wydanie

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	27
Przedmowa	31
Zbiór zasad etyki zawodowej sędziów	35
Rozdział I	
Zagadnienia ogólne	39
1. Prawo do sądu	39
2. Prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki	44
2.1. Obowiązek sądu przeciwdziałania przewlekłości postępowania	46
2.2. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	47
3. Prawo do rzetelnego procesu	49
4. Prawo do informacji i pouczeń	55
4.1. Uwagi wstępne	55
4.2. Pouczenia dotyczące czynności procesowych	55
4.3. Uprzedzenie o prawdopodobnym wyniku sprawy	57
4.4. Uprzedzenie o możliwości podjęcia rozstrzygnięcia na innej podstawie ...	58
4.5. Skutki zaniedbań sądu w zakresie obowiązku udzielenia pouczeń	60
4.6. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	63
Rozdział II	
Nadużycie prawa procesowego	70
1. Ciężar wspierania postępowania przez strony	70
2. Przeciwdziałanie nadużyciu prawa procesowego w orzecznictwie przed uchwaleniem art. 4 ¹ k.p.c.	70
3. Definicja oraz przejawy nadużycia prawa procesowego	72
Rozdział III	
Systemy gromadzenia materiału procesowego	80
1. System prekluzji oraz system dyskrecyjnej władzy sędziego	80
2. System koncentracji materiału procesowego	86

Rozdział IV

Przedmiot procesu cywilnego. Droga sądowa	88
1. Przedmiot procesu cywilnego	88
2. Pojęcie „sprawa cywilna”	89
3. Dopuszczalność oraz niedopuszczalność drogi sądowej	91

Rozdział V

Rodzaje postępowania cywilnego. Właściwość trybu postępowania rozpoznawczego	96
1. Rodzaje postępowania cywilnego	96
2. Właściwość trybu postępowania rozpoznawczego	99
2.1. Rozpoznanie sprawy według przepisów o postępowaniu zwykłym i odrębnym	99
2.2. Czynności przewodniczącego związane z oceną charakteru sprawy cywilnej oraz trybu postępowania	101
2.3. Czynności sądu związane z oceną charakteru sprawy cywilnej oraz trybu postępowania	102
2.4. Czynności sądu związane z oceną charakteru sprawy gospodarczej	105
3. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	105

Rozdział VI

Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i orzeczenie cywilne	106
1. Moc wiążąca prawomocnych skazujących wyroków karnych	106
1.1. Uwagi wstępne	106
1.2. Zakończenie postępowania karnego przed wszczęciem postępowania cywilnego	106
1.3. Prowadzenie postępowania karnego równoległe z postępowaniem cywilnym	112
1.4. Wszczęcie postępowania karnego po zakończeniu postępowania cywilnego	114
2. Okoliczności wyłączające prejudycjalność prawomocnych skazujących wyroków karnych	114

Rozdział VII

Właściwość sądu	116
1. Niewłaściwość usuwalna. Utrwalenie właściwości sądu	116
2. Właściwość rzeczowa	118
2.1. Wartość przedmiotu sporu (zaskarżenia)	120
2.2. Wartość przedmiotu sporu w razie żądania zasądzenia odsetek	123
2.3. Wybrane orzecznictwo dotyczące wartości przedmiotu sporu w wybranych sprawach	124

2.4. Wartość przedmiotu zaskarżenia w sprawach połączonych do wspólnego rozpoznania (art. 219 k.p.c.)	128
3. Właściwość miejscowa	129
3.1. Właściwość ogólna, przemienne i wyłączna	129
3.2. Szczególne regulacje	133
4. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	133

Rozdział VIII

Skład sądu. Zasady przydziału spraw. Wyłączenie sędziego	134
1. Skład sądu. Zasady przydziału spraw	134
2. Wyłączenie sędziego	140
2.1. Uwagi wstępne	140
2.2. Czynności sędziego	144
2.3. Czynności sądu	145
3. Wyłączenie referendarza sądowego, ławnika, prokuratora oraz innych organów sądowych	147

Rozdział IX

Zdolność sądowa. Zdolność procesowa	150
1. Zdolność sądowa	150
1.1. Podmioty, którym przysługuje zdolność sądowa	150
1.1.1. Osoby fizyczne	151
1.1.2. Osoby prawne	151
1.1.3. Podmioty samodzielne niebędące osobami prawnymi, a mające zdolność prawną	152
1.1.4. Podmioty niesamodzielne mające samodzielną pozycję w postępowaniu sądowym, wynikającą ze szczególnej zdolności sądowej	154
1.2. Czynności sądu w razie stwierdzenia braku zdolności sądowej	165
2. Zdolność procesowa	168
2.1. Uwagi wstępne	168
2.2. Zdolność procesowa osób fizycznych	169
2.3. Zdolność procesowa podmiotów niebędących osobami fizycznymi. Podmiot nieistniejący	172
3. Ustanowienie kuratora procesowego	175

Rozdział X

Skarb Państwa jako strona w postępowaniu sądowym	176
1. Uwagi ogólne	176
2. Materialnoprawna i procesowa konstrukcja reprezentacji Skarbu Państwa	177
3. Oznaczenie Skarbu Państwa jako strony w postępowaniu sądowym	180
4. Reprezentacja Skarbu Państwa przez kilka jednostek organizacyjnych	183

5. Zastępstwo procesowe Skarbu Państwa wykonywane przez Prokuratorię Generalną RP	187
5.1. Rodzaje zastępstwa	187
5.2. Współdziałanie podmiotów i organów reprezentujących Skarb Państwa z Prokuratorią Generalną RP	190
5.3. Koszty zastępstwa procesowego wykonywanego przez Prokuratorię Generalną RP	193
5.4. Wskazanie przez Prezesa Prokuratorii Generalnej RP organu właściwego do reprezentowania Skarbu Państwa	194

Rozdział XI

Legitymacja procesowa. Współuczestnictwo w sporze	197
1. Legitymacja procesowa	197
2. Współuczestnictwo w sporze	200
2.1. Współuczestnictwo formalne i materialne	200
2.2. Współuczestnictwo konieczne	205
2.3. Współuczestnictwo jednolite	209
2.4. Współuczestnictwo procesowe w osobowych spółkach handlowych	211

Rozdział XII

Interwencja główna i uboczna. Przypozwanie	214
1. Interwencja główna	214
2. Interwencja uboczna	215
3. Przypozwanie	221
4. Zawiadomienie gminy w sprawie o opróżnienie lokalu	223

Rozdział XIII

Podmiotowe przekształcenia w procesie	226
1. Zmiana strony a sprostowanie oznaczenia strony	226
1.1. Uwagi wstępne	226
1.2. Całkowity brak legitymacji procesowej biernej oraz dopozwanie	229
1.3. Całkowity brak legitymacji procesowej czynnej	231
1.4. Częściowy brak legitymacji procesowej czynnej i biernej	232
1.5. Czynności sądu związane z żądaniem wezwania osób trzecich do sprawy	234
2. Usuwanie błędów popełnionych przy przekształceniach podmiotowych	235
3. Skutki prawne przekształceń podmiotowych	238

Rozdział XIV

Reprezentacja stron	241
1. Zdolność postulacyjna	241
2. Przedstawiciele ustawowi	245
3. Pełnomocnicy procesowi	248

3.1. Pełnomocnik ustanowiony przez stronę	248
3.1.1. Wynagrodzenie adwokata (radcy prawnego) ustanowionego przez stronę	251
3.2. Pełnomocnik ustanowiony przez sąd	256
3.2.1. Wynagrodzenie adwokata (radcy prawnego) ustanowionego przez sąd	262
4. Pełnomocnik substytucyjny	265
5. Pełnomocnictwo procesowe	268
5.1. Rodzaje pełnomocnictwa	268
5.2. Należyte umocowanie pełnomocnika	269
5.3. Zakres pełnomocnictwa	273
5.4. Forma pełnomocnictwa, podpis na pełnomocnictwie, uwierzytelnianie odpisu pełnomocnictwa i dokumentów	276
5.5. Prostowanie i odwoływanie przez stronę oświadczeń i czynności pełnomocnika	279
5.6. Bezskuteczność zatwierdzenia przez stronę oświadczeń i czynności dokonanych przez osobę, która nie może być pełnomocnikiem	279
5.7. Wygaśnięcie i wypowiedzenie pełnomocnictwa	280

Rozdział XV

Koszty postępowania	284
1. Uwagi wstępne	284
2. Pojęcie kosztów procesu i kosztów sądowych	284
3. Zasady uiszczania kosztów sądowych	287
3.1. Zasady ogólne	287
3.2. Zasady uiszczania opłat sądowych przez zawodowych pełnomocników	291
4. Zwolnienie od kosztów sądowych	292
5. Rozliczanie kosztów tymczasowo poniesionych przez Skarb Państwa	299
6. Zasady zwrotu kosztów postępowania	301
6.1. Uwagi wstępne	301
6.2. Zwrot kosztów w procesie	303
6.3. Zwrot kosztów w postępowaniu nieprocesowym	309
7. Czynności referendarza sądowego w zakresie orzekania o kosztach	311
8. Wynagrodzenie za wykonane zastępstwo procesowe przez adwokata (radcę prawnego) oraz zwrot kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu przez tych pełnomocników	314

Rozdział XVI

Pisma procesowe	316
1. Wymagania formalne pism procesowych zwykłych i szczególnych	316
2. Usuwanie braków formalnych pism procesowych	320
3. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	327

Rozdział XVII

Pozew	329
1. Uwagi wstępne	329
2. Czynności przewodniczącego	329
3. Obligatoryjne składniki pozwu	333
4. Fakultatywne składniki pozwu	338
5. Pismo niebędące pozwem	339
6. Odrzucenie pozwu	339
6.1. Uwagi wstępne	339
6.2. Stan sprawy w toku	340
6.3. Powaga rzeczy osądzonej	341
6.4. Postanowienie o odrzuceniu pozwu	345
6.5. Zakaz odrzucenia pozwu	346
7. Skutki doręczenia pozwu	347
8. Cofnięcie pozwu i zrzeczenie się roszczenia	349
9. Odpowiedź na pozew	355
9.1. Treść odpowiedzi na pozew, tryb i termin jej złożenia	355
9.2. Zaprzeczenia i zarzuty procesowe	357
9.3. Zarzuty merytoryczne	359
9.3.1. Zarzut braku legitymacji procesowej	359
9.3.2. Zarzut nieistnienia roszczenia	360
9.3.3. Zarzut przedwczesności powództwa	360
9.3.4. Zarzut przedawnienia roszczenia lub upływu terminu zawitego	360
9.3.5. Zarzut zrzeczenia się roszczenia	361
9.3.6. Zarzut sprawy ugodzonej	361
9.3.7. Zarzut potrącenia	362

Rozdział XVIII

Powództwo	367
1. Rodzaje powództw	367
1.1. Powództwo o zasądzenie świadczenia	367
1.1.1. Częściowe dochodzenie świadczenia	369
1.1.2. Kumulacja roszczeń	370
1.1.3. Zmiana powództwa	372
1.1.4. Żądanie odsetek	378
1.2. Powództwo o ustalenie istnienia bądź nieistnienia stosunku prawnego lub prawa – art. 189 i 189 ¹ k.p.c.	380
1.3. Powództwo o ustalenie stanu prawnego księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym	390
1.4. Powództwo o ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa	393
1.5. Powództwa przeciwegzekucyjne	394
1.5.1. Uwagi wstępne. Właściwość sądu	394
1.5.2. Powództwo opozycyjne	397

1.5.2.1. Uwagi ogólne	397
1.5.2.2. Powództwo opozycyjne na podstawie art. 840 § 1 pkt 1 k.p.c.	398
1.5.2.3. Powództwo opozycyjne na podstawie art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c.	400
1.5.2.4. Powództwo opozycyjne na podstawie art. 840 § 1 pkt 3 k.p.c.	406
1.5.2.5. Powództwo opozycyjne na podstawie art. 840 ² k.p.c.	409
1.5.3. Powództwo ekscydencyjne	409
1.5.4. Powództwo ekscydencyjne w razie egzekucji administracyjnej ...	412
2. Powództwo oczywiście bezzasadne	414
3. Skutki wytoczenia powództwa	416
4. Uznanie powództwa	417
5. Powództwo wzajemne	419

Rozdział XIX

Postępowanie przygotowawcze	427
1. Uwagi wstępne	427
2. Czynności przewodniczącego przed wszczęciem postępowania przygotowawczego	427
2.1. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	429
3. Postępowanie przygotowawcze	430
4. Pisma przygotowawcze	431
5. Posiedzenie przygotowawcze	433
6. Plan rozprawy	437
7. Przytaczanie twierdzeń i dowodów	440
8. Pominięcie spóźnionych twierdzeń i dowodów	442
9. Utrata prawa do powoływania się na uchybienia procesowe sądu	443

Rozdział XX

Posiedzenia sądowe. Rozprawa	451
1. Posiedzenia sądowe	451
1.1. Uwagi ogólne	451
1.2. Orzekanie na posiedzeniach jawnych oraz niejawnych	453
2. Rozprawa	455
2.1. Przygotowanie rozprawy	455
2.1.1. Uwagi ogólne	455
2.1.2. Zarządzenia przewodniczącego	456
2.1.3. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	458
2.1.4. Otwarcie posiedzenia jawnego (rozprawy) i wywołanie sprawy ...	459
2.1.5. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	461
2.1.6. Rozpoczęcie rozprawy	462
2.1.7. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	465

2.1.8.	Udzielanie pouczeń stronom	466
2.1.9.	Postępowanie dowodowe	467
2.1.10.	Upředzenie stron o możliwości podjęcia rozstrzygnięcia na innej podstawie	467
2.1.11.	Pouczenie stron o prawdopodobnym wyniku sprawy	469
2.1.12.	Skutki zaniedbań sądu w zakresie udzielenia stronom pouczeń ...	470
2.1.13.	Odroczenie rozprawy	472
2.1.14.	Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	475
2.1.15.	Roztrząsanie wyników postępowania dowodowego	475
2.1.16.	Zamknięcie rozprawy. Otwarcie zamkniętej rozprawy na nowo ...	476
2.1.17.	Postanowienia zarządzające oddzielną rozprawę oraz o połączeniu kilku spraw	480
2.1.18.	Protokół posiedzenia jawnego (rozprawy)	482
2.1.19.	Odwołanie do sądu od zarządzenia przewodniczącego w przedmiocie sprostowania lub uzupełnienia protokołu posiedzenia jawnego	487
2.1.20.	Odwołanie do sądu od zarządzeń przewodniczącego wydanych w toku rozprawy	488
2.1.21.	Zastrzeżenia zgłoszone do protokołu rozprawy (art. 162 k.p.c.) ...	488
2.1.22.	Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	494

Rozdział XXI

Dowody. Postępowanie dowodowe	496
1. Dowody	496
1.1. Przedmiot dowodu	496
1.2. Podział środków dowodowych	500
1.2.1. Dowód <i>prima facie</i>	501
1.2.2. Dowód z dokumentów	503
1.2.2.1. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg) ...	510
1.2.3. Dowód z zeznań świadków	514
1.2.4. Dowód z opinii biegłych	520
1.2.5. Dowód z oględzin	526
1.2.6. Dowód z przesłuchania stron a informacyjne wysłuchanie stron ...	527
1.2.7. Dowód z grupowego badania krwi	533
1.2.8. Dowód z przyrządów utrwalających albo przenoszących obrazy lub dźwięki	535
1.2.9. Dowód z innych środków	538
1.3. Środki niebędące dowodem	538
1.3.1. Prywatne ekspertyzy	538
1.3.2. „Dowód z akt”	539
1.4. Zabezpieczenie dowodów	540
2. Postępowanie dowodowe	541
2.1. Przytaczanie twierdzeń i dowodów	541

2.2. Wniosek dowodowy. Postanowienie dowodowe. Umowa dowodowa ...	543
2.2.1. Wniosek dowodowy	543
2.2.2. Postanowienie dowodowe	544
2.2.3. Umowa dowodowa	547
2.3. Forma pominięcia spóźnionych twierdzeń i dowodów	550
2.4. Dopuszczenie przez sąd dowodu niewskazanego przez stronę	551
2.5. Postępowanie dowodowe przed sądem drugiej instancji	555
2.6. Zastrzeżenia zgłoszone do protokołu rozprawy na podstawie art. 162 k.p.c. odnośnie do postanowień dowodowych	559
2.7. Pomoc sądowa	564
2.7.1. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	566
3. Ocena dowodów	568
4. Wydatki związane z dopuszczonym dowodem	573

Rozdział XXII

Doręczenia	575
1. Zasada oficjalności doręczeń	575
2. Doręczenie właściwe	576
3. Doręczenie zastępcze	577
4. Doręczenie na adres skrytki pocztowej	578
5. Doręczenie awizowane	578
6. Domniemanie doręczenia	581
7. Warunki skuteczności doręczenia pism sądowych	582
8. Doręczenie elektroniczne	584
9. Doręczenie dla osoby prawnej oraz organizacji niemającej osobowości prawnej	585
10. Doręczenie dla przedsiębiorcy wpisanego do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej	585
11. Doręczenie dla przedsiębiorcy wpisanego do rejestru sądowego	586
12. Doręczenie dla osób reprezentujących podmiot wpisany do Krajowego Rejestru Sądowego, likwidatorów, prokurentów, członków organów lub osób uprawnionych do powołania zarządu	586
13. Doręczenie osobie mającej pełnomocnika procesowego lub osobę upoważnioną do odbioru pism	587
14. Doręczenie kuratorowi	588
15. Doręczenie pism sądowych osobom korzystającym z immunitetu oraz stronom, które mają miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu albo siedzibę za granicą	591
16. Doręczenie bezpośrednie między zawodowymi pełnomocnikami	592
17. Doręczenie w sekretariacie sądu	594
18. Doręczenie pierwszego pisma procesowego przez komornika	595
19. Doręczenie w razie odmowy przyjęcia korespondencji oraz w razie zaniedbania obowiązku zawiadomienia o zmianie miejsca zamieszkania ...	597

20. Potwierdzenie odbioru pisma	598
20.1. Potwierdzenie pisemne	598
20.2. Potwierdzenie odbioru pisma dokumentem uzyskanym z systemu teleinformatycznego	598
21. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	599

Rozdział XXIII

Terminy procesowe	601
1. Pojęcie i rodzaje terminów	601
2. Rozpoczęcie biegu terminu oraz zasady obliczania terminów	603
3. Uchybienie terminowi	608
4. Wniosek o przywrócenie terminu	609
4.1. Uwagi ogólne	609
4.2. Warunki formalne wniosku	611
4.3. Warunki dopuszczalności wniosku	611
4.4. Przesłanka zasadności wniosku	612
5. Zaskarżalność zarządzenia oraz postanowienia wydanego w przedmiocie wniosku o przywrócenie terminu	614

Rozdział XXIV

Zawieszenie i umorzenie postępowania	617
1. Uwagi wstępne	617
2. Zawieszenie postępowania	619
2.1. Zawieszenie postępowania z mocy prawa	619
2.2. Obligatoryjne zawieszenie postępowania z urzędu	619
2.3. Śmierć pełnomocnika	625
2.4. Obligatoryjne zawieszenie postępowania na wniosek	627
2.5. Fakultatywne zawieszenie postępowania z urzędu	627
2.6. Fakultatywne zawieszenie postępowania na wniosek	635
2.7. Skutki zawieszenia postępowania	636
2.8. Podjęcie zawieszonego postępowania	638
3. Umorzenie postępowania	640
3.1. Umorzenie postępowania uprzednio zawieszonego	640
3.2. Umorzenie postępowania z mocy prawa oraz postanowienia sądu	641

Rozdział XXV

Uгода sądowa. Postępowanie pojednawcze. Mediacja	645
1. Uгода sądowa	645
1.1. Rola sądu w dążeniu do zawarcia przez strony ugody sądowej	645
1.2. Istota ugody sądowej. Wzór ugody sądowej	647
1.3. Skutki prawne zawarcia ugody sądowej oraz możliwość uchylenia się od nich	651
2. Postępowanie pojednawcze	656

2.1. Charakter postępowania pojednawczego	656
2.2. Wniosek o zawezwanie do próby ugodowej	657
2.3. Ugoda w postępowaniu pojednawczym	657
2.4. Koszty postępowania pojednawczego	658
3. Mediacja	658
3.1. Istota mediacji	658
3.2. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	659
3.3. Podstawy wszczęcia mediacji	659
3.3.1. Wniosek strony o przeprowadzenie mediacji przez mediatora. Umowa o mediację	660
3.3.2. Skierowanie stron do mediacji przez sąd	661
3.4. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	662
3.5. Ugoda zawarta przed mediatorem i jej zatwierdzenie przez sąd	663
3.6. Mediator	664
3.7. Koszty mediacji	665

Rozdział XXVI

Wyroki i postanowienia	666
1. Uwagi wstępne	666
2. Wyroki	667
2.1. Wydanie wyroku	667
2.1.1. Narada nad wyrokiem	667
2.1.2. Zdanie odrębne	669
2.1.3. Ogłoszenie wyroku	670
2.1.4. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	674
2.2. Podstawowe zasady wyrokowania	675
2.2.1. Stan rzeczy istniejący w chwili wyrokowania. Reguły intertemporalne	675
2.2.2. Przedmiot orzekania	679
2.2.3. Podstawa faktyczna i prawna wyroku. Zbieg podstaw prawnych odpowiedzialności	682
2.2.4. Rozłożenie zasądzzonego świadczenia na raty	684
2.2.5. Zasądzenie odpowiedniej sumy według oceny sądu	686
2.2.6. Zastrzeżenie na rzecz pozwanego prawa do powołania się w toku egzekucji na ograniczenie odpowiedzialności	688
2.3. Wyrok częściowy i wyrok wstępny	690
2.4. Wyrok zaoczny	694
2.4.1. Przesłanki wydania wyroku zaocznego	694
2.4.2. Uchylenie wyroku zaocznego z urzędu	698
2.4.3. Zaskarżalność wyroku zaocznego	699
2.4.3.1. Uwagi ogólne	699
2.4.3.2. Sprzeciw od wyroku zaocznego	700
2.4.4. Skutki prawne wniesienia sprzeciwu	706

2.4.5. Przykłady tenorów wyroków wydanych na podstawie art. 347 k.p.c.	707
2.4.6. Koszty rozprawy zaocznej	709
2.4.7. Natychmiastowa wykonalność wyroków	710
2.4.7.1. Przesłanki nadania wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności	711
2.4.7.2. Zawieszenie oraz uchylenie rygoru natychmiastowej wykonalności	713
2.5. Sprostowanie, uzupełnienie i wykładnia wyroku	715
2.5.1. Sprostowanie wyroku	715
2.5.2. Uzupełnienie wyroku	718
2.5.3. Wykładnia wyroku	723
2.6. Sentencja wyroku oraz wybrane wzory tenorów wyroków	724
2.6.1. Uwagi ogólne	724
2.6.2. Wzór sentencji wyroku	724
2.6.3. Tenory wyroków w sprawach z powództw o zasądzenie świadczenia	725
2.6.4. Tenory wyroków w sprawach z powództw o ustalenie istnienia (nieistnienia) stosunku prawnego lub prawa oraz o ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa	729
2.6.5. Inne wybrane tenory wyroków	729
2.6.6. Wybrane tenory postanowień w postępowaniu nieprocesowym ...	733
2.6.7. Tenory wyroków sądu drugiej instancji	734
2.6.8. Tenory wyroków Sądu Najwyższego	735
2.7. Pisemne uzasadnienie orzeczeń sądowych	736
2.7.1. Uwagi ogólne	736
2.7.2. Wniosek o doręczenie wyroku z uzasadnieniem	738
2.7.3. Termin sporządzenia uzasadnienia wyroku oraz jego doręczenie ...	739
2.7.4. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	742
2.7.5. Zakres uzasadnienia wyroku	743
2.7.6. Konstrukcja i technika sporządzania uzasadnień wyroków	743
2.7.6.1. Uzasadnienie wyroku sądu pierwszej instancji	743
2.7.6.2. Uzasadnienie wyroku sądu drugiej instancji	747
2.7.6.3. Uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego	750
2.7.7. Skutki procesowe wadliwie sporządzonego uzasadnienia wyroku	750
3. Postanowienia	752

Rozdział XXVII

Środki zaskarżenia	755
1. Uwagi wstępne. Ogólna charakterystyka środków zaskarżenia	755
1.1. Uwagi wstępne	755
1.2. Ogólna charakterystyka środków zaskarżenia	756

2. Apelacja	761
2.1. Charakter postępowania apelacyjnego. Granice apelacji	761
2.2. Czynności sądu pierwszej instancji, do którego wpłynęła apelacja	768
2.3. Przesłanki dopuszczalności apelacji	769
2.4. Odrzucenie apelacji przez sąd drugiej instancji na skutek niespełnienia przesłanek dopuszczalności apelacji niepodlegających uzupełnieniu ...	775
2.5. Badanie w sądzie drugiej instancji przesłanek dopuszczalności apelacji, które podlegają uzupełnieniu	776
2.5.1. Kontrola w zakresie spełnienia wymagań formalnych apelacji ...	776
2.5.2. Kontrola w zakresie spełnienia wymagań konstrukcyjnych apelacji ...	779
2.5.2.1. Uwagi wstępne	779
2.5.2.2. Oznaczenie zaskarżonego wyroku	780
2.5.2.3. Zarzuty apelacyjne, nowe fakty i dowody oraz wniosek apelacyjny	783
2.5.2.4. Czynności poprzedzające rozpoznanie sprawy. Odpowiedź na apelację	785
2.6. Rozpoznanie sprawy. Ocena zarzutów apelacyjnych	786
2.6.1. Uwagi wstępne	786
2.6.2. Zarzuty co do podstawy faktycznej rozstrzygnięcia	788
2.6.3. Zarzut niewyjaśnienia sprawy oraz sprzeczności istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału	789
2.6.4. Zarzut przekroczenia przez sąd granic swobodnej oceny dowodów	791
2.6.5. Zarzut materialnoprawny nierozpoznania istoty sprawy	795
2.6.6. Nowe fakty i dowody	797
2.6.7. Nieważność postępowania	799
2.6.8. Rozpoznanie postanowień sądu pierwszej instancji, które nie podlegały zaskarżeniu	802
2.6.9. Zakres zaskarżenia oraz zakaz <i>reformationis in peius</i>	804
2.6.10. Zakaz zmiany żądania	808
2.6.11. Wzory orzeczeń sądu drugiej instancji	809
2.7. Wniosek o zwrot spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia albo o przywrócenie stanu poprzedniego (restytucja)	813
2.7.1. Uwagi ogólne	813
2.7.2. Charakter prawny przepisów o restytucji	815
2.7.3. Termin do złożenia wniosku. Właściwość sądu	816
2.7.3.1. Wniosek złożony na podstawie art. 338 k.p.c.	816
2.7.3.2. Wniosek zgłoszony w postępowaniu wywołanym skargą o wznowienie postępowania	817
2.7.3.3. Wniosek zgłoszony w postępowaniu wywołanym skargą kasacyjną	818
2.7.4. Dochodzenie w osobnym procesie naprawienia szkody poniesionej wskutek wydania lub wykonania wyroku	819

2.8. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	820
2A. Apelacja w postępowaniu uproszczonym	821
2A. 1. Uwagi ogólne	821
2A. 2. Odrębności apelacji i postępowania apelacyjnego	821
2B. Apelacja w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń	823
2B. 1. Uwagi wstępne	823
2B. 2. Odrębności apelacji i postępowania apelacyjnego	823
3. Skarga kasacyjna	824
3.1. Charakter postępowania kasacyjnego	824
3.2. Dopuszczalność skargi kasacyjnej	825
3.2.1. Uwagi wstępne	825
3.2.2. Orzeczenia podlegające zaskarżeniu	826
3.2.3. Termin do wniesienia skargi kasacyjnej	829
3.2.4. Podmioty uprawnione do wniesienia skargi kasacyjnej	830
3.2.5. Przymus adwokacko-radcowski	831
3.2.6. Wymagania formalne zwykłe oraz wymagania konstrukcyjne skargi kasacyjnej	832
3.2.6.1. Treść zwykłych wymagań formalnych skargi kasacyjnej	833
3.2.6.2. Treść konstrukcyjnych wymagań skargi kasacyjnej	835
3.2.7. Fakultatywne składniki skargi kasacyjnej	849
3.2.7.1. Wniosek o rozpoznanie skargi na rozprawie	849
3.2.7.2. Wniosek restytucyjny	849
3.2.7.3. Niewłaściwość Sądu Najwyższego do rozpoznania wniosku o wstrzymanie wykonania zaskarżonego orzeczenia	850
3.3. Odpowiedź na skargę kasacyjną	851
3.4. Orzeczenia rozstrzygające skargę kasacyjną	853
3.4.1. Odrzucenie skargi. Odmowa przyjęcia lub przyjęcie skargi do rozpoznania	853
3.4.2. Rozpoznanie merytoryczne skargi kasacyjnej	855
4. Zażalenie	855
4.1. Zażalenie w postępowaniu rozpoznawczym. Uwagi ogólne	855
4.1.1. Zasady uzasadniania i doręczania postanowień oraz regulacje szczególne	859
4.1.2. Zażalenie do sądu drugiej instancji na postanowienie sądu pierwszej instancji	862
4.1.3. Zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji	868
4.1.4. Zażalenie do Sądu Najwyższego	870
4.1.5. Zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji	876
4.1.6. Zażalenie wniesione jedynie dla zwłoki w postępowaniu	879
4.2. Zażalenie w postępowaniu zabezpieczającym	880

4.3. Zażalenie na postanowienie w przedmiocie klauzuli wykonalności	881
4.4. Zażalenie w postępowaniu egzekucyjnym	886
4.4.1. Uwagi ogólne o środkach zaskarżenia w postępowaniu egzekucyjnym	886
4.4.2. Szczególne cechy zażalenia	888
4.4.3. Dopuszczalność zażalenia	889
4.4.4. Rodzaje zażeń	891
4.4.4.1. Zażalenie na postanowienia sądu kończące postępowanie egzekucyjne (art. 394 § 1 <i>in principio</i> w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)	891
4.4.4.2. Zażalenie na postanowienia wymienione w części enumeratywnej art. 394 § 1 oraz art. 394 ^{1a} k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., tj. niekończące postępowania egzekucyjnego, jeżeli przewidziane w nim przypadki są aktualne w postępowaniu egzekucyjnym	895
4.4.4.3. Zażalenie na postanowienia wymienione w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego w części dotyczącej postępowania egzekucyjnego	896
4.4.4.4. Zażalenie w postępowaniu dotyczącym wykonalności orzeczenia sądu zagranicznego lub rozstrzygnięcia innego organu oraz ugody zawartej przed takim sądem lub organem (art. 1151 ¹ § 2 k.p.c.)	929
5. Skarga o wznowienie postępowania	930
5.1. Charakter skargi	930
5.2. Dopuszczalność skargi	932
5.2.1. Orzeczenia podlegające zaskarżeniu skargą	932
5.2.2. Właściwość sądu oraz termin do wniesienia skargi	934
5.2.3. Wymagania formalne zwykłe oraz konstrukcyjne skargi	936
5.2.4. Podstawy wznowienia	937
5.2.5. Fakultatywne składniki skargi	943
5.3. Przebieg postępowania wznowieniowego	944
5.4. Zaskarżalność orzeczeń wydanych w następstwie rozpoznania skargi	947
6. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia ...	949
6.1. Uwagi wstępne	949
6.2. Odpowiedzialność państwa za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej	950
6.2.1. Ogólne przesłanki odpowiedzialności	951
6.2.2. Szczególne przesłanki odpowiedzialności	953
6.2.3. Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną działalnością władczą w sferze legislacyjnej	954

6.2.4. Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną niewydaniem orzeczenia lub decyzji administracyjnej	955
6.2.5. Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wydaniem orzeczenia lub decyzji administracyjnej	955
6.3. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia	957
6.3.1. Uwagi wstępne	957
6.3.2. Pojęcie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia ...	958
6.3.3. Dopuszczalność skargi	960
6.3.3.1. Uwagi wprowadzające	960
6.3.3.2. Orzeczenia podlegające zaskarżeniu skargą	961
6.3.3.3. Podmioty uprawnione do wniesienia skargi	962
6.3.3.4. Termin do wniesienia skargi. Przymus adwokacko-radcowski	962
6.3.3.5. Wymagania formalne zwykłe oraz konstrukcyjne skargi	964
6.3.4. Przyjęcie i odmowa przyjęcia skargi do rozpoznania	972
6.3.5. Uwzględnienie oraz oddalenie skargi	973
7. Skarga nadzwyczajna	975
7.1. Uwagi ogólne	975
7.2. Dopuszczalność skargi	976
7.2.1. Orzeczenia podlegające zaskarżeniu skargą i jej podstawy	976
7.2.2. Termin do wniesienia skargi	977
7.2.3. Podmioty uprawnione do wniesienia skargi	978
7.2.4. Wymagania formalne i konstrukcyjne skargi	978
7.3. Odpowiedź na skargę	980
7.4. Rozpoznanie skargi	981
7.4.1. Odrzucenie skargi	981
7.4.2. Orzeczenia merytoryczne	982
7.5. Konkurencja skargi nadzwyczajnej ze skargą o wznowienie postępowania, skargą kasacyjną oraz skargą o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia	984
8. Skarga na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki	986
8.1. Uwagi wstępne	986
8.2. Charakter prawny skargi	987
8.3. Strony postępowania. Właściwość sądu	988
8.4. Obligatoryjne i fakultatywne składniki skargi	988
8.5. Pojęcie przewlekłości postępowania	989
8.6. Postępowanie sprawdzające	991
8.7. Zaskarżalność orzeczenia rozstrzygającego skargę	992
9. Skarga na orzeczenie referendarza sądowego	999
10. Zastrzeżenie do zarządzenia asystenta sędziego	1000

Rozdział XXVIII

Postępowania odrębne (wybrane zagadnienia)	1002
1. Uwagi wstępne	1002
2. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy oraz ubezpieczeń społecznych	1003
2.1. Pojęcie sprawy z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych	1003
2.2. Najistotniejsze odrębności według przepisów ogólnych dla postępowania w sprawach z zakresu prawa pracy oraz ubezpieczeń społecznych	1005
2.2.1. Inne odrębności w postępowaniu w sprawach z zakresu prawa pracy	1008
2.2.2. Postępowanie w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych	1009
3. Postępowanie w sprawach gospodarczych	1012
3.1. Uwagi ogólne	1012
3.2. Definicja sprawy gospodarczej	1012
3.3. Najistotniejsze odrębności w postępowaniu w sprawach gospodarczych	1016
3.3.1. Pozew i odpowiedź na pozew	1016
3.3.2. Postępowanie dowodowe	1016
3.3.2.1. Umowy dowodowe	1016
3.3.2.2. Zasada prymatu dowodu z dokumentu nad innymi dowodami	1019
3.3.2.3. Dowód z zeznań świadków	1019
3.3.2.4. Przytaczanie twierdzeń i dowodów oraz ich pomijanie jako spóźnionych	1020
3.4. Udzielanie stronom pouczeń	1021
3.5. Przekazanie sprawy sądowi właściwemu	1022
3.6. Inne istotne odrębności postępowania gospodarczego	1023
4. Postępowanie nakazowe	1025
4.1. Istota postępowania, właściwość sądu, pozew nakazowy	1025
4.2. Dwufazowe badanie dokumentów załączonych do pozwu	1027
4.3. Nakaz zapłaty	1028
4.4. Nakaz zapłaty jako tytuł zabezpieczenia. Doręczenie nakazu zapłaty	1032
4.5. Nakaz zapłaty jako tytuł egzekucyjny	1032
4.6. Zarzuty od nakazu zapłaty	1033
4.7. Postępowanie po wniesieniu zarzutów od nakazu zapłaty	1038
5. Postępowanie upominawcze	1042
5.1. Istota postępowania. Przesłanki wydania nakazu zapłaty	1042
5.1.1. Doręczenie nakazu zapłaty	1046
5.2. Sprzeciw od nakazu zapłaty	1046
5.2.1. Istota i przesłanki dopuszczalności sprzeciwu	1046
5.2.2. Obligatoryjne składniki sprzeciwu	1048

5.2.3. Fakultatywne składniki sprzeciwu	1049
5.2.4. Czynności po wniesieniu sprzeciwu	1050
5.2.5. Postanowienie stwierdzające utratę mocy nakazu zapłaty	1051
5.3. Skarga na postanowienie referendarza sądowego zawarte w nakazie zapłaty rozstrzygające o kosztach procesu	1051
6. Elektroniczne postępowanie upominawcze	1052
6.1. Uwagi ogólne	1052
6.2. Wnoszenie i doręczanie pism drogą elektroniczną	1054
6.3. Pozew	1055
6.4. Przesłanki wydania nakazu zapłaty	1055
6.4.1. Doręczenie nakazu zapłaty	1056
6.5. Sprzeciw od nakazu zapłaty	1057
6.6. Postępowanie po wniesieniu sprzeciwu	1059
6.6.1. Możliwość ponownego wniesienia pozwu w innym postępowaniu	1059
6.7. Pełnomocnictwo	1060
7. Postępowanie uproszczone	1060
7.1. Właściwość sądu. Rodzaje spraw	1060
7.2. Wzajemne relacje postępowania uproszczonego i innych postępowań odrębnych	1062
7.3. Najistotniejsze odrębności postępowania uproszczonego	1062
8. Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania	1066
9. Europejskie postępowanie w sprawach transgranicznych	1069
9.1. Uwagi ogólne	1069
9.2. Europejskie postępowanie nakazowe	1070
9.2.1. Uwagi wstępne	1070
9.2.2. Warunki rozpoznania sprawy w europejskim postępowaniu nakazowym	1071
9.2.3. Wyłączenie stosowania przepisów o innych postępowaniach odrębnych	1072
9.2.4. Właściwość rzeczowa i miejscowa sądu	1072
9.2.5. Kompetencje referendarza sądowego	1073
9.2.6. Posiedzenie sądowe	1073
9.2.7. Pozew	1073
9.2.8. Europejski nakaz zapłaty co do części roszczenia	1074
9.2.9. Sprzeciw od europejskiego nakazu zapłaty	1075
9.2.10. Skutki prawne wniesienia sprzeciwu	1078
9.2.11. Ponowne badanie europejskiego nakazu zapłaty w państwie pochodzenia	1078
9.2.12. Stwierdzenie wykonalności europejskiego nakazu zapłaty	1080
9.2.13. Wykonalność europejskiego nakazu zapłaty	1080
9.2.14. Postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności europejskiemu nakazowi zapłaty	1082

10. Europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń	1083
10.1. Postępowanie	1083
10.2. Zakończenie postępowania	1087

Rozdział XXIX

Czynności sądu państwowego w związku z postępowaniem przed sądem

polubownym	1092
1. Uwagi wstępne	1092
2. Zapis na sąd polubowny	1094
3. Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego	1096
4. Kompetencje sądu państwowego	1102
5. Postępowanie przed sądem państwowym wywołane skargą oraz postępowanie remisyjne	1103
6. Uznanie i stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej	1107

Rozdział XXX

Postępowanie zabezpieczające (wybrane zagadnienia)

1. Istota i charakter postępowania zabezpieczającego	1110
2. Przesłanki udzielenia zabezpieczenia	1112
3. Legitymacja w postępowaniu zabezpieczającym	1114
4. Sposoby zabezpieczenia, zasady orzekania o zabezpieczeniu. Wykonanie postanowień o udzieleniu zabezpieczenia	1114
4.1. Uwagi wstępne	1114
4.2. Zabezpieczenie roszczeń pieniężnych	1115
4.3. Zabezpieczenie roszczeń niepieniężnych	1121
4.4. Zabezpieczenie w sprawach o alimenty oraz roszczeń wymienionych w art. 753 ¹ k.p.c.	1122
4.5. Zabezpieczenie przyszłych roszczeń alimentacyjnych związanych z ustaleniem ojcostwa	1124
4.6. Postępowanie zabezpieczające w sprawach rodzinnych (art. 445 i 445 ¹ k.p.c.) oraz w sprawach pieczy nad małoletnimi dziećmi i kontaktów z dzieckiem (art. 756 ¹ k.p.c.).	1125

Rozdział XXXI

Czynności sądu w postępowaniu egzekucyjnym i klauzulowym

(wybrane zagadnienia)	1130
1. Organy egzekucyjne i ich właściwość. Czynności egzekucyjne. Nadzór sądowy nad czynnościami komornika	1130
1.1. Organy egzekucyjne i ich właściwość	1130
1.2. Czynności egzekucyjne	1132
1.3. Nadzór sądowy nad czynnościami komornika	1132
2. Środki zaskarżenia	1140

2.1. Skarga na czynności komornika	1141
2.1.1. Forma skargi oraz termin do jej wniesienia. Właściwość sądu	1145
2.1.2. Rozpoznanie skargi. Zaskarżalność postanowienia rozstrzygającego skargę	1148
2.1.3. Obciążenie komornika kosztami postępowania skargowego ...	1150
2.1.4. Stosowanie art. 132 k.p.c.	1152
2.1.5. Skarga przewidziana w przepisach szczególnych	1153
2.1.5.1. Skarga na udzielenie przybicia	1153
2.1.5.2. Skarga na postanowienie komornika o ukaraniu grzywną	1155
2.1.5.3. Skarga na czynności komornika w toku licytacji w egzekucji z nieruchomości	1157
2.2. Zastrzeżenia do oszacowania zajętych ruchomości	1158
2.3. Środki zaskarżenia przeciwko planowi podziału sumy uzyskanej z egzekucji	1160
2.3.1. Rodzaje planów podziału	1160
2.3.2. Zarzuty przeciwko planowi podziału sporządzonego przez komornika	1162
2.3.3. Zarzuty przeciwko planowi podziału sporządzonego przez zarządcę	1164
2.3.3.1. Kognicja sądu rozpoznającego zarzuty	1164
2.3.3.2. Zaskarżalność postanowień rozstrzygających o zarzutach	1166
2.3.4. Skarga na plan podziału sporządzony przez zarządcę przymusowego	1166
2.4. Skarga na postanowienie referendarza sądowego w postępowaniu egzekucyjnym i klauzulowym	1167
2.5. Zażalenie w postępowaniu egzekucyjnym	1168
3. Postępowanie o nadanie tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności ...	1168
3.1. Uwagi ogólne	1168
3.2. Postanowienie klauzulowe	1170
3.3. Właściwość sądu	1173
3.4. Wniosek o nadanie tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności. Klauzula nadawana przez sąd z urzędu	1173
3.5. Rozpoznanie wniosku	1175
3.5.1. Termin rozpoznania wniosku. Posiedzenie i skład sądu	1175
3.5.2. Kognicja sądu	1176
3.5.2.1. Oznaczenie w klauzuli wykonalności zakresu egzekucji	1177
3.5.2.2. Oddalenie wniosku	1179
3.6. Zażalenie na postanowienie w przedmiocie klauzuli wykonalności ...	1184
3.7. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)	1184

3.8. Regulacje szczególne w postępowaniu klauzulowym	1187
3.8.1. Postępowanie klauzulowe przeciwko małżonkowi dłużnika ...	1187
3.8.1.1. Egzekucja z określonych przedmiotów majątku wspólnego małżonków mimo braku klauzuli przeciwko małżonkowi dłużnika	1188
3.8.1.2. Ograniczenie odpowiedzialności małżonka dłużnika do majątku objętego wspólnością ustawową	1190
3.8.1.3. Ograniczenie odpowiedzialności małżonka dłużnika do przedsiębiorstwa wchodzącego w skład majątku wspólnego	1193
3.8.2. Klauzula wykonalności w wypadku przejścia uprawnienia lub obowiązku po powstaniu tytułu egzekucyjnego	1194
3.8.3. Klauzula wykonalności przeciwko nabywcy przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego	1198
3.8.3.1. Uwagi ogólne	1198
3.8.3.2. Niemożność uzyskania lub trudności z uzyskaniem dokumentu stwierdzającego zbycie przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego	1200
3.8.3.3. Zakres podmiotowy tytułu wykonawczego wystawionego przeciwko zbywcy przedsiębiorstwa ...	1201
3.8.3.4. Zbycie przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego po wszczęciu postępowania egzekucyjnego	1203
3.8.4. Inne przypadki nadawania klauzuli wykonalności	1204
3.8.4.1. Tytuł egzekucyjny przeciwko współnikom spółek osobowych	1204
3.8.4.2. Tytuł egzekucyjny przeciwko spółce córce partnera prywatnego	1204
3.8.4.3. Tytuł egzekucyjny przeciwko spadkobiercom	1205
3.8.4.4. Tytuł egzekucyjny przeciwko zarządcy masy majątkowej, kuratorowi spadku, zarządcy sukcesyjnemu, wykonawcy testamentu	1205
4. Wyjawienie majątku	1205
4.1. Uwagi wstępne	1205
4.2. Wniosek o wyjawienie majątku	1207
4.3. Posiedzenie sądu. Środki przymusu	1208
4.4. Postanowienie w przedmiocie wyjawienia majątku	1211
4.5. Nowy wykaz i przyrzeczenie	1211
5. Czynności sądu w egzekucji z nieruchomości	1212
5.1. Uwagi wstępne	1212
5.2. Stadium zajęcia nieruchomości	1213
5.3. Stadium opisu i oszacowania	1218
5.4. Stadium licytacji	1219
5.5. Stadium przybicia	1221

5.6. Stadium przysądzenia własności	1228
5.7. Plan podziału sumy uzyskanej w egzekucji z nieruchomości. Zaskarżenie planu podziału do sądu	1232
6. Egzekucja świadczeń niepieniężnych, w której organem egzekucyjnym jest sąd	1232
6.1. Uwagi wstępne	1232
6.2. Egzekucja oświadczenia woli	1233
6.3. Egzekucja czynności zastępowalnej	1238
6.4. Egzekucja wykonania czynności, której za dłużnika nie może wykonać inna osoba (czynności niezastępowalnej), oraz egzekucja zaniechania pewnej czynności lub nieprzeszkadzania czynności wierzyciela	1243
6.4.1. Środki przymusu	1243
6.4.2. Stosunek między grzywną a zapłatą określonej sumy pieniężnej na rzecz wierzyciela	1245
6.4.3. Podstawa egzekucji wykonania czynności niezastępowalnej oraz egzekucji obowiązku zaniechania pewnej czynności lub nieprzeszkadzania czynności wierzyciela	1246
6.4.4. Właściwość sądu	1249
6.4.5. Wniosek o wszczęcie egzekucji	1249
6.4.6. Fazy egzekucji wykonania czynności niezastępowalnej	1251
6.4.7. Przebieg egzekucji obowiązku zaniechania pewnej czynności lub nieprzeszkadzania czynności wierzyciela	1254
6.4.8. Zamiana grzywny na areszt. Zarządzenie wykonania aresztu ...	1256
7. Odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką oraz wykonywanie kontaktów z dzieckiem	1258
Skorowidz	1261

WYKAZ SKRÓTÓW

Biul. SN	– Biuletyn Sądu Najwyższego
d.k.p.c.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1950 r. Nr 43, poz. 394 ze zm.) – nie obowiązuje
d.u.k.s.c.	– ustawa z 13.06.1967 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2002 r. Nr 9, poz. 88 ze zm.) – nie obowiązuje
EKPCz	– Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
IC	– Izba Cywilna. Biuletyn Sądu Najwyższego
instr. sąd.	– zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19.06.2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS z 2019 r. poz. 138 ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 523 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.)
k.p.	– ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526)
k.z.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.) – nie obowiązuje
LEX	– System Informacji Prawnej LEX
M.P.	– Monitor Polski
MPB	– Monitor Prawa Bankowego
M. Prawn.	– Monitor Prawniczy
NP	– Nowe Prawo
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
ONSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	– Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej

OSAiSN	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych i Sądu Najwyższego
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego (do 1962 r.)
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna (od 1995 r.)
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1963 r. do 1994 r.)
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych (od 2003 r.)
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, seria A
PES	– Problemy Egzekucji Sądowej
PiP	– Państwo i Prawo
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1896 ze zm.)
pr. not.	– ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1192 ze zm.)
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
pr. pras.	– ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914)
pr. restr.	– ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2020 r. poz. 814 ze zm.)
Pr. Sp.	– Prawo Spółek
pr. up.	– ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1228)
PS	– Przegląd Sądowy
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
PUSiG	– Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych
p.w.k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 297 ze zm.)
r.d.p.s.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6.05.2020 r. w sprawie szczegółowego trybu i sposobu doręczania pism sądowych w postępowaniu cywilnym (Dz.U. z 2020 r. poz. 819 ze zm.)
reg. sąd.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1141 ze zm.)
rozp. CIKW	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14.08.2003 r. w sprawie Centralnej Informacji Ksiąg Wieczystych (Dz.U. Nr 162, poz. 1571 ze zm.) – nie obowiązuje
rozp. o doręcz.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 12.10.2010 r. w sprawie szczegółowego trybu i sposobu doręczania pism sądowych w postępowaniu cywilnym (Dz.U. z 2013 r. poz. 1350) – nie obowiązuje
rozp. opł. adw.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz.U. z 2015 r. poz. 1800 ze zm.)

rozp. opł. rad. pr.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 265)
rozporządzenie nr 1896/2006	– rozporządzenie (WE) nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz.Urz. UE 2006 L 399/1 ze zm.)
rozporządzenie nr 805/2004	– rozporządzenie (WE) nr 805/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 21.04.2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (Dz.Urz. UE 2004 L 143/15 ze zm.)
rozporządzenie nr 861/2007	– rozporządzenie (WE) nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń (Dz.Urz. UE 2007 L 199/1 ze zm.)
rozp. wpis sąd.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17.12.1996 r. w sprawie określenia wysokości wpisów w sprawach cywilnych (Dz.U. Nr 154, poz. 753 ze zm.) – obowiązywało do 1.03.2006 r.
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
u.g.n.	– ustawa z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2020 r. poz. 65 ze zm.)
u. kom. sąd.	– ustawa z 22.03.2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 121 ze zm.)
u.KRS	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 1500 ze zm.)
u.k.s.c.	– ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 755 ze zm.)
u.k.w.h.	– ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2019 r. poz. 2204 ze zm.)
u.PG	– ustawa z 8.07.2005 r. o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa (Dz.U. z 2013 r. poz. 1150 ze zm.) – nie obowiązuje
u.PGRP	– ustawa z 15.12.2016 r. o Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2020 r. poz. 762 ze zm.)
u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 365 ze zm.)
ustawa nowelizująca z 16.09.2011 r.	– ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381)
ustawa o SN	– ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2019 r. poz. 825 ze zm.)
u.w.a.rz.w.	– ustawa z 23.01.2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie (Dz.U. z 2019 r. poz. 1464)
u.w.l.	– ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2020 r. poz. 1910)
u.z.z.m.p.	– ustawa z 6.12.2016 r. o zasadach zarządzania mieniem państwowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 735 ze zm.)
Zb. Orz.	– Zbiór Orzeczeń

PRZEDMOWA

Metodyka oznacza zbiór metod postępowania, efektywnych ze względu na wyznaczony cel, określających sposób wykonania zadań trudnych, zwykle wymagających rozwiązania konkretnych problemów. Praca sędziego jest wypełniona tego rodzaju zadaniami. Ich rozwiązywanie wymaga doskonałej znajomości zarówno prawa materialnego, jak i prawa procesowego. W pracy sędziego sama znajomość obu dziedzin prawa z reguły okazuje się niewystarczająca. Cel pracy sędziego, którym jest nie tylko trafne rozstrzygnięcie spraw, ale również rozpoznawanie ich w rozsądnym terminie, z poszanowaniem gwarancji procesowych stron postępowania sądowego, zostanie osiągnięty, jeśli czynności sędziego będą podejmowane w sposób metodyczny, a więc planowy, racjonalny i zgodny z regułami działania pragmatycznego. W realizacji tego celu ma pomóc przedstawione opracowanie.

Pierwsze wydanie książki (2005 r.) zostało opracowane z myślą o aplikantach, referendarzach sądowych oraz sędziach z niewielkim doświadczeniem zawodowym. Kolejne wydania zostały przystosowane do potrzeb szerszego grona odbiorców, publikacja okazała się bowiem przydatna dla sędziów orzekających na wszystkich szczeblach sądownictwa, a także w pracy zawodowych pełnomocników procesowych oraz komorników. Stanowi cenną pomoc także w pracy asystentów sędziów oraz w szkoleniu aplikantów sądowych, adwokackich, radcowskich i komorniczych. Służy również studentom i uczestnikom seminariów uniwersyteckich, poszukujących wiedzy wykraczającej poza standardowy podręcznik z postępowania cywilnego. Nierzadko powoływana jest w piśmiennictwie prawniczym.

Książka przedstawia postępowanie cywilne w ujęciu praktycznym. Czynności sądu są omówione – ze względu na konieczność zachowania określonych ram tego opracowania – w zakresie wyznaczonym przepisami zasadniczego trybu postępowania cywilnego, jakim jest proces, ze wskazaniem odpowiedniego ich stosowania w postępowaniu nieprocesowym (art. 13 § 2 k.p.c.). Z tych samych powodów w poprzednich wydaniach książki zrezygnowano z cytowania poglądów przedstawicieli nauki. W obecnym wydaniu, nie odstępując co do zasady od tej formuły, wskazano piśmiennictwo, z reguły najnowsze, poświęcone w szczególności nowym przepisom. Lektura sugerowanych opracowań, z konieczności tylko wybranych, z pominięciem wielu

innych wartościowych wypowiedzi, pozwala poznać w ujęciu doktrynalnym zagadnienia poruszone w *Metodyce*.

Poszczególne rozdziały książki zawierają tytuły i podtytuły, w zasadzie są opracowane według kolejności przyjętej w Kodeksie postępowania cywilnego, co ułatwia szybkie dotarcie do poszukiwanego rozwiązania sytuacji procesowych powstających w praktyce sądowej. Sprzyja temu także szczegółowo opracowany indeks rzeczowy.

Metodyka w wielu fragmentach została rozbudowana i znacznie zmieniona w związku z koniecznością przystosowania jej treści do nowego stanu prawnego, ukształtowanego na podstawie aktów prawnych, które weszły w życie po ostatnim jej wydaniu w 2014 r. Przebudowa procedury cywilnej miała niebagatelny wpływ na treść książki, nie tylko przez dodanie nowych rozdziałów poświęconych nowym regulacjom prawnym, ale także na skutek omówienia dokonanych zmian w niemal wszystkich dotychczasowych rozdziałach. Przedstawiając nowy system gromadzenia materiału procesowego, odmienny od poprzednio obowiązujących reguł prekluzji procesowej oraz dyskrejonalnej władzy sędziego, komentarzem objęto nowe przepisy dotyczące postępowania przygotowawczego, pism przygotowawczych, posiedzenia przygotowawczego, planu rozprawy, reguł przytaczania przez strony twierdzeń i dowodów oraz skutków przytoczeń spóźnionych. Wskazując na obowiązek sądu udzielania stronom pouczeń odnośnie do czynności procesowych, a także – stanowiący *novum* w krajowej procedurze cywilnej – obowiązek pouczenia przez sąd o prawdopodobnym wyniku sprawy oraz uprzedzeniu stron o możliwości podjęcia rozstrzygnięcia na innej podstawie prawnej, omówiono skutki zaniechań sądu w tym zakresie, z jednoczesnym wskazaniem na zaniechania stron powodujące utratę prawa do powoływania się na uchybienia procesowe sądu. Komentarzem objęto nowe regulacje dotyczące nadużycia prawa procesowego oraz związane z ciężarem wspierania postępowania przez strony, wskazując na skutki procesowe wynikające z niedostosowania czynności procesowych stron do zmienionej procedury.

Tematykę pozwu i powództwa poszerzono uwagami dotyczącymi pisma niebędącego pozwem oraz powództwa oczywiście bezzasadnego. Wskazano – w kontekście systemu prekluzji dowodowej, obowiązującej w przywróconym postępowaniu w sprawach gospodarczych – na odrębne regulacje dotyczące pozwu i odpowiedzi na pozew, powództwa wzajemnego, przedmiotowej i podmiotowej zmiany powództwa, a także ograniczeń dowodowych związanych z przewidzianą w tym postępowaniu możliwością zawarcia przez strony umowy dowodowej. Regulacje obowiązujące w tym postępowaniu umiejscowiono w odpowiednich rozdziałach książki oraz w rozdziale poświęconym odrębnemu postępowaniu w sprawach gospodarczych. Zwrócono uwagę na istotne zmiany w przepisach regulujących inne postępowania odrębne. Treść książki poszerzona została w rozdziałach zawierających omówienie takich instytucji procesowych jak: skład sądu, właściwość sądu, wyłączenie sędziego, zdolność sądowa, reprezentacja Skarbu Państwa, doręczenia, dowodzenie, wyrokowanie.

Zakres tematyczny publikacji został poszerzony przez omówienie nowego stanu prawnego w zakresie sporządzania i doręczania uzasadnień wyroków i postanowień. Omówiono czynności sądu w postępowaniach zabezpieczającym, o nadanie tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności oraz egzekucyjnym. Liczne zmiany ustawodawcze wymusiły opracowanie na nowo podrozdziałów poświęconych skardze na czynności komornika w kontekście sprawowanego przez sąd z urzędu nadzoru judykacyjnego nad komornikiem, a także innym środkiem zaskarżenia w postępowaniu egzekucyjnym.

Środki zaskarżenia zostały omówione – podobnie jak w poprzednich wydaniach publikacji – w zakresie niezbędnym w pracy sędziego. Ich szerokie i praktyczne omówienie Czytelnik odnajdzie w mojej książce *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2020, mającej dla niniejszej publikacji charakter komplementarny. Mimo tego zastrzeżenia szerzej omówiono postępowanie apelacyjne, zażaleniowe i kasacyjne. Obecnie w postępowaniu rozpoznawczym wyróżnić można aż sześć rodzajów zażalenia (zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji, zażalenie do sądu drugiej instancji na postanowienie sądu pierwszej instancji, zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji, zażalenie zwykłe oraz tzw. kasatoryjne do Sądu Najwyższego oraz zażalenie wniesione jedynie dla zwłoki w postępowaniu). Omówiono nowy nadzwyczajny środek zaskarżenia, jakim jest skarga nadzwyczajna, ze wskazaniem na relacje zachodzące między tym środkiem zaskarżenia oraz skargą kasacyjną, skargą o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia oraz skargą o wznowienie postępowania.

Do licznie powołanych orzeczeń Sądu Najwyższego dodane zostały nowe, wydane w latach 2014–2020 r., mające istotne znaczenie dla przebiegu postępowania w sprawach cywilnych. Treść publikacji została wzbogacona przez przytoczenie na końcu rozdziałów przepisów Regulaminu urzędowania sądów powszechnych.

Henryk Pietrkowski

ZBIÓR ZASAD ETYKI ZAWODOWEJ SĘDZIÓW

(uchwała nr 16/2003 Krajowej Rady Sądownictwa z 19.02.2003 r.,
„Biuletyn KRS” nr 10)

Rozdział 1. Zasady ogólne

§ 1. Z pełnieniem urzędu sędziego wiązą się szczególne obowiązki oraz ograniczenia osobiste.

§ 2. Sędzia powinien zawsze kierować się zasadami uczciwości, godności, honoru, poczuciem obowiązku oraz przestrzegać dobrych obyczajów.

§ 3. Sędziemu nie wolno wykorzystywać swego statusu i prestiżu sprawowanego urzędu w celu wspierania interesu własnego lub innych osób. W szczególności sędzia nie powinien nadużywać posiadanego immunitetu.

§ 4. Sędzia powinien dbać o autorytet swojego urzędu, o dobro sądu, w którym pracuje, a także o dobro wymiaru sprawiedliwości i ustrojową pozycję władzy sądowniczej.

§ 5.1. Sędzia powinien przestrzegać zasad postępowania zawartych w niniejszym Zbiorze Zasad Etyki Zawodowej Sędziów (zwanym dalej Zbiorem).

2. Sędzia powinien unikać zachowań, które mogłyby przynieść ujmę godności sędziego lub osłabić zaufanie do jego bezstronności, nawet jeśli nie zostały uwzględnione w Zbiorze.

3. Sędzia, który naruszył zasady etyczne, powinien podjąć niezwłocznie działania zmierzające do usunięcia skutków tego naruszenia lub w inny sposób zadośćuczynić osobie dotkniętej takim postępowaniem.

4. Sędzia powinien wymagać od innych sędziów nienagannego zachowania i kierowania się zasadami etyki zawodowej, a na naganne zachowania odpowiednio reagować.

§ 6. Przyjęte w Zbiorze zasady etyki mają odpowiednie zastosowanie do sędziów w stanie spoczynku oraz asesorów, którym powierzono pełnienie czynności sędziowskich.

§ 7. Krajowa Rada Sądownictwa może zmieniać lub uzupełniać postanowienia Zbioru, a także dokonywać ich wykładni.

Rozdział 2. Zasady pełnienia służby

§ 8. We wszystkich przydzielonych sprawach sędzia ma obowiązek podejmować czynności bez zwłoki, bez narażania stron i Skarbu Państwa na niepotrzebne koszty.

§ 9.1. Sędzia nie może ulegać jakimkolwiek wpływom naruszającym jego niezawisłość, bez względu na ich źródło lub przyczynę.

2. W razie wystąpienia okoliczności, które mogą zagrozić niezawisłemu sprawowaniu urzędu, sędzia jest obowiązany niezwłocznie powiadomić odpowiedniego przełożonego.

§ 10. Sędzia powinien unikać zachowań, które mogłyby podważyć zaufanie do jego niezawisłości i bezstronności.

§ 11.1. Sędzia, wyjaśniając stronom kwestie proceduralne i podając motywy orzeczenia, powinien czynić to w sposób dla nich zrozumiały.

2. W motywach orzeczenia sędzia powinien unikać sformułowań wykraczających poza rzeczową potrzebę uzasadnienia stanowiska sądu mogących naruszać godność lub część podmiotów występujących w sprawie albo też osób trzecich.

§ 12.1. Sędzia powinien dbać o porządek i właściwy przebieg oraz odpowiedni poziom stosowania procedur, w których uczestniczy.

2. W odniesieniu do stron i innych osób uczestniczących w postępowaniu sędzia powinien zachowywać godną postawę, cierpliwość, grzeczność, a także wymagać od tych osób właściwego zachowania.

3. Sędzia powinien odpowiednio reagować w przypadku niewłaściwego zachowania osób uczestniczących w postępowaniu, w szczególności w razie okazywania przez te osoby uprzedzenia ze względu na rasę, płeć, wyznanie, narodowość, niepełnosprawność, wiek lub status społeczny albo majątkowy, czy z jakiegokolwiek innej przyczyny.

§ 13. Sędzia nie powinien wyrażać publicznie opinii na temat toczącego się lub mającego się toczyć postępowania.

§ 14.1. Sędzia powinien wykonywać swoje obowiązki w zakresie administracji sądowej sumiennie, mając na uwadze autorytet urzędu sędziiego i dobro wymiaru sprawiedliwości.

2. Sędzia, wykonując funkcje zwierzchnie w sądownictwie, powinien troszczyć się o sprawy organizacyjne w sposób umożliwiający osiągnięcie najlepszych rezultatów w pracy przy respektowaniu zasady niezawisłości sędziowskiej.

§ 15. Sędzia może złożyć wniosek o wyłączenie od rozpoznania sprawy tylko wtedy, gdy istnieją do tego uzasadnione podstawy. Niedopuszczalne jest nadużywanie instytucji wyłączenia sędziego.

Rozdział 3. Zasady postępowania sędziego poza służbą

§ 16. Sędzia nie może żadnym swoim zachowaniem stwarzać nawet pozorów nierepektowania porządku prawnego.

§ 17.1. Sędzia powinien unikać kontaktów osobistych i jakichkolwiek związków ekonomicznych z innymi podmiotami, jeśli mogłyby one wzbudzać wątpliwości co do bezstronnego wykonywania obowiązków, bądź podważać prestiż i zaufanie do urzędu sędziowskiego.

2. Sędzia powinien dołożyć należytej staranności, żeby takie zachowanie nie było udziałem jego najbliższych.

§ 18.1. Sędzia powinien wykazywać nie budzącą wątpliwości rzetelność w swoich sprawach finansowych oraz skrupulatność w wypełnianiu wynikających stąd obowiązków.

2. Sędzia nie powinien podejmować działań finansowych, które mogą być odebrane jako wykorzystanie własnej pozycji sędziego.

§ 19. Sędziemu nie wolno przyjmować jakichkolwiek korzyści mogących wywołać odczucie, że stanowią próbę wpływu na jego osobę. Sędzia powinien dbać również o to, aby członkowie jego najbliższej rodziny nie przyjmowali takich korzyści.

§ 20. Sędzia, korzystając z ofert kierowanych wyłącznie do sędziów, powinien rozważyć, czy nie są one próbą wywarcia wpływu na jego osobę lub środowisko zawodowe, w którym on pracuje.

§ 21. Sędzia nie może świadczyć usług prawniczych.

§ 22. Sędzia nie może należeć do jakiejkolwiek organizacji działającej poza obowiązującym porządkiem prawnym lub w jakiejkolwiek formie ją wspierać.

Rozdział I

ZAGADNIENIA OGÓLNE

1. Prawo do sądu

Prawo do sądu jest uznawane za jedno z fundamentalnych praw obywateli. Określane jako prawo do wymiaru sprawiedliwości, a także jako prawo do ochrony prawnej, wyraża ideę zapewnienia każdemu człowiekowi uprawnienia do przedstawienia swej sprawy przed organami państwa, stwarzając gwarancję podejmowania decyzji sprawiedliwych, obiektywnych i słuszych.

Prawo do sądu może być przedmiotem rozważań na płaszczyźnie prawa międzynarodowego i prawa krajowego.

Podwaliny pod wspólne działanie międzynarodowej społeczności stworzyła – uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych – Powszechna deklaracja praw człowieka z 10.12.1948 r. Pierwszym natomiast międzynarodowym aktem dotyczącym praw i wolności człowieka była Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.). Według art. 6 ust. 1 tej Konwencji: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej (...)”.

Kolejnym ważnym krokiem był Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167), którego art. 14 odpowiada art. 6 Konwencji.

Powołane akty międzynarodowe zostały ratyfikowane przez Polskę i stanowią część porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (art. 91 ust. 1 Konstytucji RP).

Prawo do sądu, tworząc gwarancję podstawowych praw i wolności człowieka, nabrało współcześnie charakteru zasady uniwersalnej. W wielu systemach prawnych stanowi zasadę konstytucyjną wyrażoną wprost w ustawie zasadniczej lub wyprowadzoną z niej w drodze interpretacji.

Konstytucja RP formułuje „prawo do sądu”, stanowiąc w art. 45 ust. 1, że: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”. Tę podstawową formułę prawa do sądu uzupełniają art. 77 ust. 2, zawierający zakaz zamykania drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw, oraz art. 78, wyrażający proceduralną zasadę instancyjności postępowania sądowego i decyzyjnego. Poszczególne instytucje konstytucyjne, do których odwołuje się art. 45 ust. 1, zostały skonkretyzowane w art. 173 (niezależność sądów i trybunałów), art. 177 (monopol sądów w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości) i w art. 178 ust. 1, stanowiącym o zasadzie niezawisłości sędziów, której gwarancje ujęte są w art. 178 ust. 2 i 3, art. 180 i 181.

Konstytucyjna formuła prawa do sądu może być rozpatrywana w dwu znaczeniach: jako zasada prawa konstytucyjnego i jako podmiotowe prawo jednostki.

W pierwszym znaczeniu zasada ta jest dyrektywą tworzenia prawa oraz dyrektywą interpretacyjną. Jako dyrektywa tworzenia prawa nie pozwala prawodawcy na stanowienie norm z nią sprzecznych, wymaga natomiast tworzenia norm z nią zgodnych, konkretyzujących tę zasadę. Jako dyrektywa interpretacyjna powinna być uwzględniana w procesie stosowania prawa przez wszystkie organy władzy publicznej. W razie wątpliwości, a więc w tych wypadkach, w których Konstytucja RP nie zawiera wyraźnego wyłączenia, konstytucyjne domniemanie przemawia za istnieniem prawa do sądu.

W drugim znaczeniu prawo do sądu jest prawem podmiotowym, tworzy podstawę roszczenia jednostki, co zwłaszcza przy bezpośrednim stosowaniu Konstytucji RP (art. 8 ust. 2) może być samodzielną podstawą prawną.

W literaturze prezentowany jest pogląd, że prawo do sądu jest odrębnym i niezależnym od innych powiązań normatywnych prawem przysługującym jednostce wobec państwa. W szczególności prawo to przysługuje na mocy postanowienia konstytucyjnego każdemu, niezależnie od istnienia i treści stosunku materialnoprawnego i wynikających z niego uprawnień i obowiązków. Zgodnie z tą koncepcją wartość prawa do sądu polega na tym, iż „jednostka mocą swej woli, odpowiednio uzewnętrznionej (np. wytoczenie powództwa, wniesienie środka odwoławczego), może – przy spełnieniu określonych warunków – zobowiązać właściwe organy państwowe (sądy) do podjęcia przewidzianych w ustawie działań, potrzebnych do rozpoznania sprawy i wydania orzeczenia. Innymi słowy – może uruchomić mechanizm związany ze wszczęciem i prowadzeniem postępowania przed sądem”.

Prawo do sądu w znaczeniu prawa jednostki należy rozpatrywać z uwzględnieniem jego zakresu podmiotowego oraz mając na względzie jego przedmiot i treść.

Podmiotowy zakres prawa do sądu w Konstytucji RP odpowiada normom prawa międzynarodowego. Zgodnie bowiem z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP „każdy” ma prawo do sądu, a według art. 77 ust. 2 „nikomu” w zakresie dochodzenia naruszonych wolności lub praw nie można, nawet w formie ustawy, „zamykać drogi sądowej”. Wobec tego, że zakres podmiotowy prawa do sądu jest wyznaczony przez pojęcie „każdy”, to nie może budzić wątpliwości, że prawo to przysługuje nie tylko osobom fizycznym, lecz także innym podmiotom występującym w obrocie prawnym, z tym zastrzeżeniem, że podmiotom prawa publicznego tylko wtedy, gdy nie występują jako organy władzy publicznej w sposób władczy, lecz gdy, jak inne podmioty, poszukują ochrony swych praw.

W ujęciu przedmiotowym prawo do sądu obejmuje nie tylko odpowiedzialność karną i ochronę cywilnoprawną, lecz także sprawy administracyjne. Wprawdzie tak szerokiego pojęcia „sprawa”, jako przedmiotu prawa do sądu, nie można wyprowadzić ze wspomnianych już przepisów prawa międzynarodowego ani z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, który nie określa dziedzin prawa, do których odnosi się prawo do sądu, to mocną podstawą ujmowania przedmiotu tego prawa jest – wyrażona w art. 2 Konstytucji RP – zasada demokratycznego państwa prawnego. Z zasady tej – ustanowionej przez parlament 29.12.1989 r. i wpisanej do art. 1 poprzedniej Konstytucji – Trybunał Konstytucyjny wywiódł prawo jednostki do rzetelnego i publicznego procesu, w którym są rozstrzygane jej prawa o charakterze administracyjnym, cywilnym, a także do postępowania w sprawach karnych (por. orzeczenie TK z 7.01.1992 r., K. 8/91, OTK 1992/1, poz. 5, s. 76; stanowisko to Trybunał Konstytucyjny potwierdził w wielu późniejszych orzeczeniach).

W rozważaniach nad zakresem konstytucyjnej zasady prawa do sądu istotne znaczenie ma unormowanie przyjęte w art. 77 ust. 2 Konstytucji RP. Przepis ten stanowi, że: „Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw”. Wyłączenie zatem drogi sądowej w kwestiach wolności lub praw może być ustanowione jedynie przepisami konstytucyjnymi.

Na tle takiego uregulowania powstaje pytanie, czy art. 77 ust. 2 ma na względzie prawa konstytucyjne (*sensu stricto*), czy także prawa przyznane na podstawie innych aktów normatywnych (*sensu largo*). Zgodnie z poglądem wyrażonym w literaturze, art. 45 ust. 1 Konstytucji RP obejmuje szerokie rozumienie praw, a więc także ustanowionych w drodze ustawy, natomiast art. 77 ust. 2 ogranicza się do praw konstytucyjnych. Teza ta została uzasadniona słusznym stwierdzeniem, że ustawa nie może zamykać drogi sądowej w materii konstytucyjnej (wolności i praw konstytucyjnych), natomiast takie ograniczenie byłoby możliwe (choć z reguły niepożądane) w odniesieniu do praw przyznanych na podstawie innych aktów normatywnych. Wątpliwości

w tym zakresie powinny być wyjaśnione przy założeniu konstytucyjnego domniemania prawa do sądu.

Sąd Najwyższy w postanowieniu z 19.12.2003 r. (III CK 319/03, OSNC 2005/2, poz. 31) wyjaśnił, że pojęcie „sprawa” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP ma charakter autonomiczny i obejmuje sprawy, które nie są sprawami cywilnymi, sądowoadministracyjnymi lub karnymi; sprawy te rozpoznaje sąd powszechny w postępowaniu cywilnym.

Na tle unormowań przyjętych w art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji RP uzasadnione jest także pytanie, jak należy rozumieć konstytucyjne pojęcie „droga sądowa”. Sąd Najwyższy w wyroku z 17.12.1997 r. (I CKN 370/97, OSNC 1998/7–8, poz. 116), przyjmując niedopuszczalność drogi sądowej (art. 1 k.p.c.) w sprawie o roszczenia majątkowe właściciela – powstałe w związku ze zwrotem wywłaszczonej nieruchomości – uznał, że użyte w art. 77 ust. 2 Konstytucji RP pojęcie „droga sądowa” oznacza drogę sądową *sensu largo*, obejmującą postępowanie przed jakimkolwiek sądem przewidzianym w art. 175 Konstytucji RP. Dochodząc do takiej konkluzji, słusznie – na tle wówczas obowiązujących uregulowań – zaznaczył, że skoro przekazanie tego rodzaju spraw organom administracji oznacza jednocześnie poddanie ich jurysdykcji Naczelnego Sądu Administracyjnego (art. 16 i 17 obowiązującej wtedy ustawy z 11.05.1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym – Dz.U. Nr 74, poz. 368 ze zm. w zw. z art. 184 Konstytucji RP), to zarzut zamknięcia drogi sądowej – wskutek odrzucenia pozwu na podstawie art. 199 § 1 pkt 1 k.p.c. – jest nieusprawiedliwiony. Ustawodawca polski, uznając, że instytucja drogi sądowej oraz przepisy procesowe z nią związane stanowią najpełniejszą gwarancję prawa do sądu, wprowadził do Kodeksu postępowania cywilnego 1.01.2004 r. dodatkowo art. 199¹ k.p.c., który stanowi, że sąd nie może odrzucić pozwu z tego powodu, że do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej lub sąd administracyjny, jeżeli organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się w tej sprawie za niewłaściwe.

Prawo do sądu, które w piśmiennictwie określane jest także jako prawo do wymiaru sprawiedliwości, prawo do drogi sądowej, prawo do powództwa lub obrony przed sądem, pozostaje – w zakresie ochrony cywilnoprawnej – w ścisłym związku, jak już podkreślono, z prawem procesowym. Przyjęte bowiem w prawie procesowym unormowania stanowią gwarancje prawa do sądu. Z punktu widzenia tych gwarancji szczególnego znaczenia nabiera zagadnienie **przedmiotu procesu i dopuszczalności drogi sądowej**. Obie instytucje pozostają w ścisłym związku. Należy również pamiętać, że problematyka dopuszczalności drogi sądowej oraz przedmiotu procesu zawsze wywoływała wiele wątpliwości i sporów w doktrynie. Ponadto niektóre koncepcje dotyczące wymienionych zagadnień, obarczone w przeszłości założeniami ideologicznymi i ustrojowymi, miały wpływ na judykaturę okresu PRL, która pozostawiła „w spadku” orzeczenia oparte na założeniach sprzecznych z ideą współczesnej ochrony prawnej. Orzecznictwo z tamtego okresu – a zwłaszcza mająca moc zasady

prawnej uchwałą (7) Sądu Najwyższego z 20.04.1970 r. (III CZP 4/70, OSNCP 1970/9, poz. 146) – nie pozostawało bez wpływu na kwalifikowanie przez sądy powszechne, w ramach badania dopuszczalności drogi sądowej, roszczeń zgłaszanych przez powodów. W uchwale tej została wyrażona następująca zasada prawna: „1. Nie jest pozwem pismo, z którego treści wynika w sposób niewątpliwy brak żądania rozstrzygnięcia sporu o charakterze sprawy cywilnej, jak również brak okoliczności, z których żądanie takie mogłoby wynikać, ani też pismo, którego rzeczywistym celem jest poniżenie lub ośmieszenie drugiej strony albo innej osoby lub instytucji. 2. Nie jest dopuszczalna droga sądowa w wypadku, gdy z twierdzeń powoda lub przytoczonych przez niego okoliczności wynika w sposób oczywisty, że między powodem a pozwanym nie istnieje żaden stosunek prawny, który mógłby stanowić podstawę żądania pozwu”.

Przykładem wspomnianego wpływu tej uchwały na orzecznictwo sądów powszechnych było chociażby postanowienie jednego z sądów apelacyjnych z 17.12.1991 r. (I ACz 247/91, OSP 1994/12, poz. 245), w którym została sformułowana teza, że: „Zgłoszone przez powoda roszczenie procesowe musi znajdować usprawiedliwienie w prawie materialnym; w przeciwnym bowiem razie sprawa nie ma cech sprawy cywilnej”.

W powołanej uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego (teza druga) oraz postanowieniu sądu apelacyjnego konkluzje w postaci przyjętych tez zostały zaprezentowane w następstwie oceny przesłanki procesowej, jaką jest dopuszczalność drogi sądowej. Ocena ta jest jurydycznie błędna, a z punktu widzenia omawianego prawa do sądu jest wręcz niebezpieczna, oznacza bowiem w praktyce pozbawienie powoda jakiegokolwiek drogi do dochodzenia roszczenia. Pod wpływem współczesnego orzecznictwa Sądu Najwyższego zagadnienie prawa do sądu oraz problematyka dopuszczalności drogi sądowej są właściwie ujmowane, czego wyrazem są liczne pytania prawne z tego zakresu kierowane przez sądy powszechne do Sądu Najwyższego (por. rozdział IV pkt 2).

Współczesny ustawodawca kwestie związane z pismem wniesionym do sądu jako pozew, z którego nie wynika żądanie rozstrzygnięcia sporu o charakterze sprawy cywilnej, uregulował w art. 186¹ k.p.c., a ponadto unormował w art. 191¹ § 1–4 k.p.c. postępowanie związane z wniesieniem powództwa oczywiście bezzasadnego. Szerzej zob. rozdział XVIII pkt 2.

Regulacje przyjęte w prawie procesowym stanowią gwarancje prawa do sądu. Z ich punktu widzenia szczególnego znaczenia nabiera zagadnienie przedmiotu procesu i dopuszczalności drogi sądowej. Sędzia w zależności od rozumienia tych pojęć różnie będzie realizował prawo obywatela do sądu. Wskazane zależności są istotne, bowiem, jak trafnie podkreślił Sąd Najwyższy w wyroku z 16.09.2009 r. (I PK 59/09, LEX nr 550994) prawo do sądu nie oznacza, że sprawa musi zostać rozpoznana po myśli podmiotu, który ją kieruje, lecz oznacza, że sąd – o ile sprawa pozostaje

w jego gestii – ma obowiązek się nią zająć. O istnieniu drogi sądowej przed sądem powszechnym można mówić wówczas, gdy strona opiera swoje roszczenia na zdaniach prawnych, które mogą stanowić źródło stosunków cywilnoprawnych. Sama możliwość rozpoznania sprawy przez sąd nie oznacza, że istnieje materialnoprawna podstawa jej oceny (por. uwagi w rozdziale IV).

Polecane piśmiennictwo

1. L. Garlicki, *Prawo do sądu (rozważania de lege fundamentale ferenda)*, Annales UMCS 1990/39, s. 59.
2. L. Garlicki, *Prawo do sądu* [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Wrocław 1991, s. 537.
3. K. Flaga-Gieruszyńska, *Prawo do sądu w sprawach cywilnych w systemie ochrony praw człowieka Rady Europy – wybrane zagadnienia* [w:] *Prawa podmiotowe. Pojmowanie w naukach prawnych. Zbiór studiów*, red. J. Ciapała, K. Flaga-Gieruszyńska, Szczecin–Jarocin 2006, s. 343.
4. P. Kułak, *Prawo do sądu jako gwarant rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie z poszanowaniem praw stron* [w:] *Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości*, t. 2, *Pozycja ustrojowa władzy sądowniczej i uwarunkowania transformacji* (Legnica, 10–11 kwietnia 2010), red. J. Jaskiernia, Toruń 2011, s. 690.
5. Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, PiP 1997/11–12, s. 89.
6. H. Mądrzak, *Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka (Studium na tle polskiego prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego materialnego i procesowego* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich ochrona sądowa*, Warszawa 1997, s. 197.
7. H. Pietrkowski, *Prawo do sądu*, PS 1999/11–12, s. 3.
8. J. Gudowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, t. I, Warszawa 2020, s. 267–276.
9. K. Flaga-Gieruszyńska, *Konstytucyjne standardy prawa do sądu a ochrona prywatności stron postępowania na przykładzie spraw cywilnych* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Wrocław 2015, s. 215.

2. Prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki

Prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki podlega ocenie w aspekcie praw i wolności człowieka. Pierwszym międzynarodowym aktem dotyczącym praw i wolności człowieka była Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., dalej „Konwencja o ochronie praw człowieka” (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.). Według art. 6 ust. 1 tej Konwencji: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej (...)”.

Kolejnym ważnym krokiem był Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167), którego art. 14 odpowiada art. 6 Konwencji z 1950 r. Powołane akty międzynarodowe zostały ratyfikowane przez Polskę i stanowią część porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (art. 91 ust. 1 Konstytucji RP). Według Konstytucji RP: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd” (art. 45 ust. 1), natomiast art. 6 k.p.c. nakazuje sądowi „przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy”.

Prawo do sądu staje się fikcją, jeśli postępowanie sądowe, w ramach którego obywatel poszukuje ochrony swych praw, jest długotrwałe czy wręcz dotknięte wadą przewlekłości. Dążenie do zapewnienia wysokiej sprawności postępowania sądowego – zgodnie z zasadą koncentracji materiału procesowego – stanowi zatem ważny element pracy sędziego. Respektowanie tej zasady, wyrażonej w art. 6 k.p.c., która nakazuje sądowi „przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy”, nie jest zadaniem łatwym. Wymaga od sędziego nie tylko umiejętnego stosowania reguł postępowania sądowego, lecz także, a może przede wszystkim, egzekwowania obowiązków procesowych nałożonych na strony i innych uczestników postępowania (np. biegłych sądowych, świadków czy też pełnomocników procesowych).

Wciąż słaba organizacja polskiego sądownictwa, niewłaściwe rozmieszczenie kadry sędziowskiej, nadmierna liczba sędziów funkcyjnych odciążonych od orzekania, niewłaściwa organizacja pracy, a także budząca zastrzeżenia praktyka w zakresie wykorzystania procesowych środków zapewnienia sprawności postępowania sprzyjają przewlekaniu postępowań sądowych. To powoduje, że do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wpływa corocznie wiele skarg przeciwko Polsce.

Prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki zostało uregulowane w ustawie z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. z 2018 r. poz. 75 ze zm.). Rozwiązania przyjęte w tej ustawie stanowią nie tylko skuteczny instrument przeciwdziałania przewlekłości postępowań sądowych, lecz także służą dochodzeniu od Skarbu Państwa na podstawie art. 77 ust. 1 Konstytucji RP, stanowiącego, że: „Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej”, oraz art. 417¹ § 3 k.c. odszkodowania za niewydanie orzeczenia sądowego w rozsądnym terminie. Przewidziana w tej ustawie skarga na przewlekłość postępowania zatem pozostaje w ścisłym związku z odpowiedzialnością Skarbu Państwa za szkody wyrządzone przez

niezgodne z prawem działania lub zaniechania przy wykonywaniu władzy publicznej. Według art. 417¹ § 3 k.c., jeżeli szkoda została wyrządzona przez niewydanie orzeczenia lub decyzji, gdy obowiązek ich wydania przewiduje przepis prawa, jej naprawienia można żądać po stwierdzeniu – we właściwym postępowaniu – niezgodności z prawem niewydania orzeczenia lub decyzji, chyba że przepisy odrębne stanowią inaczej. Przepisy odrębne jednak mogą w odniesieniu do przesłanek przewidzianych w art. 417¹ § 3 k.c. „stanowić inaczej” (art. 417¹ § 3 *in fine* k.c.). Tę odrębną regulację prawną stanowi powołana ustawa z 17.06.2004 r., przewidująca m.in. skargę na przewlekłość postępowania cywilnego (art. 3 pkt 5 ustawy z 17.06.2004 r.).

O skardze na przewlekłość postępowania zob. rozdział XXVII pkt 8. Zob. też rozdział II pkt 1. W Regulaminie urzędowania sądów powszechnych wskazany został katalog spraw pilnych (zob. niżej pkt 2.2).

2.1. Obowiązek sądu przeciwdziałania przewlekłości postępowania

Zgodnie z art. 6 § 1 k.p.c. sąd powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy. Tylko czynności właściwe i odpowiednie na określonym etapie postępowania, sprawnie podejmowane przez sąd z należytą starannością, mogą zapewnić obywatelowi prawo do rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie. Szybkość działania w celu sprawnego rozpoznania sprawy nie może jednak, co wynika z wyraźnego zastrzeżenia zawartego w art. 6 § 1 k.p.c., wpływać niekorzystnie na wyjaśnienie sprawy. W świetle tego uregulowania na organach procesowych, jakimi są przewodniczący i sąd, ciąży obowiązki określone w przepisach procedury cywilnej. Aktualny ustawodawca, na podstawie noweli do Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r., wprowadził – w miejsce przepisów funkcjonujących w systemie dyskrejonalnej władzy sędziego – rozwiązania zawarte w przepisach poświęconych nowej organizacji postępowania sądowego. Mają one zapewnić, przez właściwą koncentrację materiału procesowego, sprawny przebieg postępowania sądowego.

We współczesnym procesie cywilnym okoliczność, że na sądzie spoczywa odpowiedzialność za koncentrację materiału procesowego, nie uwalnia strony od ciężaru wspierania postępowania sądowego. Strona – zgodnie z zasadą *vigilantibus iura sunt scripta* – jest zobowiązana do dbałości o swoją sprawę. Doświadczenie sędziowskie wskazuje, że zbyt duże ułatwienia i pomoc ze strony sądu sprzyjają powstawaniu zjawiska demobilizacji stron i braku troski o własne interesy, natomiast rygorystyczne egzekwowanie od stron i ich pełnomocników, zwłaszcza zawodowych, ciężących na nich obowiązków procesowych stanowi skuteczny sposób zwalczania apatii procesowej, prowadzącej z reguły do przewlekłości postępowania. Tę oczywistą prawdę

coraz częściej dostrzegają przedstawiciele nauki prawa procesowego, trafnie wskazując, z odwołaniem się do doktryny państw Unii Europejskiej, że proces cywilny typu opiekuńczego *a priori* nie może być procesem sprawnym i dobrze zorganizowanym, tylko bowiem tam, gdzie strony odpowiadają za przebieg procesu, nie dochodzi do jego przewlekłości. Strony procesu, a zwłaszcza ich zawodowi pełnomocnicy, powinni pamiętać, że ustanawianie terminów, stawianie wymagań formalnych czy wreszcie dyscyplinowanie stron i organów procesowych należy do istoty postępowania sądowego i stanowi jego immanentną cechę. Dochodzenie przez powoda swych racji oraz obrona podejmowana przez pozwanego muszą odbywać się według reguł przyjętych w prawie procesowym. Takie rozwiązanie stwarza jednolitą pozycję stron postępowania oraz taki sam zakres przysługujących im środków procesowych, realizuje więc najistotniejszą regułę procesu kontradiktoryjnego oraz prawo do sprawiedliwego i rzetelnego procesu. Zob. rozdział II pkt 1.

Polecane piśmiennictwo

1. *Przewlekłość postępowania w sprawach cywilnych*, red. O.M. Piaskowska, K. Sadowski, Warszawa 2016.
2. A. Łazarska, *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013.
3. L. Jamróz, *Przewlekłość postępowania jako naruszenie prawa do sądu* [w:] *Państwo prawa. Parlamentaryzm, sądownictwo konstytucyjne. Pamięci Profesora Zdzisława Czeszejki-Sochackiego*, red. A. Jamróz, Białystok 2012, s. 144.
4. T. Gardocka, *Przewlekłość postępowania przed sądem. Czy sędziowie bywają winni* [w:] *Przewlekłość postępowania sądowego*, red. O. Piaskowska, P. Piesiewicz, Warszawa 2018, s. 38.
5. P.F. Piesiewicz, *Korzystanie z uprawnień procesowych przez stronę a przewlekłość postępowania sądowego* [w:] *Przewlekłość postępowania sądowego*, red. O. Piaskowska, P. Piesiewicz, Warszawa 2018, s. 45.
6. K. Gonera, *Przewlekłość postępowania w sprawach cywilnych*, PS 2005/11–12, s. 3.

2.2. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)

[...]

§ 2. Użyte w rozporządzeniu określenia oznaczają:

[...]

5) sprawy pilne:

[...]

- b) wnioski o udzielenie zabezpieczenia,
- c) wnioski o nadanie klauzuli wykonalności,

- d) sprawy o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, wymagające wydania zarządzenia w trybie art. 569 § 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1360, z późn. zm.), zwanej dalej „K.p.c.”, sprawy, o których mowa w ustawie z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1878 oraz z 2019 r. poz. 730), sprawy dotyczące umieszczenia nieletniego w schronisku dla nieletnich, sprawy, w których nieletni został umieszczony w schronisku dla nieletnich oraz sprawy dotyczące umieszczenia małoletniego cudzoziemca w placówce opiekuńczo-wychowawczej, jak również czynności z zakresu postępowania wykonawczego w wyżej wymienionych sprawach, a także sprawy w przedmiocie rozpoznania wniosków o ustanowienie kuratora w celu reprezentowania interesów małoletnich w postępowaniu przed sądem lub innym organem,
- e) sprawy z zakresu prawa pracy związane z roszczeniami pracownika w razie nieuzasadnionego lub niezgodnego z prawem wypowiedzenia lub rozwiązania umowy o pracę przez pracodawcę bez wypowiedzenia z winy pracownika,
- f) sprawy z zakresu prawa ubezpieczeń społecznych dotyczące przyznania lub wstrzymania prawa do emerytury lub renty,
- g) skargi na czynności komornika,
- h) sprawy o naruszenie posiadania,
- i) sprawy z powództwa i przeciwko syndykowi oraz zarządcy ustanowionemu w postępowaniu restrukturyzacyjnym,
- j) sprawy, o których mowa w ustawie z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2014 r. poz. 24, z 2015 r. poz. 396, z 2016 r. poz. 2205 oraz z 2018 r. poz. 2435),
- k) sprawy, w których uwzględniono skargę złożoną w trybie ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. z 2018 r. poz. 75), albo orzeczeniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stwierdzono naruszenie prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie,
- l) wnioski o zatwierdzenie układu w postępowaniu w przedmiocie zatwierdzenia układu i otwarcia postępowania restrukturyzacyjnego,
- m) sprawy o wpis do księgi wieczystej ostrzeżenia o toczącym się postępowaniu rozpoznawczym lub ustanowieniu zakazu zbywania lub obciążania nieruchomości na podstawie postanowienia Komisji do spraw reprivatyzacji nieruchomości warszawskich,
- n) sprawy z wniosku, o którym mowa w art. 11a ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2015 r. poz. 1390 oraz z 2019 r. poz. 730),
- o) sprawy dotyczące podziału sumy uzyskanej z egzekucji,
- p) sprawy, w których oskarżonym jest sędzia lub prokurator,
- r) sprawy o uchylenie, stwierdzenie nieważności oraz ustalenie istnienia albo nieistnienia uchwał spółek kapitałowych,
- s) zadania sądu przesłuchania osoby w trybie zabezpieczenia dowodu lub co do której zachodzi obawa, że nie będzie można jej przesłuchać na rozprawie;

3. Prawo do rzetelnego procesu

Zasadnicze znaczenie dla realizacji prawa do sądu i pozostającego z nim w ścisłym związku prawa do rzetelnego procesu mają – dokonane na przełomie XX i XXI w. – zmiany w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego, a zwłaszcza w tych, które wyrażały zasadę **prawdy obiektywnej**. Na zasadzie prawdy obiektywnej oparte było postępowanie cywilne typu socjalistycznego. Zasada ta stanowiła wyraz rządzącej światopoglądem marksistowskim tezy o poznawalności obiektywnie istniejącej rzeczywistości. Nazwa tej zasady została przyjęta w uchwale Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 27.06.1953 r. (C. Prez. 195/52, OSN 1953/4, poz. 95) i zastąpiła nazwę „zasada prawdy materialnej”.

Zgodnie z zasadą **prawdy obiektywnej we wskazanym rozumieniu** – niekiedy mylnie utożsamianej z zasadą prawdy materialnej przez uznanie, że sposób dochodzenia do prawdy (określonej jako „obiektywna” lub „materialna”) jest taki sam – przed wymiarem sprawiedliwości zostało postawione wręcz niewykonalne zadanie wszechstronnego wyjaśnienia w procesie cywilnym każdego stosunku prawnego, ustalenia rzeczywistego stanu rzeczy i wydania orzeczenia odpowiadającego faktom istniejącym obiektywnie.

Sąd Najwyższy w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku zdystansował się od zasady prawdy obiektywnej, podkreślając w swych orzeczeniach, że rzeczą sądu nie jest zarządzanie dochodzeń w celu uzupełnienia lub wyjaśnienia twierdzeń stron i wykrycia środków dowodowych (wyrok SN z 17.12.1996 r., I CKU 45/96, OSNC 1997/6–7, poz. 76); obowiązek wskazania dowodów potrzebnych do rozstrzygnięcia sprawy obciąża strony, sąd natomiast został wyposażony jedynie w uprawnienie (a nie obowiązek) dopuszczenia dalszych, jeszcze niewskazanych przez żadną ze stron, dowodów, kierując się przy tym własną oceną, czy zebrany w sprawie materiał jest – czy też nie jest – dostateczny do jej rozstrzygnięcia (wyrok SN z 24.10.1996 r., III CKN 6/96, OSNC 1997/3, poz. 29); art. 316 § 1 k.p.c. nie może być rozumiany jako pozostawienie nadal obowiązku badania z urzędu przez sądy obu instancji, czy „sprawa jest dostatecznie wyjaśniona do stanowczego rozstrzygnięcia” (postanowienie SN z 8.12.1997 r., III CKN 285/97, OSNC 1998/5, poz. 89); możliwość dopuszczenia przez sąd dowodu niewskazanego przez strony nie oznacza, że sąd jest obowiązany zastąpić własnym działaniem bezczynność strony, jedynie w szczególnych sytuacjach procesowych o wyjątkowym charakterze sąd powinien skorzystać ze swojego uprawnienia do podjęcia inicjatywy dowodowej (wyrok SN z 5.11.1997 r., III CKN 244/97, OSNC 1998/3, poz. 52); uchylenie art. 3 § 2 oraz zmiana art. 232 k.p.c. oznaczają wprowadzenie w procesie dominacji zasady kontradiktoryjności i odstąpienie od odpowiedzialności sądu orzekającego za rezultat postępowania dowodowego, którego dysponentem są strony (wyrok SN z 16.12.1997 r., II UKN 406/97, OSNAPiUS 1998/21, poz. 643).

Ostateczny kres zasady prawdy obiektywnej, co nie oznacza, że polskie postępowanie cywilne jest oparte na zasadzie **prawdy formalnej**, przyniosły wielokrotne nowelizacje Kodeksu postępowania cywilnego, które usunęły bądź zmodyfikowały przepisy skonstruowane zgodnie z zasadą prawdy obiektywnej rozumianej jako prawdy poszukiwanej przez sąd rozpoznający sprawę i w tym celu podejmujący działania z urzędu.

Nie oznacza to, że postępowanie cywilne oparte jest na zasadzie prawdy formalnej. Jej przyjęcie – jako zasady naczelnej – wymagałoby wyraźnego unormowania, którego nie znajdujemy w Kodeksie postępowania cywilnego, możemy natomiast wskazać na typowe dla procesu kontradiktoryjnego, wspieranego zasadą dyspozycyjności, uregulowania służące docieraniu do prawdy.

W **procesie kontradiktoryjnym** strona zwraca się do sądu o ochronę wówczas, gdy uzna, że jej prawo zostało naruszone bądź zagrożone, samodzielnie ustala zakres żądanej ochrony i sposób jej uzyskania, a zatem decyduje, jaki materiał dowodowy chce przedstawić sądowi na potwierdzenie prawdziwości swych twierdzeń. Strony (uczestnicy postępowania) zgodnie z zasadą *vigilantibus iura sunt scripta* są zobowiązane do dbałości o swoją sprawę, mają więc obowiązek przejawiać aktywność w celu wykazania wszystkich istotnych okoliczności i faktów, z których wywodzą skutki prawne (art. 3 i art. 6 § 2 k.p.c.). Nadmiernie opiekuńcza rola sądu może być postrzegana jako niepożądana ingerencja w sferę prywatną oraz wywoływać wątpliwości co do bezstronności sędziego. Od sędziego więc nie należy oczekiwać szczególnej aktywności; jest ona wręcz niepożądana, gdyż cierpi na tym wizerunek sądu rozpoznającego sprawę w kontradiktoryjnym procesie. Zbytnia aktywność sądu może ponadto zrodzić podejrzenie o braku obiektywizmu sędziowskiego immanentnie związanego z prawem do rzetelnego procesu. Doświadczenie sędziowskie wskazuje, że zbyt duże ułatwienia i pomoc ze strony sądu sprzyjają powstawaniu zjawiska demobilizacji stron i braku troski o własne interesy, natomiast rygorystyczne egzekwowanie od stron i ich pełnomocników ciążących na nich obowiązków procesowych stanowi skuteczny sposób zwalczania apatii procesowej, prowadzącej z reguły do przewlekłości postępowania. Tę oczywistą prawdę coraz częściej dostrzegają przedstawiciele nauki prawa procesowego, trafnie wskazując, z odwołaniem się do doktryny państw Unii Europejskiej, że proces cywilny typu opiekuńczego *a priori* nie może być procesem sprawnym i dobrze zorganizowanym, tylko bowiem tam, gdzie strony odpowiadają za przebieg procesu, nie dochodzi do jego przewlekłości. Jedynie w szczególnych sytuacjach procesowych sąd powinien skorzystać ze swojego uprawnienia (nie obowiązku) do podjęcia inicjatywy dowodowej (art. 232 zdanie drugie k.p.c.). Nie może ona jednak przerodzić się w przeprowadzanie dochodzenia w celu ustalenia koniecznych dowodów. Zdecydowane stanowisko w kwestii **możliwości prowadzenia postępowania dowodowego z urzędu** zajął Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały (7) z 19.05.2000 r. (III CZP 4/00, OSNC 2000/11, poz. 195), stwierdzając, że „Sąd podejmuje z urzędu inicjatywę dowodową jedynie w sytuacjach szczególnych (art. 232

zdanie drugie k.p.c.)”. Nie oznacza to jednak, że inicjatywy takiej podjąć w ogóle nie może. Przeprowadzenie przez sąd dowodu z urzędu, nawet z przekroczeniem art. 232 zdanie drugie k.p.c., nie daje podstaw do zakwestionowania go i uznania za nieistniejące lub niebyłe. Niekiedy jednak działanie sądu z urzędu może prowadzić – na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w wyroku z 12.12.2000 r. (V CKN 175/00, OSP 2001/7–8, poz. 116) – do naruszenia prawa do bezstronnego sądu i odpowiadającego mu obowiązku przestrzegania zasady równego traktowania stron (art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji RP). Odmiennie stanowisko wyraził Sąd Najwyższy w wyroku z 13.02.2004 r. (IV CK 24/03, OSNC 2005/3, poz. 45), w którym stwierdził, że: „Dopuszczenie przez sąd dowodu z urzędu nie może być uznane za działanie naruszające zasady bezstronności sądu i równości stron”. Szerzej zob. rozdział XXI pkt 2.4.

Ewolucja rozwiązań przyjętych w tym zakresie nie oznacza rezygnacji z zasady prawdy materialnej. Inny tylko niż w okresie obowiązywania tzw. zasady prawdy obiektywnej jest **sposób dochodzenia do prawdy. To strony w kontradiktoryjnym procesie mają jej poszukiwać, natomiast sąd ma zadbać o to, aby reguły postępowania obowiązujące przy jej dochodzeniu zostały zachowane**. Nie wyklucza to podjęcia inicjatywy dowodowej przez sąd, np. gdy strony zmierzają do obejścia prawa, w wypadku procesów fikcyjnych oraz w razie nieporadności strony działającej bez profesjonalnego pełnomocnika, która nie jest w stanie przedstawić środków dowodowych w celu uzasadnienia swoich twierdzeń (por. uzasadnienie wyroku SN z 13.02.2004 r., IV CK 24/03, OSNC 2005/3, poz. 45).

Należy także pamiętać, że obowiązek wykrycia przez sąd prawdy materialnej w sprawie może wynikać z przepisów ustawy. Przykładem są sprawy, w których nastąpiło wszczęcie postępowania z urzędu, a więc w wielu sprawach w postępowaniu **nieprocesowym** (szerzej – rozdział XXI pkt 2.4). Również w procesie – w postępowaniach odrębnych w sprawach małżeńskich oraz w sprawach ze stosunku między rodzicami i dziećmi, w których wyraźnie dominuje pierwiastek publicznoprawny, a wiele zapadających orzeczeń ma charakter konstytutywny – sędzia nie może przybrać roli biernego arbitra, który ma jedynie ocenić fakty i dowody przedstawione przez strony.

Przytoczone uregulowania wskazują, że istota współczesnego sprawiedliwego (rzetelnego) postępowania cywilnego nie tkwi w tym, aby wymagać i oczekiwać wykrycia prawdy materialnej w każdej sprawie i w każdej sytuacji procesowej, ale w tym, żeby kodyfikator dostarczył stronom oraz sądowi takich narzędzi, które – przy zachowaniu rozsądku i zwykłej staranności – pozwolą dojść do prawdy materialnej, co jednak nie oznacza, że w praktyce w każdej sprawie dojście do tej prawdy nastąpi lub musi nastąpić.

Prawa do rzetelnego procesu nie naruszają uregulowania dotyczące uproszczenia i przyspieszenia postępowania cywilnego.

W polskiej procedurze cywilnej uproszczenia polegają m.in. na:

- 1) odrębnym uregulowaniu uprawnień i obowiązków stron procesowych w postępowaniu uproszczonym, przewidzianym dla spraw drobnych (bagatelnych); postępowanie to charakteryzuje się sformalizowaniem czynności procesowych stron oraz zwiększeniem dyskrecyjnej władzy sędziego w ocenie zasadności dochodzonych roszczeń;
- 2) rozszerzeniu możliwości udzielenia ochrony prawnej przez wydanie nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym i nakazowym;
- 3) rozszerzeniu zakresu środków gwarantujących zasadę koncentracji materiału procesowego przez wprowadzenie reguły, zgodnie z którą zaniedbania stron w zakresie zgłaszania na określonym etapie postępowania twierdzeń i dowodów mogą spowodować, że w późniejszym etapie sąd odmówi ich zbadania (zasada koncentracji materiału procesowego oraz ciężar wspierania postępowania przez strony);
- 4) wyraźnym ograniczeniu ingerencji sądu przy kontroli aktów dyspozytywnych stron.

Uproszczenia postępowania polegają na zdyscyplinowaniu stron przy podejmowaniu czynności procesowych, ujednoliceniu formy tych czynności oraz usprawnieniu postępowania dowodowego. Przyspieszeniu przebiegu postępowania służą natomiast ograniczenia w zakresie korzystania przez pozwanego i powoda z instytucji oraz środków prawnych przysługujących im w postępowaniu procesowym „zwykłym”. Nie można zapominać, że prawo do sądu gwarantuje rozpatrzenie sprawy przez sąd w rozsądnym terminie, a zatem bez zbędnej zwłoki, z drugiej strony zaś należy pamiętać, że sprawiedliwość proceduralna w postępowaniu cywilnym nie jest urzeczywistniana w identyczny sposób, jak w postępowaniu sądowoadministracyjnym lub karnym. Spory cywilnoprawne, powstające na tle stosunków prawnych opartych na zasadzie równorzędności, powinny być rozpatrywane w postępowaniu sądowym opartym na zasadzie równości stron. Zgodnie z wymaganiami rzetelnego procesu strony powinny mieć zapewnioną realną możliwość przedstawienia swoich racji, a sąd ma obowiązek je rozważyć (por. wyrok TK z 13.01.2004 r., SK 10/03, OTK-A 2004/1, poz. 2).

Wyjaśniając sens tej gwarancji, przede wszystkim należy zaznaczyć, że prawo do sądu nie ma bezwzględnego i absolutnego charakteru, stwarzającego uprawnionemu, w ramach każdej procedury i każdego typu postępowania, możliwość nieograniczonej ochrony swych praw na drodze sądowej (wyrok TK z 10.05.2000 r., K. 21/99, OTK 2000/4, poz. 109). Gwarancje związane z prawem do sądu nie mogą być w konsekwencji traktowane jako nakaz urzeczywistnienia w każdym trybie i w każdym rodzaju postępowania tego samego zestawu instrumentów procesowych, jednolicie określających pozycję stron postępowania i zakres przysługujących im środków procesowych. Nie istnieje jeden idealny model postępowania, który dałoby się skonstruować na podstawie regulacji konstytucyjnych, te bowiem

zawierają tylko wskazania co do pewnych koniecznych elementów i mechanizmów, bez których nie dałoby się urzeczywistnić prawa każdego do rozpoznania sprawy przed właściwym, niezależnym, bezstronnym i niezawisłym sądem w rzetelnie przeprowadzonym postępowaniu.

Polskie postępowanie cywilne spełnia także – istotny z punktu widzenia rzetelnego procesu – warunek, jakim jest **prawo do wysłuchania**. Jego przejawem jest instytucja prawa do obrony, którego naruszenie wywołuje skutek w postaci nieważności postępowania (art. 379 pkt 5 k.p.c.), obowiązek udzielenia stronom głosu przed zamknięciem rozprawy (art. 224 § 1 k.p.c.), a także zasada, że wyrok może być wydany jedynie przez sędziów, przed którymi odbyła się rozprawa poprzedzająca bezpośrednio wydanie wyroku (art. 323 k.p.c.). Elementy prawa do wysłuchania zawarte są także w przepisach regulujących postępowanie nieprocesowe (art. 514 § 1, art. 533, art. 547 § 1, art. 548 § 2, art. 556 § 1, art. 565 § 1, art. 576 § 1, art. 582 k.p.c.), a także postępowanie egzekucyjne (art. 827, art. 987 w zw. z art. 760 § 2 k.p.c.).

Gwarancją prawa do rzetelnego procesu jest **sąd nie tylko niezawisły, lecz także bezstronny**. Na straży prawa do bezstronnego sądu stoi m.in. instytucja wyłączenia sędziego uregulowana w art. 48–54 k.p.c.

W polskim postępowaniu obowiązuje także proceduralna **zasada instancyjności** postępowania sądowego i decyzyjnego. W tym miejscu ograniczmy się tylko do stwierdzenia, że w obowiązującym systemie apelacyjno-kasacyjnym, opartym na zwykłym środku zaskarżenia (środku odwoławczym), jakim jest apelacja *cum beneficio novorum*, a więc apelacja pełna, a także środku zaskarżenia nadzwyczajnym w postaci skargi kasacyjnej, przysługującym tylko od niektórych prawomocnych orzeczeń, wszelkie ograniczenia oraz wymagania formalne występujące w postępowaniu kasacyjnym nie mogą być oceniane jako sprzeczne z zasadą prawa do rzetelnego procesu, a już na pewno z zasadą instancyjności postępowania sądowego wyrażoną w art. 78 Konstytucji RP, który zapewnia każdej ze stron prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji.

Wskazane (przykładowo) rozwiązania uzasadniają tezę, że polskie postępowanie cywilne, realizując model postępowania kontryktoryjnego, nie eliminuje całkowicie udziału sądu w dochodzeniu do prawdy. Zachowana możliwość działania przez sąd z urzędu stanowi gwarancję, że w szczególnie uzasadnionych wypadkach oraz w sprawach, w których wyraźnie dominuje pierwiastek publicznoprawny, dochodzenie prawdy materialnej nie zostanie pozostawione wyłącznie stronom.

Istotne, wręcz fundamentalne znaczenie dla właściwego ukształtowania polskiego postępowania cywilnego, gwarantującego obywatelowi zarówno prawo dostępu do sądu, jak i prawo do właściwej procedury, spełniającej wymaganie rzetelnego i sprawiedliwego procesu, miały zmiany wprowadzone przez ustawę z 16.09.2011 r.

o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (dalej: „ustawa z 16.09.2011 r.”). Model postępowania ukształtowany przez tę nowelizację został zastąpiony – na podstawie noweli do kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r. – nowymi regulacjami, które w doktrynie są kontestowane i przyjmowane jako „powrót do instytucji prekluzji dowodowej z nielicznymi i nieprzemyślanymi modyfikacjami pod wątpliwymi hasłami przyspieszenia i usprawnienia postępowań” (szerzej zob. rozdział III). Wspomnianą ustawą z 4.07.2019 r. został dodany – co należy uznać za regulację szczególnie ważną z punktu widzenia zasady jawności postępowania sądowego i prawa do rzetelnego procesu – art. 9¹ § 1–3 k.p.c., wyrażający prawo do prywatnej rejestracji czynności sądu za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk. Zgodnie z tym przepisem nie jest wymagane zezwolenie sądu na utrwalanie przez strony lub uczestników postępowania przebiegu posiedzeń i innych czynności sądowych, przy których są obecni, za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk (§ 1). Strony i uczestnicy postępowania uprzedzają sąd o zamiarze utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk (§ 2). Sąd zakazuje stronie lub uczestnikowi postępowania utrwalania przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, jeżeli posiedzenie lub jego część odbywa się przy drzwiach zamkniętych lub sprzeciwia się temu względ na prawidłowość postępowania (§ 3).

Polecane piśmiennictwo

1. A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
2. A. Góra-Błaszczkowska, *Rzetelne postępowanie przed sądem według Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Jus et Remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010.
3. M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013.
4. H. Pietrkowski, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, PS 2005/10, s. 37.
5. K. Kozłowski, *Jawność postępowania sądowego jako element prawa do sądu* [w:] *Role uczestników postępowań sądowych – wczoraj, dziś, jutro*, red. D. Gil, E. Kruk, t. 2, Lublin 2015, s. 207.
6. A. Kościółek, *Zasada jawności w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018.
7. A. Gołąb, *Wybrane aspekty zasady jawności w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.* [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja? Uwagi na tle ustawy z 4.07.2019 r. zmieniającej k.p.c.*, red. P. Rylski, Warszawa 2020, s. 95.
8. K. Gajda-Roszczyńska, *Zasada jawności w postępowaniu cywilnym*, „Iustitia” 2013/1, s. 17.
9. J. Gudowski, *Laserunkowość postępowania cywilnego* [w:] *Honeste procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2017, s. 119.
10. A. Machnikowska, *O niezawisłości sędziów i niezależności sądów w trudnych czasach*, Warszawa 2018.

4. Prawo do informacji i pouczeń

4.1. Uwagi wstępne

Regulacje odnoszące się do przysługującego stronom prawa do informacji i pouczeń oparte są na założeniu, że w relacjach obywatel–państwo nie ma miejsca na nacechowany paternalizmem stosunek petent–opiekun, lecz stosunek obywatel–instytucja publiczna, w ramach którego obywatel (strona postępowania sądowego) może uzyskać niezbędną pomoc, która jednak nie zastąpi jego własnej aktywności. Nie oznacza to, że strona nieobeznana z regułami, według których jej sprawa jest rozpoznawana, miałaby być pozbawiona niezbędnych informacji, których znajomość jest konieczna w celu zagwarantowania podstawowych uprawnień procesowych bądź wykonania obowiązków przewidzianych w procedurze.

Funkcją informacyjną sądu objęte są wyłącznie **strony** występujące przed sądem **bez zawodowego pełnomocnika procesowego** (adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego, radcy Prokuraturii Generalnej RP). Zasada zaufania obywatela do udzielonych mu przez organ państwowy, a zwłaszcza organ wymiaru sprawiedliwości, jakim jest sąd, informacji i pouczeń, nakazuje, aby **pouczenia były wyczerpujące i pełne**, a więc takie, których wykonanie zapobiegnie powstaniu niekorzystnych skutków procesowych. Zgodnie z **art. 158 § 2 k.p.c. protokół** sporządzony pisemnie powinien zawierać m.in. „udzielone pouczenia”, a więc wskazywać, jakiej treści pouczeń udzielił stronom przewodniczący składu orzekającego.

4.2. Pouczenia dotyczące czynności procesowych

O rygorach związanych z uchybieniem terminowi do wniesienia odpowiedzi na pozew, w tym o możliwości wydania wyroku zaocznego na posiedzeniu niejawnym, sąd poucza pozwanego wraz z doręczeniem odpisu pozwu i wezwania do złożenia odpowiedzi (art. 205² k.p.c.). Zakres przedmiotowy tych pouczeń jest bardzo szeroki i niezwykle istotny dla stron, obejmuje m.in. pouczenie o obowiązku udziału w posiedzeniu przygotowawczym i przedstawienia wszystkich twierdzeń i dowodów na tym posiedzeniu, a w razie niespełnienia tego obowiązku – możliwości wydania przez sąd wyroku zaocznego na posiedzeniu niejawnym oraz pominięcia późniejszych twierdzeń i dowodów, możliwości złożenia odpowiedzi na pozew. Ze względu na wagę pouczeń udzielanych na tym etapie postępowania doręcza się je bezpośrednio stronom, nawet gdy są reprezentowane przez pełnomocnika. Nie dotyczy to strony, która mając domicyl poza Unią Europejską, nie ustanowiła pełnomocnika do prowadzenia sprawy ani pełnomocnika do doręczeń (art. 1135⁵ § 1 k.p.c.). Zgodnie z art. 205² § 3 k.p.c. nie doręcza się pouczeń pełnomocnikom będącym adwokatami, radcami prawnymi lub rzecznikami patentowymi ani Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej. Należy ponadto pamiętać, że we współczesnym

europejskim cywilnym procesie sądowym, opartym na zasadzie kontradyktoryjności, istotnego znaczenia nabiera – ze względu na wprowadzoną instytucję europejskiego tytułu egzekucyjnego – kwestia zapewnienia pozwanemu, jako ewentualnemu przyszłemu dłużnikowi, minimalnych standardów proceduralnych. Jednym z wymagań jest należyte poinformowanie dłużnika o niezbędnych czynnościach proceduralnych w celu zakwestionowania roszczenia.

Adresatem pouczeń są wyłącznie strony występujące przed sądem bez zawodowego pełnomocnika procesowego. Mają one charakter **fakultatywny** (art. 5, 212, 156¹ k.p.c.) lub **obligatoryjny** (art. 125 § 3, art. 210 § 2¹ w związku z art. 162 § 1, art. 156², 205², 205¹² § 2, art. 226 § 1, art. 229 i art. 230, art. 327 § 1, art. 343, art. 357 § 2, art. 477, art. 610² § 1, art. 761 § 3, art. 791 § 3, art. 881 § 3, art. 1046 § 9 k.p.c.).

Z art. 5 k.p.c. wynika, że „w razie uzasadnionej potrzeby” sąd może stronom i uczestnikom postępowania występującym w sprawie bez adwokata, radcy prawnego, rzeczownika patentowego lub niezastąpionych przez Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej udzielić niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych. Są to pouczenia niezbędne, a więc takie, które zapewniają stronie wiedzę pozwalającą na podjęcie czynności procesowej w celu ochrony jej praw procesowych. Podobnym zakresem objęte zostały pouczenia, jakich może udzielać przewodniczący w toku prowadzenia rozprawy. Zgodnie z art. 212 § 2 k.p.c., który dotyczy tzw. informacyjnego wysłuchania stron, „w razie uzasadnionej potrzeby” przewodniczący może udzielić stronom „niezbędnych pouczeń”, a stosownie do okoliczności zwraca uwagę na celowość ustanowienia pełnomocnika procesowego. Z tego przepisu wynika, że sąd i przewodniczący kierujący rozprawą udzielają pouczeń w ramach przyznanego przez ustawodawcę uprawnienia, nie zaś nałożonego obowiązku, przy czym z uprawnienia tego mogą skorzystać, jeśli powstanie „uzasadniona potrzeba” (np. strona jest nieporadna), ponadto mogą to być tylko pouczenia „niezbędne”. Prawidłowa realizacja tego uprawnienia, z którego przewodniczący może skorzystać, przesłuchując informacyjnie strony (art. 212 k.p.c.), a sąd na każdym etapie postępowania (art. 5 k.p.c.) daje gwarancję, że przewodniczący (sąd) nie popadnie w konflikt z pozycją bezstronnego arbitra. Pouczenia powinny być ograniczone do niezbędnego minimum. Innymi słowy, mogą mieć miejsce tylko wtedy, gdy strona – wskutek nieskorzystania z przysługujących jej uprawnień procesowych bądź zaniedbując obowiązki wynikające z przepisów procesowych – mogłaby zostać dotknięta niekorzystnymi skutkami procesowymi. Przykładowo, przewodniczący w toku informacyjnego przesłuchania może pouczyć stronę, że na twierdzoną przez nią okoliczność, która usprawiedliwiałaby jej żądanie bądź obronę, może zgłosić dowód z zeznań osoby, którą powoływała w toku informacyjnego wysłuchania.

Ustalenie faktów na podstawie powszechnej znajomości (**notoryjności**) nie wymaga uprzedzenia stron, natomiast gdy sąd zamierza dokonać ustaleń na podstawie faktów, o których informacja jest powszechnie dostępna, a także na podstawie notoryjności

sądowej, a więc znajomości faktu wynikającej z działalności urzędowej (np. fakt znany z innej sprawy), sąd powinien na nie zwrócić uwagę stron (art. 228 § 1 i 2 k.p.c.), umożliwiając im wypowiedzenie się co do niego, a nawet przeprowadzenie dowodu przeciwnego.

4.3. Uprzedzenie o prawdopodobnym wyniku sprawy

Przepis art. 156¹ k.p.c. został dodany przez ustawę z 4.07.2019 r. Wcześniej w orzecznictwie Sądu Najwyższego podnoszono potrzebę – w ramach funkcji informacyjnej sądu – zwrócenia uwagi stron na prawdopodobne rozstrzygnięcie, nie tylko w sprawach prowadzonych w procesie (zob. m.in. wyroki SN: z 2.12.2011 r., III CSK 136/11, LEX nr 1131125; z 19.03.2015 r., IV CSK 368/14, LEX nr 1657598; z 27.04.2016 r., II CSK 324/15, LEX nr 2071199; z 27.04.2016 r., II CSK 556/15, OSNC 2017/3, poz. 34; z 13.04.2017 r., I CSK 270/16, LEX nr 2288106; z 14.12.2017 r., V CSK 121/17, LEX nr 2460480, oraz uchwała SN z 17.02.2016 r., III CZP 108/15, OSNC 2017/2, poz. 14), lecz także w postępowaniu nieprocesowym. Obowiązek informacyjny sądu wobec uczestników sądowego postępowania nieprocesowego, wymagający zwrócenia przez sąd uwagi na potrzebę zmodyfikowania wniosku w celu uniknięcia jego oddalenia, wskazany został w postanowieniu Sądu Najwyższego z 19.10.2017 r., III CZP 49/17 (OSNC 2018/7–8, poz. 71). Sąd Najwyższy dał temu wyraz także we wcześniejszej uchwale (7) z 11.06.2015 r., III CZP 112/14 (OSNC 2015/11, poz. 127). Ustawodawca – zapewne pod wpływem wskazanego orzecznictwa – a przede wszystkim mając na względzie zasady rzetelnego procesu, któremu obce powinno być zaskakiwanie stron rozstrzygnięciem odmiennym od wyznaczonego treścią twierdzeń i dowodów, zgłoszonych w przekonaniu stron jako wystarczających do osiągnięcia spodziewanego celu, uznał za konieczne wprowadzenie do postępowania cywilnego art. 156¹ k.p.c. Przepis ten nie powinien być odczytywany jako nałożenie również na sąd obowiązków, które ciążyą na stronach, a wynikają z art. 3 i 6 § 2 k.p.c. Konstrukcja art. 156¹ k.p.c. oznacza, że przewodniczący powinien udzielić pouczenia o treści odpowiadającej aktualnemu przebiegowi sprawy przy zachowaniu podstawowych zasad postępowania cywilnego. Pouczenie o prawdopodobnym wyniku sprawy odnosi się do podstawowych rozważań sądu, odpowiadających wyłącznie przedstawionym przez strony twierdzeniom i faktom. Innymi słowy, sąd nie powinien wydawać niespodziewanych rozstrzygnięć, opartych na stanowisku prawnym, którego strona nie brała pod uwagę i na które sąd nie zwrócił uwagi stron w toku postępowania. Pouczenie, przewidziane w art. 156¹ k.p.c., powinno być udzielane stronom przez przewodniczącego, niezależnie od tego, czy są reprezentowane przez profesjonalnych pełnomocników, czy też nie. Wprawdzie przepis nie wskazuje czasowych ograniczeń w udzielaniu pouczenia o prawdopodobnym wyniku sprawy, jednak przyjęć należy, że ma ono usprawiedliwienie na etapie zapoznania się przez sąd z treścią pozwu i odpowiedzią na pozew, a także w toku posiedzenia przygotowawczego, a gdy nie zostało ono wyznaczone – we wstępnej fazie rozprawy. Na tym etapie uświadamianie stronom, że ich kierunek

działania obciążony jest błędnymi założeniami odnośnie do celów, jakie mają być spełnione przy wykorzystaniu podanych faktów i dowodów, nie godzi w zasadę równego traktowania stron. Jeżeli strona miałaby korzystać z pouczenia, o którym mowa w art. 156¹ k.p.c., w dalszym toku postępowania, w końcowej jego fazie, a zwłaszcza po przeprowadzeniu dowodów, wspomniana zasada może zostać naruszona. Do przyjęcia tej tezy skłania wykładnia gramatyczna tego przepisu, który stanowi, że przewodniczący może pouczyć strony o prawdopodobnym wyniku sprawy „w świetle zgłoszonych do tej chwili twierdzeń i dowodów”, a więc twierdzeń i dowodów „zgłoszonych”, nie zaś przeprowadzonych. Pouczenie o prawdopodobnym wyniku sprawy przez udzielanie informacji, które fakty wynikające z przeprowadzonych dowodów powinny być zwalczane przez strony w celu uzyskania korzystnego dla siebie rozstrzygnięcia, stanowiłoby zaprzeczenie prawa stron do rozpoznania sprawy przez sąd respektujący wspomnianą zasadę równego traktowania stron. Pamiętać poza tym należy, że tylko prawidłowe dokonanie pouczenia nie może stanowić przyczyny wyłączenia sędzięgo.

4.4. Upředzenie o możliwości podjęcia rozstrzygnięcia na innej podstawie

Sąd nie może wymagać od powoda – ani w ramach postępowania wszczętego na podstawie art. 130 k.p.c., ani na jego późniejszym etapie – **wskazania podstawy prawnej powództwa** (przepisów prawnych usprawiedliwiających żądanie), **nawet gdy autorem pozwu jest profesjonalny pełnomocnik**. Powód ma obowiązek przytoczyć fakty uzasadniające zgłoszone roszczenie, natomiast kwalifikacja prawna stanu faktycznego należy do sądu (*da mihi factum, dabo tibi ius* – udowodnij fakt, a przyznam ci prawo). Reguła ta nie pozbawia sądu, zwłaszcza w sprawach nietypowych, o złożonym charakterze prawnym, w których występują zawodowi, profesjonalni pełnomocnicy, możliwości rozpytania stron o podstawę prawną zgłoszonego żądania czy też podjętej obrony. Odmowa wskazania przez strony (ich pełnomocników) przepisów prawa nie może pociągać za sobą żadnych niekorzystnych skutków procesowych. Przepis art. 127 § 2 k.p.c. stanowi, że w pismach przygotowawczych strony mogą wskazywać podstawy prawne swoich żądań lub wniosków, według natomiast art. 156² k.p.c., który – podobnie jak art. 156¹ k.p.c. – został dodany przez ustawę z 4.07.2019 r., „jeżeli w toku posiedzenia okaże się, że o żądaniu lub wniosku strony można rozstrzygnąć na innej podstawie prawnej, niż przez nią wskazana, uprzedza się o tym strony obecna na posiedzeniu”. Przed dodaniem art. 156² k.p.c. Sąd Najwyższy w uchwale z 17.02.2016 r., III CZP 108/15 (LEX nr 1977618) podkreślił, że jeżeli powód wskazał podstawę prawną roszczenia, sąd, przewidując możliwość orzeczenia na innej podstawie, powinien uprzedzić o tym strony. Uzasadnieniem takiego stanowiska jest okoliczność, że wprawdzie zakres rozpoznania sprawy wyznaczają zgłoszone żądanie i przytoczone okoliczności faktyczne, a rzeczą sądu jest dokonanie kwalifikacji prawnej w oparciu o możliwe do zastosowania podstawy, jeżeli jednak

powód sprecyzował podstawę prawną swojego żądania i do niej wyłącznie dopasował argumentację, wynikający z art. 2 i 45 ust. 1 Konstytucji RP obowiązek informacyjny sądu obejmuje uprzedzenie stron o możliwości rozpoznania sprawy na innej podstawie prawnej. Obowiązek ten stanowi realizację prawa strony do przewidywalności rozstrzygnięcia i umożliwienia wszechstronnego zbadania okoliczności sprawy przez sąd i służy zagwarantowaniu rzeczywistej realizacji prawa do sprawiedliwego rozpoznania sprawy (por. wyrok TK z 22.10.2013 r., SK 14/11, OTK-A 2013/7, poz. 101, i powołane w nim orzecznictwo, a także uzasadnienie uchwały SN (7) z 11.06.2015 r., III CZP 112/14, OSNC 2015/11, poz. 127).

Dodanie do procedury cywilnej art. 156² k.p.c. to – jak się wydaje – reakcja na brak jednolitej w orzecznictwie oceny odnośnie do skutków nieuprzedzenia stron o możliwym rozstrzygnięciu przez sąd sprawy na innej podstawie prawnej niż wskazana przez stronę. Na powstanie skutku w postaci nieważności postępowania z powodu pozbawienia strony możliwości obrony jej praw (art. 379 pkt 5) wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z 2.12.2011 r., III CSK 136/11 (LEX nr 1131125), oraz w wyroku z 19.03.2015 r., IV CSK 368/14 (LEX nr 1657598). Pogląd ten został zakwestionowany w wyrokach Sądu Najwyższego z 25.06.2015 r., V CSK 528/14 (LEX nr 1771395), z 27.04.2016 r., II CSK 556/15, (OSNC 2017/3, poz. 34), z 30.11.2016 r., III CSK 351/15 (LEX nr 2195659), a także w wyroku z 14.12.2017 r., V CSK 121/17 (LEX nr 2460480). Podzielając pogląd wyrażony w drugiej grupie powołanych orzeczeń, który pozostaje aktualny także po wprowadzeniu art. 156² k.p.c., wskazać należy, że jego znaczenie polega na tym, że sąd, o ile nie miał dotychczas, to obecnie ma obowiązek uprzedzić strony obecnie na posiedzeniu o możliwości rozstrzygnięcia o żądaniu lub wniosku strony na innej podstawie niż wskazała strona. Obowiązek ten aktualizuje się szczególnie w sprawach, w których zachodzi zbieg podstaw odpowiedzialności. W sprawach, w których zachodzi **zbieg podstaw odpowiedzialności** *ex contractu* i *ex delicto*, powód powinien – z przysługującego mu roszczenia o odmiennych podstawach prawnych – dokonać wyboru przez wskazanie faktów, na których zostało oparte żądanie odszkodowawcze. Fakty te, w przypadku ich potwierdzenia w postępowaniu dowodowym, tworzą podstawę faktyczną zaskarżonego wyroku. Innymi słowy, jeśli z niekwestionowanego stanu faktycznego sprawy wynika, że szkoda powstała z zachowań pozwanych, które naruszały obowiązki wynikające z łączącej ich z powodem umowy, a jednocześnie stanowiły czyny niedozwolone, to w takiej sytuacji zachodzi zbieg podstaw odpowiedzialności *ex contractu* i *ex delicto*, wymagający rozstrzygnięcia, na której z tych podstaw – kontraktowej czy deliktowej – powód opiera roszczenie o naprawienie szkody. Abstrahując od rozwiązań, które uwzględniają prymat odpowiedzialności deliktowej (art. 437 w zw. z art. 435 i 436 k.c.) lub kontraktowej (art. 443 *in fine* k.c. i art. 473 § 2 k.c.), w takich sytuacjach decydujące będzie stanowisko powoda. Innymi słowy, jeśli w sprawie przeciwko dwóm pozwany z zebranego materiału będzie wynikało, że niewykonanie przez nich umowy stanowiło jednocześnie czyn niedozwolony, to sąd musi dowiedzieć się od powoda, czy żąda od nich – tytułem

odszkodowania – zasądzenia dochodzonej kwoty w częściach równych (*pro parte rata*) na podstawie odpowiedzialności kontraktowej (art. 471 k.c.), czy solidarnie na podstawie odpowiedzialności deliktowej (art. 415 k.c.). W przytoczonym przykładzie zastosowanie art. 156² k.p.c. nie powinno budzić wątpliwości. Stawianie takiego wymagania powodowi nie wydaje się konieczne, aczkolwiek wskazane w sprawie przeciwko jednemu pozwanemu w sytuacji, gdy sąd na wniosek powoda zebrał materiał dowodowy wskazujący na nienależyte wykonanie umowy, stanowiące jednocześnie popełnienie czynu niedozwolonego. W takiej sytuacji żądanie powoda ma usprawiedliwienie w obu podstawach faktycznych. Istotne zatem jest, na jakiej podstawie faktycznej powód opiera żądanie. Sąd nie może uwzględnić roszczenia, opierając się na innej podstawie faktycznej niż podana w pozwie lub skorygowana przez powoda po pouczeniu przez sąd w trybie art. 156² k.p.c. W wyroku z 18.03.2005 r. (II CK 556/04, OSNC 2006/2, poz. 38) Sąd Najwyższy uznał, że oparcie wyroku na podstawie faktycznej niepowołanej przez powoda jest orzeczeniem ponad żądanie w rozumieniu art. 321 § 1 k.p.c., natomiast w wyroku z 28.02.2002 r. (III CKN 182/01, LEX nr 54471) Sąd Najwyższy stwierdził, że aczkolwiek z art. 187 § 1 pkt 2 k.p.c. wynika, że powód ma obowiązek wskazania tylko okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie pozwu i nie musi przytaczać jego podstawy prawnej, to jednak podanie tej podstawy przez profesjonalnego pełnomocnika w pozwie lub piśmie przygotowawczym (art. 127 § 2 k.p.c.) niewątpliwie ukierunkowuje całe postępowanie w sprawie. To ukierunkowanie nie może jednak oznaczać formalnego związania sądu wskazaną podstawą prawną żądania. Należy zatem uznać, że przyjęcie przez sąd innej kwalifikacji prawnej dochodzonego roszczenia niż podana w pozwie nie narusza art. 321 § 1 k.p.c. (por. wyrok SN z 19.01.2000 r., II CKN 686/98, LEX nr 1214914, podobnie wyrok SN z 27.04.2016 r., II CSK 324/15, LEX nr 2071199). Zastosowanie innej od wskazanej przez powoda podstawy prawnej uwzględnienia powództwa nie jest naruszeniem art. 321, ale tylko wówczas, gdy wskazywana przez powoda podstawa faktyczna żądania mogła być kwalifikowana według różnych materialnoprawnych podstaw (wyrok SN z 25.06.2015 r., V CSK 528/14, LEX nr 1771395). Gdy zatem stan faktyczny ustalony w sprawie daje możliwość skorzystania z różnych roszczeń, wówczas tylko uwzględnienie roszczenia na innej podstawie niż wskazana przez powoda nie stanowi naruszenia art. 321 (wyrok SN z 1.12.2010 r., I CSK 64/10, LEX nr 811813).

4.5. Skutki zaniedbań sądu w zakresie obowiązku udzielenia pouczeń

Z punktu widzenia skutków zaniedbań sądu w zakresie udzielenia stronom pouczeń istotnego znaczenia nabiera – podany w pkt 4.2 – podział na przepisy, które nakładają na sąd obowiązek udzielenia pouczenia (pouczenia obligatoryjne) oraz przepisy przewidujące jedynie uprawnienie sądu do udzielenia stronom (uczestnikom postępowania) stosownego pouczenia (pouczenia fakultatywne).

O zaniechaniu sądu w zakresie udzielania stronom pouczeń można mówić tylko w przypadku zaniechania pouczenia, do udzielenia którego sąd jest zobowiązany (pouczenie obligatoryjne). Należy je kwalifikować w kategoriach popełnionego przez sąd uchybienia procesowego, które może spowodować różnego rodzaju skutki procesowe. Inaczej ocenić należy sytuację powstałą wskutek nieskorzystania przez sąd z uprawnienia do udzielenia stronom pouczenia (pouczenie fakultatywne). Okoliczność, że sąd mógł, ale nie udzielił stronie pouczenia, nie może stanowić podstawy formułowania zarzutu procesowego. Sąd, który nie skorzystał z uprawnienia, nie popełnia uchybienia procesowego.

W judykaturze rozważana była kwestia, czy brak pouczenia o dopuszczalności, terminie i sposobie wniesienia środka zaskarżenia, a także obowiązku jego opłacenia powoduje, że termin do jego wniesienia nie rozpoczyna biegu. Zagadnienie to nie jest jednolicie rozstrzygane. Za przyjęciem stanowiska, że w takiej sytuacji termin nie biegnie, wypowiedział się Sąd Najwyższy w uchwale z 3.05.1966 r., III CO 12/66 (OSNCP 1966/11, poz. 182), oraz w postanowieniu z 15.05.1997 r., I PZ 18/97 (OSNAPiUS 1998/11, poz. 333). W nurt tych orzeczeń wpisuje się postanowienie Sądu Najwyższego z 13.02.1997 r., I CKN 73/96 (LEX nr 50572), w którym stwierdzono, że terminy ustawowe i sądowe do dokonania czynności procesowych mają tę wspólną cechę, że nie mogą rozpocząć biegu, gdy sąd nie wskaże stronie ich „długości”. Stanowisko przeciwne wyraził Sąd Najwyższy w postanowieniach: z 30.09.1998 r., I CKN 375/98 (LEX nr 351191); z 5.08.1999 r., II CKN 342/99 (LEX nr 351193); z 11.03.2003 r., V CZ 16/03 (LEX nr 351197), oraz z 19.08.2004 r., V CZ 79/04 (LEX nr 351195), uznając, że brak pouczenia bądź błędne pouczenie dotyczące środka zaskarżenia nie usprawiedliwia nadania biegu takiemu środkowi złożonemu po terminie, może natomiast stanowić istotny argument przy rozpoznawaniu wniosku o przywrócenie terminu do jego wniesienia. Stanowisko to potwierdził Sąd Najwyższy w uchwale połączonych Izb Cywilnej oraz Izby Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych z 22.11.2011 r., III CZP 38/11 (OSNC 2012/5, poz. 56), stwierdzającej, że „niepouczenie albo błędne pouczenie strony działającej bez adwokata, radcy prawnego lub rzecznika patentowego o dopuszczalności, terminie i sposobie wniesienia środka zaskarżenia nie ma wpływu na rozpoczęcie biegu terminu do wniesienia tego środka”. Przychylając się do drugiego z zaprezentowanych stanowisk, wskazać należy, że warunkiem rozpoczęcia biegu terminu do zaskarżenia orzeczenia jest skuteczne jego doręczenie, nie zaś zakres, prawidłowość czy też wadliwość udzielonego przez sąd pouczenia co do terminu i sposobu jego wniesienia, obejmującego także informację dotyczącą obowiązku uiszczenia opłaty sądowej.

Wybrane orzeczenia

1. Odnosząc się do kwestii braku pouczenia strony o możliwości i celowości ustanowienia dla niej pełnomocnika, należy stwierdzić, iż ocena, czy wystąpiła taka potrzeba, zgodnie

z art. 212 k.p.c. należy wprowadzić do sądu i to on, kierując się swoją wiedzą i doświadczeniem, ocenia, czy wystąpiły przesłanki uzasadniające pouczenie strony. Brak pouczenia o możliwości złożenia wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu może jednak stanowić uchybienie procesowe mające wpływ na wynik sprawy, aczkolwiek wpływ ten należy wykazać (wyrok SN z 11.06.2013 r., II UK 389/12, OSNP 2014/3, poz. 48).

2. Uzasadniona potrzeba udzielania pouczeń występuje wówczas, gdy w procesie czynności podejmuje osoba nieporadna lub niemająca dostatecznej znajomości prawa – udzielenie pouczenia ma zapobiec wówczas nierówności między podmiotami postępowania, nie może natomiast naruszać bezstronności sądu (wyrok SN z 10.05.2013 r., I CSK 495/12, LEX nr 1365592).
3. Okoliczność, że powód, który w procesie działa bez adwokata lub radcy prawnego, prowadzi proces, będąc pozbawiony wolności, co ogranicza go w szczególności w uczestniczeniu w rozprawach, nie jest okolicznością wystarczającą dla przyjęcia istnienia uzasadnionej potrzeby pouczenia o potrzebie złożenia wniosku o doprowadzenie na rozprawy i o ustanowienie pełnomocnika z urzędu. Zaniechanie pouczenia skarżącego co do tych czynności, w szczególności, że może złożyć wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu, nie prowadzi do pozbawienia skarżącego możliwości obrony jego prawa (wyrok SN z 24.04.2013 r., IV CSK 587/12, LEX nr 1365715).
4. Uzasadniona potrzeba udzielenia pouczeń występuje wówczas, gdy w procesie czynności procesowe podejmuje osoba nieporadna lub niemająca dostatecznej znajomości prawa, gdyż wówczas udzielenie pouczenia ma zapobiec nierówności między podmiotami postępowania, nie może natomiast naruszać bezstronności sądu. Jeżeli więc strona wykazuje w postępowaniu aktywność oraz znajomość prawa w stopniu wskazującym na umiejętne popieranie powództwa, to zarzut naruszenia art. 212 k.p.c. jest nieuzasadniony. Stwierdzenie naruszenia art. 212 k.p.c. jest natomiast co do zasady wykluczone, jeśli strona reprezentowana jest przez adwokata lub radcę prawnego (wyrok SA w Warszawie z 16.01.2013 r., I ACa 749/12, LEX nr 1294856).
5. Uzasadniona potrzeba udzielenia pouczeń występuje wówczas, gdy w procesie czynności procesowe podejmuje osoba nieporadna lub niemająca dostatecznej znajomości prawa, gdyż wówczas udzielenie pouczenia ma zapobiec nierówności między podmiotami postępowania, nie może natomiast naruszać bezstronności sądu. Jeżeli więc strona, mimo swojej niepełnosprawności, wykazuje w postępowaniu aktywność oraz znajomość prawa w stopniu wskazującym na umiejętne popieranie powództwa, to zarzut naruszenia art. 5 i art. 212 k.p.c. jest nieuzasadniony (postanowienie SN z 10.01.2012 r., I UK 289/11, LEX nr 1215783).
6. Naruszenie przez sąd drugiej instancji art. 212 k.p.c. nie może stanowić samodzielnego zarzutu kasacyjnego, chyba że w powiązaniu z art. 391 § 1 k.p.c. Nieudzielenie pouczenia, o którym mowa w art. 212 zd. drugie k.p.c., nie powoduje nieważności postępowania, ale może być uchybieniem mogącym mieć wpływ na wynik sprawy w rozumieniu art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c., jeżeli *in concreto* zachodziła potrzeba udzielenia stronie stosownych pouczeń (wyrok SN z 24.02.2011 r., III CSK 137/10, LEX nr 1084562).
7. O tym, czy strona została pozbawiona możliwości obrony swoich praw, decydują konkretne okoliczności danej sprawy. Podstawę oceny potwierdzającej taki stan rzeczy stanowi uznanie, że doszło do popełnienia przez sąd uchybień procesowych, które wyłączyły, a nie tylko ograniczyły, prezentowanie przez stronę swoich twierdzeń oraz dowodów na ich poparcie, zwalczanie twierdzeń i dowodów strony przeciwnej, co często wiąże skarżący z niebraniem przez z nich

udziału w rozprawie. Artykuł 5 k.p.c. może mieć zastosowanie wyłącznie w sytuacji, gdy tego wymaga ochrona praw procesowych strony. Omawiany przepis nie może jednakże prowadzić – z zachwianiem elementarnych zasad procesu cywilnego – do udzielania przez sądy pomocy w skutecznej realizacji roszczeń przez stronę zgłoszonych czy zarzutów przeciwko tym roszczeniom. Brak pouczenia ze strony sądu w zakresie określonym w art. 5 i art. 212 k.p.c., który może stanowić uchybienie procesowe w okolicznościach konkretnej sprawy, nie może być traktowany jako działanie, które pozbawiło stronę, wbrew jej woli, możliwości podejmowania lub świadomego zaniechania czynności procesowych zmierzających do ochrony jej sfery prawnej (uzasadnienie wyroku SN z 9.08.2011 r., I UK 52/11, LEX nr 1084706).

8. Sąd nie ma obowiązku pouczyć strony na podstawie art. 5 k.p.c. o dopuszczalności i sposobie wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (postanowienie SN z 10.11.2017 r., V CZ 74/17, niepubl.).

Polecane piśmiennictwo

1. K. Gmerek, *Udzielanie przez sąd pouczeń w postępowaniu cywilnym. Uwagi na tle wykładni Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Wymiar prawa. Teoria. Filozofia. Aksjologia*, red. M. Herman, P.F. Zwierzykowski, Warszawa 2019, s. 239.
2. A.G. Harla, *Udzielanie przez sąd stronom i uczestnikom postępowania cywilnego wskazówek w świetle art. 5 k.p.c. (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, PS 2003/10, s. 95.
3. J. Serkies, *Pouczenia w trybie art. 5 k.p.c. w praktyce sądowej*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2016/1, s. 84.
4. J. Świczkowski, *Zakres stosowania art. 5 k.p.c. w postępowaniu egzekucyjnym (zagadnienia wybrane)*, „Przegląd Ekonomiczno-Społeczny” 2003/9–10, s. 4.
5. T. Zembruski, *Pouczanie strony występującej w procesie cywilnym bez zawodowego pełnomocnika co do wnoszenia środków zaskarżenia* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016, s. 843.
6. K. Flaga-Gieruszyńska, *Prawo stron i uczestników postępowania do informacji w sprawach cywilnych* [w:] *Reforma ochrony danych osobowych a jawność dostępu do informacji sądowej – aspekty proceduralne*, red. M. Jabłoński, K. Flaga-Gieruszyńska, K. Wygoda, Wrocław 2017, s. 199.

4.6. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)

[...]

Oddział 2. Udostępnianie informacji o sprawach

§ 123.1. Pracownicy sądów pod numerami telefonów wskazanymi jako numery kontaktowe udzielają telefonicznie bez ustalania tożsamości osób telefonujących następujących informacji jawnych o toczących się sprawach:

- 1) tożsamy z udostępnianymi na wokandzie sądowej; w sytuacji przewidzianej w § 93 ust. 4 ujawnia się dane przeznaczone do zamieszczenia na wokandzie;
 - 2) o terminie i sposobie rozstrzygnięcia sprawy.
2. Udzielenie informacji, o których mowa w ust. 1, następuje po wskazaniu przez osobę telefonującą:
- 1) sygnatury albo,
 - 2) oznaczenia stron lub co najmniej jednego uczestnika postępowania nieprocesowego i przedmiotu sprawy.
3. Pracownik udzielający informacji powinien przedstawić się osobie telefonującej, podając imię i nazwisko oraz zajmowane stanowisko.
4. Osobie przedstawiającej się jako świadek w danej sprawie udziela się telefonicznie informacji o miejscu i terminie jej przesłuchania, jeżeli skierowano do niej wezwanie do stawienia się.
5. Informacji dotyczących spraw, których akta są jawne i powszechnie dostępne, w szczególności dotyczących spraw rozpoznawanych w wydziałach rejestrowych, udziela się bez potrzeby uzyskiwania danych osobowych.
6. Prezes sądu, jeśli warunki techniczne na to pozwalają, może zdecydować o nagrywaniu rozmów telefonicznych kierowanych do sądu.
7. W razie nagrywania rozmów telefonicznych osoba telefonująca jest uprzedzana, przez pracownika sądu lub przez odtworzenie w oczekiwaniu na połączenie odpowiedniego nagrania, o tym, że:
- 1) rozmowa telefoniczna jest nagrywana;
 - 2) warunkiem kontynuowania rozmowy telefonicznej jest złożenie oświadczenia o wyrażeniu zgody na jej nagrywanie;
 - 3) niezłożenie oświadczenia o wyrażeniu zgody na nagrywanie rozmowy telefonicznej spowoduje przerwanie połączenia.
8. Pracownik sądu przerywa rozmowę telefoniczną, jeżeli osoba telefonująca nie złoży oświadczenia o wyrażeniu zgody na nagrywanie tej rozmowy.

§ 124. 1. Osoba będąca stroną, innym uczestnikiem postępowania, ich przedstawicielem, pełnomocnikiem albo obrońcą może uzyskiwać inne niż określone w § 123 ust. 1 informacje o toku postępowania w sprawie, do których uzyskania uprawniona jest ta osoba, bez konieczności osobistego stawiennictwa w sądzie:

- 1) gdy złoży do sądu zapytanie skierowane drogą elektroniczną, podpisane za pomocą kwalifikowanego podpisu elektronicznego, podpisu zaufanego albo podpisu osobistego;
 - 2) jeżeli prześle do sądu zapytanie z adresu poczty elektronicznej, który został uprzednio wskazany przez tę osobę osobiście przed sądem albo urzędnikiem sądowym jako adres służący do otrzymywania informacji jawnych o toczących się sprawach, bądź w piśmie procesowym jako adres służący do otrzymywania informacji jawnych o sprawie wskazanej w piśmie;
 - 3) jeżeli w aparacie telefonicznym sądu wyświetla się numer telefonu, o którym pracownicy sądu mają wiedzę, że należy do oznaczonej osoby, o której mowa w ust. 1, oraz po potwierdzeniu jej tożsamości za pomocą danych takich jak numer PESEL, NIP, REGON, KRS oraz za pomocą innych danych z akt sprawy znanych osobie występującej o udzielenie informacji.
2. W zapytaniu należy podać również swoje imię i nazwisko, nazwę sądu oraz sygnaturę akt sprawy. Odpowiedzi udziela się drogą elektroniczną lub telefoniczną.

3. Jeżeli wskazanie adresu poczty elektronicznej jako adresu do korespondencji, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, lub numeru telefonu następuje w formie ustnej, osoba odbierająca tę informację sporządza notatkę urzędową stwierdzającą ten fakt, chyba że wskazanie nastąpiło do protokołu posiedzenia lub rozprawy. Notatkę urzędową włącza się do akt sprawy.

4. W razie braku możliwości udzielenia odpowiedzi drogą elektroniczną, informuje się o tym osobę kierującą zapytanie.

§ 125. Na zapytania skierowane do sądu drogą elektroniczną, inne niż te, o których mowa w § 124, podpisane:

- 1) za pomocą kwalifikowanego podpisu elektronicznego, podpisu zaufanego albo podpisu osobistego, należy udzielić informacji drogą elektroniczną, tak jak na zapytanie złożone drogą pisemną, z podpisem własnoręcznym; § 124 ust. 2 stosuje się;
- 2) innym rodzajem podpisu elektronicznego, niż określony w pkt 1, należy udzielić informacji w zakresie zgodnym z przepisami § 123 ust. 1–5, chyba że istnieje pewność co do tożsamości osoby zwracającej się z zapytaniem z określonego adresu poczty elektronicznej.

Oddział 3. Udostępnianie akt sprawy i dokumentów z akt

§ 126. 1. W toku postępowania można wydać stronie lub innej uprawnionej osobie złożony przez nią dokument lub przedmiot tylko na zarządzenie przewodniczącego składu orzekającego lub sędziego sprawozdawcy. Dokument ten może być wydany również przez kierownika sekretariatu gdy nie ma wątpliwości co do podstawy prawnej i faktycznej jego wydania.

2. Po prawomocnym zakończeniu postępowania w sprawie wydanie dokumentu lub przedmiotu następuje na zarządzenie przewodniczącego wydziału. Przewodniczący wydziału może upoważnić kierownika sekretariatu do wydawania dokumentów prywatnych i urzędowych.

3. Wydanie dokumentu następuje po sporządzeniu i włączeniu do akt kopii dokumentu, uwierzytelnionej przez pracownika sekretariatu jako zgodnej z wydanym dokumentem.

§ 127. 1. Po zakończeniu postępowania weksle i czeki kierownik sekretariatu włącza do akt sprawy, po uprzednim umieszczeniu na nich adnotacji określającej sąd, w którym toczyło się postępowanie, sygnaturę akt sprawy, z której je wydano, datę i sposób zakończenia postępowania. Dokumenty te są przechowywane w aktach w zabezpieczonej kopercie oznaczonej kolejnym numerem strony z adnotacją o jej zawartości.

2. Dokumenty, o których mowa w ust. 1, mogą być wydane po prawomocnym zakończeniu postępowania wyłącznie z adnotacją, o której mowa w ust. 1. Kopię wydanego dokumentu z adnotacją pozostawia się w aktach sprawy.

§ 128. Sąd rejestrowy wydaje w zakresie określonym w art. 10 ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2018 r. poz. 986 i 1544 oraz z 2019 r. poz. 55, 60 i 534), zwanej dalej „ustawą o K.R.S.”, po uiszczeniu opłaty kancelaryjnej, kopie lub poświadczone odpisy dokumentów znajdujących się w aktach rejestrowych.

§ 129. 1. Udostępnienie akt i zawartych w nich dokumentów w celu przejrzenia lub samodzielnego utrwalenia ich obrazu, a także wydanie przedmiotów lub dokumentów złożonych w sprawie albo

wyदानie dokumentów na podstawie akt stronie lub uczestnikowi postępowania nieprocesowego może nastąpić po wykazaniu przez nich tożsamości, a co do innych osób – po wykazaniu ponadto istnienia uprawnienia wynikającego z przepisów prawa.

2. Przeglądanie akt spraw oraz samodzielne utrwalanie ich obrazu odbywa się w obecności pracownika sądowego, a akt, do których złożono testament, pod jego kontrolą.

§ 130. 1. Zapoznanie się przez stronę lub uczestnika postępowania nieprocesowego z zapisem dźwięku albo obrazu i dźwięku z posiedzenia, rozprawy lub innej czynności procesowej może nastąpić w siedzibie sądu w przeznaczonym do tego pomieszczeniu po wykazaniu przez nich tożsamości, a co do innych osób – po wykazaniu ponadto istnienia uprawnienia wynikającego z przepisów prawa. Niedopuszczalne jest samodzielne kopiowanie tego zapisu.

2. Na wniosek strony, uczestnika postępowania nieprocesowego lub ich przedstawiciela, pełnomocnika lub obrońcy sąd, przewodniczący lub kierownik sekretariatu wydaje, stosownie do przepisów postępowania sądowego, zapis bądź kopię zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku za pomocą systemu teleinformatycznego albo na nośniku danych, chyba że przepisy postępowania sądowego stanowią inaczej. Jeżeli zostały sporządzone adnotacje, zapis wydaje się wraz z adnotacjami.

3. Wydanie kopii zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku następuje po uiszczeniu opłaty, chyba że według przepisów postępowania sądowego czynność ta nie podlega opłacie, albo wnioskodawca został zwolniony od obowiązku jej uiszczenia.

§ 131. 1. Ograniczenia w udostępnianiu akt nie mają zastosowania w wydziałach prowadzących rejestry sądowe w odniesieniu do akt tych spraw, do których powszechną dostępność regulują odrębne przepisy.

2. Udostępnianie akt ksiąg wieczystych regulują przepisy działu IV rozdziału 8.

§ 132. 1. Prezes sądu może zarządzić udostępnienie danych o sprawie, treści protokołów oraz pism sądowych i procesowych stronom lub uczestnikom postępowania nieprocesowego oraz ich przedstawicielom, pełnomocnikom i obrońcom za pośrednictwem kont w systemie teleinformatycznym.

2. Po uwierzytelnieniu na koncie strona, uczestnik postępowania nieprocesowego lub ich przedstawiciel, pełnomocnik lub obrońca uzyskują dostęp do danych o sprawie.

3. Strona, uczestnik postępowania nieprocesowego lub ich przedstawiciel, pełnomocnik lub obrońca mogą za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, o którym mowa w ust. 1, za zgodą prezesa sądu, udzielić dostępu do danych o sprawie innym osobom posiadającym konta w tym systemie, o ile tym osobom przysługuje uprawnienie do ich przeglądania. Dostęp jest ograniczony do przeglądania danych o sprawie.

4. Strona, uczestnik postępowania nieprocesowego lub ich przedstawiciel, pełnomocnik lub obrońca pozbawiają osoby, o których mowa w ust. 3, udzielonego za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, o którym mowa w ust. 1, dostępu do danych o sprawie, jeśli tym osobom przestało przysługiwać uprawnienie do ich przeglądania.

§ 133. 1. Akta sprawy przesyła się upoważnionym do otrzymania akt z mocy odrębnych przepisów organom lub instytucjom. Akta spraw w toku przesyła się, jeżeli pozwala na to bieg sprawy, po podjęciu niezbędnych czynności.

2. Akta spraw zakończonych udostępnia się organom, o których mowa w art. 89 § 2 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, w tym prokuratorowi wykonującemu czynności związane z wniesieniem skargi nadzwyczajnej Prokuratora Generalnego.
3. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się do akt rejestrowych i akt ksiąg wieczystych.
4. Akta sprawy zakończonej przesyła się organom lub instytucjom, o których mowa w ust. 1 i 2, niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni, z zastrzeżeniem ust. 5 i 6.
5. W przypadku gdy akta sprawy zakończonej zostały udostępnione podmiotowi, o którym mowa w ust. 11 lub 12, a o udostępnienie tych akt wystąpiły organ lub instytucja, o których mowa w ust. 1 lub 2, przewodniczący wydziału zwraca się do tego podmiotu o niezwłoczny zwrot akt.
6. W przypadku gdy o udostępnienie akt sprawy zakończonej wystąpiło więcej organów lub instytucji, o których mowa w ust. 1 i 2, niż jeden lub jedna, akta przesyła się tym organom lub instytucjom według kolejności wpływu ich wystąpień do sądu, chyba że istnieje uzasadniona potrzeba przesłania akt z pominięciem tej kolejności.
7. W razie niemożności niezwłocznego udostępnienia akt sprawy zakończonej organowi lub instytucji, o których mowa w ust. 1 i 2, z powodu wskazanego w ust. 5 informuje się o tym ten organ lub tę instytucję, wskazując przewidywany termin ich udostępnienia.
8. W przypadku, o którym mowa w ust. 6, udostępniając akta sprawy zakończonej, informuje się organ lub instytucję o wystąpieniach innych organów lub instytucji, którym akta będą udostępniane w dalszej kolejności. Zdanie pierwsze stosuje się odpowiednio w przypadku, gdy wystąpienie innego organu lub innej instytucji wpłynie do sądu po udostępnieniu akt.
9. W razie gdy bieg sprawy nie pozwala na przesłanie akt, można przesłać odpisy dokumentów wskazanych przez organ zwracający się o ich nadesłanie.
10. Zarządzając przesłanie akt sprawy niezakończonych, potrzebnych w celach dowodowych w innej sprawie, przewodniczący wydziału określa termin zwrotu akt, uwzględniając czas potrzebny do dokonania odpowiednich czynności przez organ wzywający.
11. Akta spraw zakończonych mogą być udostępniane jednostkom organizacyjnym prowadzącym działalność naukową lub badawczo-rozwojową.
12. Akta spraw zakończonych mogą być udostępniane Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury dla celów dydaktycznych.
13. Zarządzając przesłanie akt sprawy zakończonej, przewodniczący wydziału określa termin zwrotu akt, z uwzględnieniem czasu potrzebnego do dokonania odpowiednich czynności przez organ zwracający się o udostępnienie akt. Termin zwrotu akt w uzasadnionych wypadkach może zostać wydłużony.

§ 134. 1. W elektronicznym postępowaniu upominawczym sąd odwoławczy uzyskuje dostęp do akt sprawy za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego to postępowanie wraz z przekazaniem środka odwoławczego.

2. W razie konieczności udostępnienia akt sprawy innym upoważnionym podmiotom, sąd prowadzący elektroniczne postępowanie upominawcze przesyła im wytworzony przez system teleinformatyczny kod, umożliwiający uzyskanie dostępu do akt sprawy za pośrednictwem systemu teleinformatycznego.

3. Pomocniczy zbiór dokumentów znajdujący się w sądzie prowadzącym elektroniczne postępowanie upominawcze, w przypadkach wskazanych w ust. 1 i 2, przesyła się na żądanie.

§ 135. 1. W razie przekazania sprawy innemu sądowi, sąd ten otrzymuje dostęp do protokołu z posiedzenia jawnego lub rozprawy sporządzonego za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk, za pomocą systemu teleinformatycznego wraz z informacją o przekazaniu sprawy albo też otrzymuje zapis protokołu na informatycznym nośniku danych.

2. W razie przekazania innemu sądowi sprawy, w której przebieg rozprawy był utrwalany za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk, sąd ten może otrzymać dostęp do zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku, za pomocą systemu teleinformatycznego wraz z informacją o przekazaniu sprawy.

§ 136. 1. Na wniosek osób uprawnionych przewodniczący wydziału może zarządzić przesłanie akt do sądu rejonowego właściwego dla miejsca zamieszkania tych osób w celu ułatwienia im przejrzania akt i sporządzenia z nich odpisów.

2. Jeżeli osoba uprawniona do przejrzania akt jest pozbawiona wolności, przewodniczący wydziału może zarządzić, na jej wniosek, przesłanie akt do zakładu karnego lub aresztu śledczego, chyba że szczególne względy przemawiają za umożliwieniem tej osobie przejrzania akt w sekretariacie.

3. Przeglądanie akt w zakładzie karnym lub areszcie śledczym odbywa się w oddzielnym pomieszczeniu pod nadzorem funkcjonariusza Służby Więziennej.

4. Przewodniczący posiedzenia lub rozprawy może zarządzić wydanie lub przesłanie akt biegłemu, jeżeli wymagają tego okoliczności sprawy i wyznacza termin zwrotu akt.

5. Przepisów ust. 1–4 nie stosuje się do akt rejestrowych i akt ksiąg wieczystych.

6. W przypadku protokołu sporządzonego za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk osobom uprawnionym udostępnia się zapis dźwięku albo obrazu i dźwięku przy użyciu urządzenia służącego do odtworzenia zapisu, za pomocą konta w systemie teleinformatycznym albo na informatycznym nośniku danych.

7. Przepis ust. 6 stosuje się odpowiednio w przypadku, gdy przebieg rozprawy jest utrwalany za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk.

§ 137. 1. Referent może wynieść akta sprawy poza siedzibę sądu informując o tym kierownika sekretariatu, który zamieszcza informację o powyższym w odpowiednim urzędzeniu ewidencyjnym. Osoba funkcyjna może sprzeciwić się wyniesieniu akt poza siedzibę sądu lub nakazać bezzwłoczny ich zwrot do sądu, jeżeli ważne względy za tym przemawiają.

2. Uprawnienie do wyniesienia akt, określone w ust. 1, nie obejmuje akt rejestrowych oraz akt ksiąg wieczystych.

§ 138. 1. Przedstawienia akt sądowi odwoławczemu na skutek wniesionego środka odwoławczego dokonuje się niezwłocznie po skutecznym doręczeniu środka odwoławczego stronie przeciwnej lub pozostałym uczestnikom postępowania nieprocesowego, jeżeli przepisy szczególne nie stanowią inaczej. Równocześnie z przedstawieniem akt sądowi odwoławczemu sąd pierwszej instancji przesyła wersję elektroniczną wydanego orzeczenia wraz z uzasadnieniem albo umożliwia pobranie tych dokumentów za pomocą systemu teleinformatycznego. Przepis § 83 ust. 3 stosuje się.

2. W przypadku utrwalenia przebiegu posiedzenia jawnego lub rozprawy za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk sąd odwoławczy oraz Sąd Najwyższy uzyskują dostęp do

zapisu za pomocą systemu teleinformatycznego, o którym mowa w § 132 ust. 1, lub na informatycznym nośniku danych.

3. Sąd odwoławczy może zwrócić akta sprawy sądowi pierwszej instancji w celu sporządzenia odpisów protokołów lub innych dokumentów znajdujących się w aktach oraz uzupełnienia akt zastępczych, jeżeli są one nieczytelne, dołączenia do akt brakujących dokumentów, w szczególności zwrotnych potwierdzeń doręczenia pism sądowych lub odpisów orzeczeń, oraz załączników.

§ 139. Zwrot akt, ich części lub akt zastępczych następuje na podstawie zarządzenia przewodniczącego wydziału odwoławczego lub postanowienia sądu orzekającego w drugiej instancji. Zwracając akta sąd odwoławczy przekazuje sądowi pierwszej instancji wersję elektroniczną wydanego orzeczenia wraz z uzasadnieniem.

§ 140. Poza przypadkami określonymi w § 133, § 136 i § 137, akta spraw nie powinny być wynoszone poza siedzibę sądu.

[...]

Rozdział II

NADUŻYCIE PRAWA PROCESOWEGO

1. Ciężar wspierania postępowania przez strony

Artykuł 3 k.p.c., który stanowi, że strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody, nie zawiera normy prawnej, z której dla stron wynikałby obowiązek wspierania postępowania sądowego. Wyrażona w tym przepisie zasada aktywności stron ma na względzie przede wszystkim ochronę praw przysługujących stronie, trudno więc byłoby wyprowadzić z niej obowiązek takiego zachowania stron, które zapewniłoby koncentrację materiału procesowego i sprzyjałoby sprawnemu rozpatrzeniu sprawy. Ustawodawca, mając świadomość dużego znaczenia, jakie dla koncentracji materiału procesowego mają działania stron, wypełnił brak regulacji w tym zakresie, dodając § 2 do art. 6 k.p.c. o treści: Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są przytaczać wszystkie fakty i dowody bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko. Normatywne ujęcie tej powinności procesowej sprawia, że sąd nie jest osamotniony w działaniach mających na celu koncentrację materiału procesowego. Wsparcie stron w tym zakresie kwalifikowane jest jako ciężar wspierania postępowania przez strony. W praktyce jest ono realizowane przez ciężar przytoczenia faktów i dowodów (art. 126 § 1 pkt 5, art. 187 § 1 pkt 2 i art. 210 § 1 zdanie pierwsze k.p.c.), ciężar ustosunkowania się do twierdzeń strony przeciwnej (art. 210 § 2 k.p.c.) oraz ciężar dowodu w znaczeniu formalnym (art. 126 § 1 pkt 3, art. 210 § 1 zdanie pierwsze i art. 232 zdanie pierwsze k.p.c.). Ustawa nowelizująca z 4.07.2019 r. wprowadziła wiele rozwiązań dodatkowych, stanowiących normatywny wyraz dyrektywy wspierania postępowania przez strony (por. uwagi niżej w pkt 3).

2. Przeciwdziałanie nadużyciu prawa procesowego w orzecznictwie przed uchwaleniem art. 4¹ k.p.c.

Praktyka sądowa dostarcza przykładów takich zachowań stron, które pod pozorem korzystania z przysługujących uprawnień procesowych podejmowane są nie w celu

uzyskania ochrony prawnej, lecz – najczęściej – w celu destabilizowania przebiegu postępowania sądowego i odwleczenia rozstrzygnięcia sprawy. Sąd Najwyższy, jeszcze przed dodaniem przez ustawę z 4.07.2019 r. do Kodeksu postępowania cywilnego art. 4¹ k.p.c., podjął zagadnienie nadużycia prawa procesowego, dając temu wyraz w swym orzecznictwie.

W uchwale z 4.12.2013 r., III CZP 85/13 (OSNC 2014/3, poz. 28) Sąd Najwyższy uznał za dopuszczalne oddalenie wniosku o nadanie klauzuli wykonalności aktowi notarialnemu, w którym dłużnik złożył oświadczenie o poddaniu się egzekucji świadczeń alimentacyjnych, jeżeli z treści aktu oraz oświadczenia dłużnika w sposób oczywisty wynika, że zostało ono złożone w celu obejścia prawa. Sąd Najwyższy zastrzegł, że w sytuacjach wyjątkowych albo w okolicznościach nadzwyczajnych uzasadnione jest odejście od zasady, iż w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności nie bada się kwestii merytorycznych związanych z istnieniem obowiązku świadczenia. Chodzi w szczególności o przypadki, w których dłużnik – wykorzystując ustalony w art. 1025 k.p.c. porządek zaspokajania wierzyciela z kwoty uzyskanej z egzekucji – poddaje się egzekucji w akcie notarialnym wyłącznie w celu pozbawienia możliwości zaspokojenia innych wierzycieli, usytuowanych w dalszej kolejności. Brak reakcji sądu klauzulowego w takiej sytuacji oznaczałby sprowadzenie go do roli organu „pieczętującego” nadużywanie przez stronę przysługujących jej praw procesowych. W uchwale z 11.12.2013 r., III CZP 78/13 (OSNC 2014/9, poz. 87), Sąd Najwyższy stwierdził, że nie ma podstaw do odroczenia rozprawy z powodu nieobecności strony spowodowanej długotrwałą chorobą, jeżeli w okolicznościach sprawy wniosek o jej odroczenie stanowi nadużycie praw procesowych. W uzasadnieniu tego wyroku został wyrażony pogląd, że zasada rzetelnego procesu nie ma charakteru jednostronnego, obowiązuje bowiem także strony, co wynika z art. 3 k.p.c. Sąd Najwyższy wywiódł przy tym, że choć wymieniony przepis nie został obwarowany żadną sankcją, to jednak jeżeli strona nie wywiązuje się z nałożonego na nią „ciężaru procesowego”, powinna się liczyć z niekorzystnymi skutkami procesowymi. Jako przykład naruszenia zasad rzetelnego procesu przez stronę Sąd Najwyższy wskazał czynności przewidziane przez ustawę i formalnie dopuszczalne, ale w okolicznościach sprawy wykorzystywane w sposób nieodpowiadający ich rzeczywistemu celowi, a w szczególności w sposób naruszający prawo drugiej strony do uzyskania efektywnej ochrony prawnej. Sąd rozpoznający sprawę powinien przeciwdziałać takim czynnościom, uwzględniając obiektywne kryteria oceny wynikające z porównania celu uprawnienia procesowego przysługującego stronie ze sposobem wykorzystania go w określonych okolicznościach w konkretny sposób.

Sąd Najwyższy uznał, że wielokrotne zgłaszanie w toku sprawy wniosków o wyłączenie sędziego (sędziów) może w konkretnych okolicznościach sprawy stanowić nadużycie praw procesowych, prowadzące do uznania kolejnego wniosku za bezskuteczny (wyrok SN z 25.11.2015 r., II CSK 752/14, LEX nr 1943239; por. też postanowienie SN z 16.06.2016 r., V CSK 649/15, OSNC 2017/3, poz. 37). Interpretując art. 3 k.p.c.,

w postanowieniu z 13.06.2017 r., III SPP 24/17 (LEX nr 2329016), Sąd Najwyższy przyjął, że nadużycie prawa procesowego mieści się w zakresie pojęciowym postępowania sprzecznego z dobrymi obyczajami, o którym mowa w art. 3 k.p.c. („obowiązek dokonywania czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami”).

3. Definicja oraz przejawy nadużycia prawa procesowego

W doktrynie przez nadużycie prawa procesowego rozumie się każdy przypadek takiego skorzystania przez stronę (uczestnika postępowania) z postępowania cywilnego, które służy innym celom niż uzyskanie ochrony praw podmiotowych. „Korzystanie z prawa procesowego” to z kolei wszelkie działania lub zaniechania, które mają wpływ na bieg lub wynik postępowania sądowego. Do nadużycia prawa procesowego najczęściej dochodzi przez podjęcie określonej czynności procesowej. Czynności (zachowania) stron, mające cechy nadużycia prawa procesowego, są podejmowane na podstawie i w granicach prawa procesowego (np. uprawnienia do wytoczenia powództwa, do wniesienia zażalenia), nie zmierzają jednak do osiągnięcia celu, w którym odpowiednie instytucje procesowe zostały ustanowione. **Cel obowiązywania danej instytucji procesowej stanowi zatem punkt wyjścia przy określeniu istoty nadużycia uprawnienia procesowego.** Innymi słowy, sąd, dokonuje oceny w tym zakresie przez pryzmat ustalenia celu, który strona chce osiągnąć przez podjęcie danej czynności procesowej. Nadużycie prawa procesowego może polegać nie tylko na skorzystaniu z danej instytucji procesowej, która nie służy osiągnięciu celu, dla którego została ustanowiona. Może być nim (nadużyciem) także inne zachowanie mające wpływ na przebieg postępowania sądowego (np. wielokrotne niestawienie na rozprawę z powodu przewlekłej choroby, usprawiedliwiane zwolnieniami lekarskimi wystawianymi akurat na dzień wyznaczonej rozprawy).

W tak ujętej definicji nadużycia prawa procesowego brakuje sankcji procesowej, co w nauce prawa procesowego tłumaczy się tym, że w przypadku tego rodzaju nadużycia chodzi o naruszenie zasady prawnej (nieskodyfikowanej), nie zaś reguły postępowania. Skoro zakaz nadużywania przez strony (uczestników postępowania) praw procesowych jest nieskodyfikowaną zasadą prawa, to – jak wskazuje się w literaturze – rozważania nad możliwością zastosowania ogólnej sankcji za naruszenie tej zasady są bezprzedmiotowe. W grę wchodzi jedynie sankcje przewidziane w przepisach regulujących postępowanie sądowe. Wyjątkiem jest art. 103 k.p.c., który w § 1 stanowi, że: „Niezależnie od wyniku sprawy sąd może włożyć na stronę lub interwenienta obowiązek zwrotu kosztów, wywołanych ich niesumieśnym lub oczywiście niewłaściwym postępowaniem”, a według § 2 tego artykułu dotyczy to zwłaszcza kosztów powstałych wskutek uchylenia się od wyjaśnień lub złożenia wyjaśnień niezgodnych z prawdą, zatajenia lub opóźnionego powołania dowodów, a także oczywiście nieusprawiedliwionej odmowy poddania się mediacji. Konkludując, tylko w razie nadużycia praw procesowych wyrażonych w normach

stanowiących reguły postępowania podmiot naruszający te reguły powinien liczyć się z konsekwencjami procesowymi.

Ustawodawca, mając zapewne na względzie takie rozumienie nadużycia prawa procesowego, nie zdefiniował tego pojęcia i nie posługiwał się – aż do uchwalenia noweli z 4.07.2019 r. – terminem „nadużycie prawa procesowego”. Pojęcie to zostało zdefiniowane w dodanym **art. 4¹ k.p.c.**, który stanowi: „Z uprawnienia przewidzianego w przepisach postępowania stronom i uczestnikom postępowania nie wolno czynić użytku niezgodnego z celem, dla którego je ustanowiono (nadużycie prawa procesowego)”. Termin „nadużycie prawa procesowego” ponadto pojawił się w art. 226² § 1 i 2 k.p.c., który określa sankcje za jego nadużycie.

Mimo zdefiniowania i wprowadzenia do kodeksu pojęcia „nadużycie prawa procesowego”, ustawodawca nie określił jednolitej sankcji za nadużycie prawa procesowego, którą mogłaby być narzucająca się *prima facie* sankcja bezskuteczności czynności podjętej z nadużyciem prawa procesowego (por. postanowienie SN z 21.07.2015 r., III UZ 3/15, LEX nr 1925809; oraz wyrok SN z 27.07.2018 r., V CSK 384/17, LEX nr 2525421). Ustawodawca uznał, nie bez racji, za niemożliwe określenie jednolitej sankcji dla każdego przypadku, w którym będzie miała zastosowanie klauzula generalna przyjęta w art. 4¹ k.p.c. Przyznając zasadność takiego założenia, nie można zapominać, że nie tylko czynność procesowa podjęta przez stronę może być uznana za nadużycie prawa procesowego i przez to uznana jako bezskuteczna. Za nadużycie prawa procesowego może być uznane także inne zachowanie strony, do którego sankcja bezskuteczności byłaby niemożliwa do zastosowania. Z tych względów – **pozostawione do dyspozycji sądu sankcje określone w art. 226² § 2 pkt 1, 2, 3a i 3b k.p.c. mają różny charakter.**

Przyjąć należy, że wymierzenie **grzywny**, o czym mowa w pkt 1 tego artykułu, podlega ograniczeniu przewidzianemu w art. 163 § 1 k.p.c. Przepisy określające pozostałe sankcje wymienione w pkt 2, 3a i 3b art. 226² § 2 k.p.c. nie budzą wątpliwości. **Wysokość kosztów**, którymi strona nadużywająca prawa procesowego może zostać dodatkowo obciążona niezależnie od wyniku sprawy, nie powinna przekraczać kwoty maksymalnej, jaką byłaby obciążona w razie przegrania procesu (pkt 2); w przypadku sankcji polegającej na **obciążeniu kosztami procesu** podwyższonymi odpowiednio do spowodowanego nadużyciem zwiększenia nakładu pracy strony przeciwnej na prowadzenie sprawy, koszty te mogą być podwyższone co najwyżej dwukrotnie (pkt 3a), natomiast **stopa odsetek**, o których mowa w pkt 3b, może zostać podwyższona maksymalnie dwukrotnie.

Sąd stosuje sankcje przewidziane w art. 226² § 2 k.p.c. po uprzednim pouczeniu o możliwości ich zastosowania (art. 226² § 1 k.p.c.). Nie ma przeszkód do zastosowania różnych sankcji w razie dopuszczenia się przez stronę kilku niezależnych nadużyć prawa procesowego. Sąd stosuje sankcje wobec strony także w sytuacji, gdy prawa

procesowego nadużywa jej pełnomocnik, co jest usprawiedliwione w świetle ogólnej zasady, że czynności pełnomocnika odnoszą skutek wobec strony.

W przepisach dodanych przez nowelę do Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r. ustawodawca wskazał **czynności, których podjęcie grozi odpowiedzialnymi sankcjami**. Czynności te stanowią przejaw nadużycia procesowego, a polegają na wnoszeniu:

- 1) jako pozwu pisma niezawierającego żądania rozpoznania sprawy sądowej,
- 2) powództwa oczywiście bezzasadnego,
- 3) szeregu wniosków o wyłączenie sędziego,
- 4) kolejnych zażaleń w tym samym lub zbliżonym przedmiocie,
- 5) szeregu wniosków o sprostowanie, uzupełnienie lub wykładnię wyroku,
- 6) kolejnych wniosków o ustanowienie adwokata (radcy prawnego) z urzędu,
- 7) nadmiernej liczby wniosków o przeprowadzenie dowodów.

Ad 1) W doktrynie za ugruntowany pozostaje pogląd, że pozew jest formą żądania (powództwa) skierowanego do sądu. W przypadku **pisma niezawierającego żądania rozpoznania sprawy sądowej**, choćby nazwane zostało pozwem, należy je – zgodnie z art. 186¹ k.p.c. – „zwrócić wnoszącemu bez żadnych dalszych czynności”. Wskazane w tym przepisie zastrzeżenie „chyba że wyjątkowe okoliczności uzasadniają nadanie mu dalszego biegu” nie może oznaczać, że pismu takiemu zostanie nadany bieg procesowy w sądzie. Jeśli pismo nie jest pozwem, to żadne „wyjątkowe okoliczności” nie mogą uzasadniać nadania takiemu pismu biegu mającemu na celu uczynienia z tego pisma pozwu. Pismo będące pozwem (zawierające żądanie), jeśli dotknięte jest brakami formalnymi uniemożliwiającymi nadanie mu dalszego biegu, przewodniczący lub referendarz sądowy przeprowadzają na podstawie – odpowiednio art. 130 lub art. 130⁵ k.p.c. postępowanie, w ramach którego dostrzeżone braki mogą być usunięte (zob. rozdział XVI pkt 2).

Przez „wyjątkowe okoliczności”, o których mowa w art. 186¹ k.p.c., należy rozumieć podane w piśmie niebędącym pozwem i jego załącznikach takie okoliczności, które usprawiedliwiają „nadanie pismu dalszego biegu” w sądzie w ramach skargowego postępowania administracyjnego albo mogą stanowić podstawę wszczęcia z urzędu sprawy w sądowym postępowaniu nieprocesowym lub egzekucyjnym. Za wątpliwy uznać należy pogląd, że przez „nadanie pismu dalszego biegu” z powodu wyjątkowych okoliczności należy rozumieć przesłanie pisma organowi administracji publicznej lub samorządowej czy też jakiegokolwiek organizacji pozasądowej. „Dalszy bieg” pisma oznacza bieg w sądowych jednostkach organizacyjnych. Przemawia za tym chociażby okoliczność, że w razie bezzasadnego zwrotu pisma wnoszącemu przysługuje zażalenie (art. 394 § 1 pkt 1 k.p.c.), natomiast w przypadku przekazania pisma organowi pozasądowemu, wnoszący pismo pozbawiony jest takiego zaskarżenia. Wobec tego, że zwrot pisma wniesionego jako pozew, z którego nie wynika żądanie rozpoznania sprawy, jest przedmiotem – co *expressis verbis* wynika z art. 394

§ 1 pkt 1 k.p.c. – zarządzenia przewodniczącego, na które przysługuje zażalenie, nie może budzić wątpliwości, że takiego zarządzenia nie może wydać asystent sędziego na podstawie art. 47² k.p.c.

Ad 2) Za **powództwo oczywiście bezzasadne** należy uważać takie, którego ocena na podstawie treści pozwu (sformułowanego żądania i jego uzasadnienia), załączonych załączników, faktów powszechnie znanych lub znanych sądowi z urzędu, pozwala stwierdzić, bez głębszej analizy prawnej, że będzie musiało być oddalone. W literaturze wskazuje się na powództwa spekulacyjne, pozorne, jako oczywiście bezzasadne. Ich celem nie jest poddanie rzeczywistego sporu cywilnoprawnego pod osąd sądu, lecz zainicjowanie swego rodzaju spektaklu sądowego na potrzeby osobiste, gospodarcze, polityczne podmiotu wytaczającego takie powództwo. Do tej kategorii powództw należy zaliczyć zgłoszenie żądań wynikających z zobowiązań o charakterze moralnym czy też towarzyskim. W przypadku zgłoszonych roszczeń z zobowiązań niezupełnych, na przykład wynikających z gier lub zakładów, które nie są prowadzone na podstawie stosownego zezwolenia organu państwowego – art. 413 k.c., ocena, że powództwo jest oczywiście bezzasadne, musi wynikać z treści pozwu, co wydaje się mało prawdopodobne, bowiem powód w pozwie nie będzie informował, że roszczenie przysługuje mu z gry lub zakładu nielegalnego.

Powództwa oczywiście bezzasadnego nie można utożsamiać z „powództwem bezzasadnym”. Bezzasadność powództwa może wynikać z braku legitymacji procesowej czy też interesu prawnego przy powództwie o ustalenie, a także z braku roszczenia. W przywołanych przykładach bezzasadność powództwa sąd stwierdza po dokonaniu merytorycznej oceny wskazanych przesłanek (legitymacja procesowa, interes prawny) czy też merytorycznej oceny w zakresie przysługiwania roszczenia. Nie można kwalifikować powództwa jako oczywiście bezzasadnego, gdy z powodu zaistnienia negatywnej formalnej przesłanki procesowej pozew podlega odrzuceniu (art. 199 k.p.c., zob. rozdział XVII pkt 6).

Powództwo oczywiście bezzasadne sąd wyrokiem oddala na posiedzeniu niejawnym, bez uprzedniego sprawdzania wartości przedmiotu sporu, wezwania do uiszczenia opłaty, bez doręczania odpisu pozwu pozwanemu. Wyrok z uzasadnieniem podlega doręczeniu powodowi z urzędu.

W sprawach, w których powództwo zostało oddalone jako oczywiście bezzasadne, postępowanie apelacyjne ma charakter uproszczony (zob. rozdział XVIII pkt 2). Odnosnie do możliwości zaskarżenia skargą kasacyjną wyroku sądu drugiej instancji wydany w takich sprawach zob. rozdział XXVII.

Ad 3) Nadużycie prawa procesowego w przypadku zgłoszenia **wniosku o wyłączenie sędziego** polega na tym – jak stanowi art. 53¹ § 1 k.p.c. – że:

- 1) pretekstem pozbawionego podstaw wniosku są okoliczności związane z rozstrzygnięciem przez sąd o dowodach,
- 2) kolejny wniosek dotyczy tego samego sędziego z powołaniem tych samych okoliczności.

Sankcją takiego wniosku, a także pism związanych z jego wniesieniem jest ich pozostawienie w aktach sprawy bez dalszego biegu, o czym sąd powiadamia stronę tylko raz – przy złożeniu pierwszego pisma. W razie wniesienia wniosku ustnie do protokołu sankcja przybiera formę powiadomienia strony przez przewodniczącego o bezskuteczności wniosku o wyłączenie sędziego. Wniosek rozpoznaje sąd na posiedzeniu niejawnym w składzie jednego sędziego, po złożeniu wyjaśnień przez sędziego, którego wniosek dotyczy. Wniosek podlega rozpoznaniu bez takich wyjaśnień, jeżeli nie zostały złożone w terminie dwóch tygodni od daty jego wpływu do sądu, bądź usunięcia braków, którymi wniosek był dotknięty (art. 52 § 2 k.p.c.).

Z instytucją wniosku o wyłączenie sędziego wiąże się nowa – wprowadzona przez nowelę z 4.07.2018 r. – regulacja przyjęta w art. 48¹ k.p.c. Zgodnie z tym przepisem, gdy sędzia jest wyłączony z mocy samej ustawy ze względu na osobiste zainteresowanie sprawą (przypadki określone w art. 48 § 1 pkt 1–4 k.p.c.), jej rozpoznanie podlega przez inny sąd równorzędny, wyznaczony przez sąd przełożony nad sądem, do którego sprawa wpłynęła jako właściwego. Przepisu art. 48¹ k.p.c. nie stosuje się w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu wieczystoksięgowym i w postępowaniu rejestrowym, a także w sprawach z zakresu prawa spadkowego, z wyjątkiem spraw o stwierdzenie nabycia spadku i przedmiotu zapisu windykacyjnego oraz o dział spadku. Ustawodawca uznał, że wprowadzenie szczególnych gwarancji zachowania bezstronności sędziego w sprawach – objętych wskazanym wyjątkiem – nie jest konieczne, skoro ich istota sprowadza się do odnotowywania faktów prawotwórczych (art. 508 § 4 k.p.c.).

Ad 4) Zgodnie z art. 394³ k.p.c. za **zażalenie wniesione jedynie dla zwłoki** uważa się:

- 1) drugie i ewentualnie kolejne zażalenie wniesione przez tę samą stronę na to samo postanowienie,
- 2) zażalenie wniesione na postanowienie wydane w wyniku czynności wywołanych wniesieniem przez tę samą stronę wcześniejszego zażalenia.

Okoliczności sprawy mogą wskazywać, że taką ocenę należy wykluczyć, czemu ustawodawca dał wyraz w § 1 *in fine* art. 394³ k.p.c. Takich zażaleń sąd nie odrzuca, bowiem na odrzucenie zażalenia przysługuje zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji (art. 394^{1a} pkt 12 k.p.c.), lecz pozostawia je w aktach sprawy bez dalszych czynności na podstawie – mającego techniczny charakter – zarządzenia sędziego sprawozdawcy, które nie podlega zaskarżeniu ani nie jest doręczane stronom. Sąd jedynie zawiadamia stronę, która wniosła zażalenie, o pozostawieniu go w aktach sprawy bez dalszych czynności.

Kontrola instancyjna zasadności pozostawienia zażalenia bez dalszych czynności może być przeprowadzona przez sąd drugiej instancji w trybie odpowiednio zastosowanego art. 380 k.p.c., a więc na wniosek strony zgłoszony we wniesionej apelacji.

Ad 5) **Kolejne wnioski**, a więc z wyjątkiem pierwszych, **o sprostowanie, uzupełnienie i wykładnię co do tego samego wyroku** również zostały objęte nową regulacją dotyczącą nadużycia prawa procesowego (art. 350¹ § 1, 2 4 k.p.c.). Okoliczności sprawy mogą wskazywać, że taką ocenę należy wykluczyć, czemu ustawodawca dał wyraz w art. 350¹ § 2 *in fine* k.p.c. Sankcją przewidzianą dla takich wniosków i pism z nimi związanych jest ich pozostawienie w aktach sprawy bez dalszego biegu, o czym sąd powiadamia stronę tylko raz – przy złożeniu pierwszego pisma (art. 350¹ § 3 k.p.c.).

Ad 6) Za nadużycie uprawnień procesowych wymagające przeciwdziałania ustawodawca uznał w ustawie z 4.07.2019 r. ponawiane przez strony **wnioski o ustanowienie pełnomocnika z urzędu** oparte na tych samych okolicznościach, które już zostały negatywnie zweryfikowane przez sąd po złożeniu pierwszego wniosku. Sankcją przewidzianą dla takich wniosków i pism z nimi związanych jest ich pozostawienie w aktach sprawy bez dalszego biegu, o czym sąd powiadamia stronę tylko raz – przy złożeniu pierwszego wniosku (art. 117² § 2 k.p.c.).

Ad 7) Jeżeli łańcuch zgłaszanych dowodów nie służy wykazaniu istotnych faktów, lecz okoliczności, które nawet nie mają znaczenia dla oceny dowodów, istnieją podstawy do ich pominięcia (art. 235² k.p.c.). Jeśli po podjęciu przez sąd takiej decyzji pominięte dowody są ponawiane przez stronę, takie zachowanie podlega ocenie w płaszczyźnie art. 226² k.p.c., a więc przepisu mówiącego o nadużywaniu przez stronę prawa procesowego.

Wybrane orzeczenia

1. Strona, która nie wniosła odpowiedzi na skargę kasacyjną w terminie (art. 398⁷ § 1 k.p.c.), nie może domagać się skutecznie zezwolenia na złożenie pisma przygotowawczego „zastępującego” odpowiedź na skargę. Strony, zwłaszcza reprezentowane przez zawodowych pełnomocników, powinny dokonywać czynności przewidzianych w ustawie w określonej formie, w ustanowionym ustawą czasie oraz zgodnie z dobrymi obyczajami; omijanie tych wymagań stanowi nadużycie prawa procesowego (art. 3 k.p.c.) (postanowienie SN z 11.03.2015 r., III CSK 1/15, niepubl.).
2. Korzystanie przez stronę z uprawnień procesowych nie może powodować ograniczenia uprawnień procesowych strony przeciwnej. Przyjęcie przez sąd, że skorzystanie przez stronę z uprawnienia procesowego stanowi nadużycie praw procesowych, może nastąpić tylko na podstawie dogłębnej oceny okoliczności sprawy, w pełni uzasadniającej ustalenie, że działanie

strony jest podyktowane nierzetelnym celem, a w szczególności zamiarem utrudnienia lub przedłużenia postępowania, czego można dokonać przez porównanie celu uprawnienia procesowego ze znaczeniem wykorzystania go w konkretny sposób. Odmowa zatem skorzystania przez stronę z uprawnienia procesowego, jako wyjątek od zasady realizowania go, wymaga wystąpienia w sprawie szczególnych okoliczności (wyrok SN z 25.03.2015 r., II CSK 443/14, LEX nr 1730599).

3. Wniesienie przez zawodowego pełnomocnika w ostatnim dniu terminu do wniesienia apelacji pisma procesowego nazwanego „apelacja”, niemającego cech konstrukcyjnych tego środka odwoławczego, tylko w celu przedłużenia tego terminu w wyniku wezwania do uzupełnienia braków formalnych, może być ocenione jako nadużycie praw procesowych w rozumieniu art. 3 k.p.c. (postanowienie SN z 19.11.2015 r., V CZ 73/15, niepubl.).
4. Wielokrotne zgłaszanie w toku sprawy wniosków o wyłączenie sędziego (sędziów) może w konkretnych okolicznościach sprawy stanowić nadużycie praw procesowych prowadzące do uznania kolejnego wniosku za bezskuteczny (wyrok SN z 25.11.2015 r., II CSK 752/14, LEX nr 1943239).
5. Podejmowanie przez stronę czynności procesowych niezgodnie z ich celem i funkcją stanowi działanie sprzeczne z dobrymi obyczajami (art. 3 k.p.c.). Wielokrotne składanie przez stronę wniosków o wyłączenie sędziego, opartych na tych samych ogólnikowych zarzutach, niedających się zweryfikować i w sposób oczywisty godzących w powagę sądu, jest nadużyciem praw procesowych (postanowienie SN z 16.06.2016 r., V CSK 649/15, OSNC 2017/3, poz. 37).
6. Wykorzystywanie przez stronę uprawnienia do żądania odroczenia rozprawy w celu opóźnienia postępowania stanowi naruszenie powinności działania w postępowaniu w sposób rzetelny i zgodny z zasadą lojalności wobec strony przeciwnej (art. 3 k.p.c.). Takie działanie stanowi nadużycie uprawnień procesowych i nie korzysta z ochrony (wyrok SN z 11.05.2018 r., II CSK 457/17, OSNC-ZD 2019/B, poz. 22).
7. Złożenie wniosku o zawezwanie do próby ugodowej wyłącznie w celu przerwania biegu przedawnienia stanowi – jako czynność procesowa sprzeczna z dobrymi obyczajami – nadużycie prawa procesowego (art. 3 k.p.c.) (wyrok SN z 27.07.2018 r., V CSK 384/17, OSNC-ZD 2019/B, poz. 28).

Polecane piśmiennictwo

1. *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019, autorzy: T. Ereciński, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym. Tezy i propozycje do dyskusji*, s. 11; K. Gajda-Roszczyńska, *Nadużycie prawa w europejskim prawie procesowym*, s. 490; J. Gudowski, *Nadużycie prawa procesowego w postępowaniu rozpoznawczym (in ampliore contextu)*, s. 19; A. Jakubecki, *Nadużycie prawa procesowego w postępowaniu zabezpieczającym*, s. 330; A. Marciniak, *Nadużycie prawa procesowego w postępowaniu egzekucyjnym*, s. 348; K. Markiewicz, *Nadużycie prawa a celowa utrata organu osoby prawnej uprawnionej do jej reprezentowania w toku postępowania cywilnego*, s. 97; J. Misztal-Konecka, *Czy wniesienie pozwu w sprawie cywilnej przeciwko sędziemu może stanowić nadużycie prawa procesowego? Zarys problemu*, s. 72; R. Obrębski, *Nadużycie uprawnień procesowych w zakresie środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, s. 113.

2. Ł. Błaszczak, *Klauzula generalna „dobrych obyczajów” z art. 3 k.p.c.*, PPC 2014/2, s. 157.
3. Ł. Błaszczak [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Docho-dzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. I, red. nauk. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, s. 33–53.
4. E. Gapska, *Przeciwdziałanie nadużyciom prawa procesowego w znowelizowanym Kodeksie postę-powania cywilnego*, cz. 1, *Klauzula generalna*, M. Prawn. 2019/15, s. 813 oraz cz. 3, *Szczegółowe przejawy nadużycia prawa procesowego*, M. Prawn. 2019/17, s. 918.
5. M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
6. P. Ryłski, *O potrzebie definicji nadużycia prawa procesowego na gruncie art. 4¹ KPC* [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja. Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 r. zmieniającej KPC*, red. P. Ryłski, War-szawa 2020, s. 1–14.
7. K. Osajda, *Nadużycie prawa w procesie cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2005/5, s. 47–80.
8. A. Jakubecki, *Sankcje za nadużycie uprawnień procesowych w Kodeksie postępowania cywilnego*, „Palestra” 2019/11–12, s. 181.
9. K. Knoppek, *Wstęp do badań nad fikcyjnym procesem cywilnym* [w:] *Proces cywilny. Nauka-kodyfikacja-praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 189.
10. T. Knypl, *Pojęcie dobrych obyczajów w prawie i w postępowaniu egzekucyjnym*, PES 1997/25, s. 82.
11. A. Kubas, *Nadużycie prawa procesowego – próba oceny ostatnich zmian legislacyjnych*, „Palestra” 2019/11–12, s. 165.

Rozdział III

SYSTEMY GROMADZENIA MATERIAŁU PROCESOWEGO

1. System prekluzji oraz system dyskrecjonalnej władzy sędziego

W nauce prawa postępowania cywilnego wyróżnia się, gdy mowa o sposobach koncentrowania materiału procesowego, system prekluzji oraz system dyskrecjonalnej władzy sędziego. Na podstawie noweli z 4.07.2019 r. do Kodeksu postępowania cywilnego został dodany – w Księdze pierwszej, tytule VI, dziale II – rozdział 2a, zatytułowany „Organizacja postępowania”. Przepisy tego rozdziału regulują sposób gromadzenia materiału procesowego, posiłkując się regułami właściwymi zarówno dla systemu prekluzji, jak i systemu dyskrecjonalnej władzy sędziego. Tworzą hybrydowy system, który można określić jako system koncentracji materiału procesowego.

Zasada prekluzji polega na tym, że ustawa w sposób wyraźny określa chwilę, do której można gromadzić materiał procesowy, powołując fakty, dowody i zarzuty nawet w sposób ewentualny tylko na wypadek, gdyby przedstawione w pierwszej kolejności okazały się nieskuteczne lub nie zostały uwzględnione przez sąd – pod rygorem utraty możliwości późniejszego ich powoływania. W systemie prekluzji obrona pozwanego, który dysponuje kilkoma zarzutami, podejmowana jest – pod rygorem utraty niezgłoszonych zarzutów – w taki przykładowo sposób: „Wnoszę o oddalenie powództwa z braku po stronie pozwanego biernej legitymacji procesowej, ponadto – w razie uznania, że pozwany ma tę legitymację – roszczenie podlega oddaleniu jako całkowicie bezzasadne, a gdyby uznać je za usprawiedliwione co do zasady, kwestionuję jego wysokość, ponadto zgłaszam zarzut potrącenia przysługującej mi wierzytelności w wysokości prowadzącej do umorzenia wierzytelności powoda, niezależnie od tego podnoszę zarzut przedawnienia”.

Na podstawie noweli do Kodeksu postępowania cywilnego z 24.05.2000 r. zasada prekluzji obowiązywała w sprawach gospodarczych (*art. 479¹² § 1, art. 479¹⁴ § 2, art. 479^{14a}, 479¹⁸ § 3 k.p.c.*), w postępowaniu nakazowym (*art. 495 § 3 k.p.c.*),

w postępowaniu uproszczonym (*art. 505⁵ k.p.c.*) oraz w europejskim postępowaniu nakazowym (*art. 505¹⁹ § 2 k.p.c.*).

Przepisy o postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych, a także inne przepisy, w których zasada prekluzji znajdowała swój wyraz, zostały uchylone przez kolejną nowelizację procedury cywilnej na podstawie ustawy z 16.09.2011 r. W modelu przyjętym w tej noweli dominowała **zasada władzy dyskrejonalnej sędziego**, a więc władzy uznaniowej. Jej istota polega na tym, że o czasowych granicach gromadzenia materiału procesowego decyduje sąd, mając na względzie przepisy regulujące sposób gromadzenia materiału procesowego. W okresie obowiązywania tej zasady pominięcie danego przytoczenia strony następowało więc nie z mocy ustawy, jak ma to miejsce w systemie prekluzji, lecz na podstawie decyzji sądu. Spoczywająca na sędzie odpowiedzialność za koncentrację materiału procesowego nie uwalniała strony od ciężaru wspierania postępowania sądowego.

Ustawa nowelizująca z 16.09.2011 r. w istotny sposób zmieniła *art. 207 k.p.c.*, którego znaczenie w systemie dyskrejonalnej władzy sędziego oraz ciężaru wspierania przez strony postępowania sądowego było pierwszoplanowe. W przepisie tym została utrzymana zasada fakultatywności odpowiedzi na pozew (*art. 207 § 1 k.p.c.*). Możliwość zarządzenia przez przewodniczącego wniesienia odpowiedzi na pozew nie była jednak ograniczona do spraw zawiłych lub rozrachunkowych, lecz istniała w każdej sprawie (*art. 207 § 2 k.p.c.*). Odpowiedź na pozew złożona z naruszeniem *art. 207 § 2 k.p.c.* podlegała zwrotowi (*art. 207 § 7 k.p.c.*). **Pominięcie spóźnionych twierdzeń i dowodów** było przewidziane w *art. 207 § 6*, *art. 217 § 2 i 3*, *art. 344 § 2 zdanie drugie*, *art. 493 § 1 zdanie trzecie* i *art. 503 § 1 zdanie trzecie k.p.c.* Przesłanką pominięcia było „spóźnione” ich przedstawienie. Odpowiadając na pytanie, kiedy mamy do czynienia ze spóźnionymi twierdzeniami i dowodami niepowołanymi: w pozwie, odpowiedzi na pozew lub dalszym piśmie przygotowawczym (*art. 207 § 6 k.p.c.*), sprzeciwie od wyroku zaocznego (*art. 344 § 2 zdanie drugie k.p.c.*), zarzutach od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym (*art. 493 § 1 zdanie trzecie k.p.c.*), sprzeciwie od nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym (*art. 503 § 1 zdanie trzecie k.p.c.*), bądź powołanymi na rozprawie w celu uzasadnienia swoich wniosków lub odparcia wniosków i twierdzeń strony przeciwnej, które wbrew *art. 217 § 2 k.p.c.* nie zostały zgłoszone „we właściwym czasie”, należało przyjmować, że spóźnione są takie okoliczności faktyczne i dowody, które zostały przytoczone ze zwłoką (wnioskowanie *a contrario* z treści *art. 6 § 2 k.p.c.*, stanowiącego, że wszystkie twierdzenia i dowody należy przytaczać „bez zwłoki”). Spóźnienie następowało więc wtedy, gdy strona, mimo że powinna była, jednak nie powołała faktu lub dowodu w pozwie, odpowiedzi na pozew, sprzeciwie od wyroku zaocznego, zarzutach od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym lub sprzeciwie od nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym. W odniesieniu do twierdzeń i dowodów przedstawianych na rozprawie w celu uzasadnienia swoich wniosków lub odparcia wniosków i twierdzeń strony przeciwnej przyjmowano, że o tym, czy strona powinna była powołać twierdzenie lub dowód już wcześniej, decyduje to,

czy twierdzenie lub dowód pozostaje w logicznym związku z uzasadnieniem jej żądania lub jej obroną przed żądaniem przeciwnika bądź z twierdzeniami lub dowodami przez nią wcześniej powołanymi. Przykładowo pozwany, który w odpowiedzi na pozew powołał się na fakt dokonania przed wszczęciem procesu potrącenia, musiał nie tylko powołać fakt złożenia odpowiedniego oświadczenia woli, ale także wszystkie fakty, które dotyczą istnienia jego wierzytelności, którą potrącił. Gdyby poprzestał w odpowiedzi na pozew na prostym powołaniu faktu złożenia oświadczenia woli o potrąceniu, a następnie dopiero na rozprawie próbował powołać fakty związane z istnieniem jego wierzytelności, oznaczałoby to, że powołanie tych faktów było spóźnione, gdyż pozwany mógł i powinien był powołać je w odpowiedzi na pozew (K. Weitz, *System koncentracji materiału procesowego według projektu zmian Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 27–28).

W systemie dyskrejonalnej władzy sędziego rygor pominięcia spóźnionych twierdzeń i dowodów nie ma charakteru bezwzględnego. Sąd w razie stwierdzenia, że opóźnienie w powołaniu twierdzeń lub dowodów nastąpiło bez winy strony lub uwzględnienie spóźnionych twierdzeń i dowodów nie spowoduje zwłoki w rozpoznaniu sprawy albo wystąpią inne wyjątkowe okoliczności, nie powinien pominąć spóźnionych twierdzeń lub dowodów. Przesłanka „braku winy” podlegała ocenie według kryteriów i przy uwzględnieniu utrwalonej w doktrynie i judykaturze wykładni pojęcia braku winy, występującego w przepisach art. 162 i 348 k.p.c., szczególnie zaś w art. 168 § 1 k.p.c., który przewiduje przywrócenie terminu do dokonania czynności procesowej, jeżeli strona uchybiła terminowi „bez swojej winy”. Przyjmowano, że druga z wymienionych przesłanek, a mianowicie niespowodowanie zwłoki w rozpoznaniu sprawy, zostaje spełniona, jeśli uwzględnienie spóźnionych twierdzeń lub dowodów nie zakłóci dalszego przebiegu postępowania w tym sensie, że nie powoduje jego wydłużenia, nie stwarza ryzyka konieczności powtórzenia przeprowadzonych czynności dowodowych bądź możliwości zgłoszenia przeciwdowodu przez stronę przeciwną.

Przykładowo, jeśli dowód z zeznań świadka, mimo że mógł być zgłoszony w odpowiedzi na pozew, został zgłoszony dopiero na rozprawie, na której świadek – ze względu na przyjętą przez sąd kolejność czynności dowodowych – nie byłby przesłuchiwany, nawet gdyby dowód z jego zeznań został złożony w odpowiedzi na pozew, to należy przyjąć, że wniosek o dopuszczenie dowodu z zeznań tego świadka nie spowoduje zwłoki w rozpoznaniu sprawy. Podobnie należałoby ocenić sytuację, gdy na rozprawie został zgłoszony spóźniony dowód z zeznań świadka – obecnego w gmachu sądu. Wprawdzie jego nieplanowane przesłuchanie wydłuży rozprawę, jednak nie aż w takim stopniu, aby miało to „spowodować zwłokę w rozpoznaniu sprawy”.

Przyjmowano ponadto, że zakresem przesłanki „inne wyjątkowe okoliczności” nie są objęte sytuacje, które kwalifikują się do przesłanek pierwszej lub drugiej wymienionych

w powołanych przepisach. Obie należało kwalifikować jako „wyjątkowe okoliczności”, skoro ustawodawca przewidział w tych przepisach trzecią przesłankę uwzględnienia spóźnionych twierdzeń lub dowodów w postaci także „innych” okoliczności mających wyjątkowy charakter (zob. H. Pietrkowski [w:] *Iust est a Iustitia Apellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu. Istota zmian w zakresie sposobu gromadzenia materiału procesowego w powojennym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2017, s. 439–452).

Przepisy funkcjonujące w systemie dyskrecjonalnej władzy sędziego były wykorzystywane – ze względu na treść art. 13 § 2 k.p.c. – **także w postępowaniu nieprocesowym**. W tym postępowaniu – zważywszy że zasada kontradiktoryjności, której wyrazem jest ograniczenie roli sądu w przeprowadzeniu postępowania dowodowego, ma mniejsze znaczenie niż w procesie – stosowanie, *nota bene* tylko „odpowiednio” reguł przewidzianych w art. 207 i 217 k.p.c. było ograniczone. Wynikało to także z tego względu, że w wielu przepisach ustawodawca nałożył na sąd obowiązek działania z urzędu bez względu na inicjatywę dowodową uczestników postępowania.

Sąd Najwyższy w orzecznictwie, które jest nadal aktualne, wypowiadając się odnośnie do kwestii kontradiktoryjności w postępowaniu nieprocesowym, stwierdził, że postępowanie odwoławcze od orzeczeń wydanych w trybie nieprocesowym nadal zachowuje specyfikę, wynikającą z konieczności uwzględnienia przepisów nakładających na sądy orzekające szczególne obowiązki działania z urzędu w postępowaniu dowodowym. Wymaga to odpowiedniego – poprzez art. 13 § 2 k.p.c. – uwzględnienia tych przepisów również przy wykładni art. 381 k.p.c., który dotyczy możliwości pominięcia dowodów zgłaszanych w postępowaniu apelacyjnym (postanowienie z 21.09.2011 r., I CSK 672/10, LEX nr 1102839). W postanowieniu z 5.11.2009 r., I CSK 95/09 (LEX nr 1413475), Sąd Najwyższy podkreślił, że dopuszczenie przez sąd dowodu z urzędu uzasadnia interes publiczny przejawiający się w prawidłowym funkcjonowaniu rękoma wiary publicznej ksiąg wieczystych.

W sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym, jeśli sąd rozpoznaje sprawę na podstawie przepisów nakładających na sąd obowiązek działania służącego rozstrzygnięciu sprawy, „odpowiednie” – jak stanowi art. 13 § 2 k.p.c. – stosowanie przepisów o procesie polega na tym, że przepisy nakazujące sądowi pominięcie spóźnionych twierdzeń i dowodów (art. 207 § 6 k.p.c.) oraz twierdzeń i dowodów niezgłoszonych we właściwym czasie (art. 217 § 2 w zw. z art. 6 § 2 k.p.c.) nie będą mogły mieć zastosowania. Jeśli natomiast uczestnikowi przysługuje określone roszczenie, które podlega rozstrzygnięciu na wyraźne żądanie uczestnika postępowania, to nie ma przeszkód, aby w zakresie tego roszczenia sąd stosował te przepisy bez żadnych modyfikacji, a więc wprost. Jako przykład można wskazać, pozostające w ścisłym związku przepisy art. 45 § 1 k.r.o. oraz art. 567 § 1 k.p.c. Według pierwszego z tych przepisów „każdy z małżonków powinien zwrócić wydatki i nakłady poczynione z majątku wspólnego na jego majątek osobisty”, przepis przyznaje ponadto

małżonkowi uprawnienie („może żądać”) do „zwrotu wydatków i nakładów, które poczynił ze swojego majątku osobistego na majątek wspólny”, natomiast drugi z wymienionych przepisów stanowi, że „sąd rozstrzyga (...) o tym, jakie wydatki, nakłady i inne świadczenia z majątku wspólnego na rzecz majątku osobistego lub odwrotnie podlegają zwrotowi”. Z przepisów tych wynika, że wydatki i nakłady poczynione z majątku wspólnego na majątek osobisty sąd uwzględnia bez osobnego żądania uczestników postępowania. Ponadto należy zauważyć, że zgodnie z art. 684 k.p.c., który ma odpowiednie zastosowanie w sprawie o podział majątku wspólnego (art. 567 § 2 k.p.c.), „skład i wartość spadku ulegającego podziałowi ustala sąd”. Sąd jest zatem zobligowany do ustalenia składu i wartości majątku wspólnego podlegającego podziałowi, a to oznacza, że – bez względu na aktywność uczestników postępowania – musi ustalić wartość nakładów poczynionych z tego majątku na majątek osobisty. Takim obowiązkiem sąd nie jest obciążony w przypadku zgłoszenia żądania zwrotu wydatków i nakładów, które zostały poczynione z majątku osobistego na majątek wspólny. W takim duchu wypowiedział się Sąd Najwyższy, interpretując art. 207 § 3 k.p.c. w dawnym brzmieniu, a więc przepis, który niewątpliwie wyrażał zasadę dyskrecjonalnej władzy sędziego, podejmując uchwałę stwierdzającą, że w sprawie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami sąd ustala wartość nakładów poczynionych z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków bez względu na inicjatywę dowodową uczestników postępowania (uchwała SN z 21.02.2008 r., III CZP 148/07, OSNC 2009/2, poz. 23). W postanowieniu z 22.05.2013 r., III CSK 293/12 (OSNC 2013/12, poz. 148), Sąd Najwyższy wskazał, że w sprawach dotyczących treści aktów stanu cywilnego – rozpoznawanych w **postępowaniu nieprocesowym** – sąd powinien w szerszym zakresie niż w postępowaniu procesowym korzystać z własnej inicjatywy przy ustalaniu stanu faktycznego, a także dopuszczać dowody niewskazane przez uczestników (art. 232 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

Kwestię zakresu obowiązywania zasady kontrydiktoryjności w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym można zobrazować nadal aktualnym orzecznictwem wydanym w sprawach o zasiedzenie (art. 610 k.p.c.), nabycie spadku (art. 670 i 677 k.p.c.) oraz w sprawach o dział spadku (art. 684 k.p.c.).

Wybrane orzeczenia

Sprawy o zasiedzenie

1. W postępowaniu o stwierdzenie zasiedzenia sąd nie jest związany żądaniem wniosku w zakresie określenia podmiotu, który nabył własność rzeczy przez zasiedzenie, daty tego nabycia, ewentualnie stwierdzenia nabycia tej rzeczy w mniejszym niż wnioskowany zakresie, natomiast jest związany wskazanym we wniosku przedmiotem zasiedzenia oraz określeniem prawa, jakie w wyniku zasiedzenia zostało nabyte (postanowienie SN z 13.10.2010 r., I CSK 582/09, LEX nr 661498).

2. W świetle art. 609 i 610 k.p.c. sąd orzekający o zasiedzeniu powinien uwzględnić rzeczywisty stan prowadzący do zasiedzenia i stwierdzić zasiedzenie zgodnie z tym stanem, bez względu na treść wniosku o stwierdzenie zasiedzenia (postanowienie SN z 17.12.2009 r., IV CSK 247/09, LEX nr 1619968).
3. W sprawach o zasiedzenie sąd z urzędu prowadzi ustalenia dotyczące kręgu uprawnionych i prawidłowej daty nabycia prawa własności (postanowienia SN: z 12.02.2010 r., I CSK 315/09, LEX nr 583725, oraz z 8.09.2006 r., II CSK 87/06, LEX nr 1087231).
4. Z art. 609 § 2 i 3 w zw. z art. 610 § 1 i art. 677 k.p.c. wynika, że sąd z urzędu, niezależnie od wniosków i twierdzeń zainteresowanych, bada, czy i ewentualnie na czyją rzecz nastąpiło zasiedzenie własności (postanowienie SN z 21.09.2011 r., I CSK 672/10, LEX nr 1102839).
5. Stwierdzenie zasiedzenia własności nieruchomości może nastąpić tylko na rzecz osoby wskazanej przez wnioskodawcę lub innego uczestnika postępowania (uchwała (7) SN z 11.06.2015 r., III CZP 112/14, OSNC 2015/11, poz. 127).

Sprawy o stwierdzenie nabycia spadku

6. W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku przepis art. 232 zdanie pierwsze k.p.c. znajduje pełne zastosowanie (w związku z art. 13 § 2 k.p.c.), gdyż art. 670 k.p.c. nie zwalnia uczestników od obowiązku wskazywania dowodów dla stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne. Konsekwentnie, na uczestniku postępowania, który podniósł fakt lub zarzut, spoczywa także ciężar udowodnienia jego prawdziwości (art. 6 k.c.). Te same zasady – korygowane przepisem art. 381 k.p.c. – dotyczą także postępowania apelacyjnego (postanowienie SN z 21.04.2004 r., III CSK 420/02, niepubl.).
7. W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku rola sądu jest determinowana ustawowym nakazem działania z urzędu, a rozstrzygnięcie zapada niezależnie od wniosków i stanowiska stron, lecz stosownie do wyników postępowania dowodowego oraz norm prawa materialnego mających zastosowanie w danym stanie faktycznym. Jeżeli sąd uzna, że zgłoszone dowody nie są wystarczające dla wypełnienia wynikającego z art. 670 k.p.c. obowiązku sądu spadkowego, może nałożyć na uczestnika określone obowiązki dowodowe, egzekwować ich wykonanie i ewentualnie zastosować konsekwencje procesowe ich niewykonania. Jednakże przede wszystkim sąd obowiązany jest określić konieczny zakres okoliczności podlegających badaniu w stanie faktycznym sprawy (postanowienie SN z 24.09.2009 r., IV CSK 129/09, LEX nr 602302).
8. Art. 670 § 1 k.p.c. nakłada na sąd obowiązek badania z urzędu, kto jest spadkobiercą. Dotyczy to także dokonania z urzędu ustaleń w oparciu o wymagane dowody w postaci dokumentów urzędowych, które powinny być złożone przez wnioskodawcę albo pozyskane w ramach czynności podjętych przez sąd z urzędu (postanowienie SN z 20.01.2009 r., II CSK 426/08, LEX nr 738099).

Sprawy działowe

9. W sprawie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami sąd ustala wartość nakładów poczynionych z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków bez względu na inicjatywę dowodową uczestników postępowania (uchwała SN z 21.02.2008 r., III CZP 148/07, OSNC 2009/2, poz. 23).

10. Sąd orzeka o zwrocie wydatków i nakładów z majątku odrębnego (obecnie osobistego) na majątek wspólny tylko na wniosek. Okoliczność, że orzekanie o takich roszczeniach następuje w postępowaniu nieprocesowym, nie uzasadnia stosowania do reguł rządzących ich rozstrzygnięciem zasad odmiennych od tych, jakie rządzą rozstrzygnięciem takich roszczeń w procesie (postanowienie SN z 1.12.2011 r., I CSK 78/11, LEX nr 1129066).

2. System koncentracji materiału procesowego

Na podstawie noweli z 4.07.2019 r. w dziale II „Postępowanie przed sądami pierwszej instancji” dodany został rozdział 2a „Organizacja postępowania”, w którego przepisach (art. 205¹–226² k.p.c.) zawarta została istota nowego sposobu gromadzenia materiału procesowego. Organizacja postępowania przed sądem – zgodnie z tymi przepisami – jest oparta na następujących rozwiązaniach: 1) postępowanie sądowe podlega planowaniu, a podstawą planu jest znajomość stanowisk stron, pozwalająca na ustalenie harmonogramu procedowania w sprawie, ze wskazaniem terminu zakończenia sprawy w sądzie pierwszej instancji, 2) strony włączone w planowanie czynności sądu ponoszą razem z nim odpowiedzialność za sposób oraz czas rozpoznania sprawy, 3) rozpoznanie sprawy następuje na jednym terminie posiedzenia poprzedzonym postępowaniem przygotowawczym mającym na celu zakończenie sporu bez rozprawy, 4) rozprawa, odciążona od czynności organizacyjno-technicznych, jest prowadzona tylko w razie rzeczywistej potrzeby, 5) rozpoznanie sprawy na rozprawie, powinno nastąpić na jednym terminie posiedzenia, 6) istotne znaczenie ma aktywny udział sądu w procesie mediacji między stronami.

Zmiany wprowadzone wspomnianą ustawą są w doktrynie kontestowane i przyjmowane jako „powrót do instytucji prekluzji dowodowej z nielicznymi i nieprzemyślanymi modyfikacjami pod wątpliwymi hasłami przyspieszenia i usprawnienia postępowań” (zob. K. Gajda-Roszczyńska, *System koncentracji materiału procesowego po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw w postępowaniu zwyczajnym*, PPC 2020/1(38), s. 68–77). **Reguły systemu koncentracyjnego omówione zostały w rozdziałach XIX–XX.**

Zgodnie z podstawową **zasadą intertemporalną** przyjętą w noweli z 4.07.2019 r., po jej wejściu w życie (7.11.2019 r.) do spraw wszczętych i niezakończonych przed tym dniem (sprawy w toku) stosuje się przepisy Kodeksu postępowania cywilnego w nowym brzmieniu (zasada aktualności), z zastrzeżeniem, że w takich sprawach zachowują moc czynności dokonane zgodnie z przepisami w brzmieniu dotychczasowym (art. 9 ust. 1 i 2 ustawy). Oznacza to, że prawo dotychczasowe jest właściwe do oceny skutków procesowych, które wystąpiły pod rządem dotychczasowego prawa i nie jest dopuszczalne powtarzanie czynności dokonanych przed wejściem w życie wspomnianej nowelizacji. Jeśli czynność podjęta była pod rządem starego prawa,

podlega ona ocenie – po wejściu w życie noweli z 4.07.2019 r. – na podstawie przepisów dotychczasowych. Pozostałe regulacje międzyczasowe, zawarte w art. 9 ust. 3 – art. 17 ustawy z 4.07.2019 r. zostały omówione szczegółowo i wyczerpująco w doktrynie (M. Dziurda, M. Sieńko [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, red. nauk. T. Zembrzusi, Warszawa 2019).

Polecane piśmiennictwo

1. K. Gajda-Roszczyńska, *System koncentracji materiału procesowego po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw w postępowaniu zwyczajnym*, PPC 2020/1 (38), s. 68–77.
2. M. Sieńko, *Nowe modele koncentracji materiału procesowego [w:] Reforma czy kolejna nowelizacja. Uwagi na tle ustawy z 4 .7.2019 r. zmieniającej KPC*, red. P. Ryłski, Warszawa 2020, s. 17–40.

Rozdział IV

PRZEDMIOT PROCESU CYWILNEGO. DROGA SĄDOWA

1. Przedmiot procesu cywilnego

Poglądy na przedmiot procesu kształtowały się w trzech etapach. W pierwszym z nich za przedmiot procesu uważano roszczenie materialnoprawne, w drugim – roszczenie o ochronę sądową, natomiast w trzecim etapie za przedmiot procesu uznano **roszczenie procesowe**.

Według zapatrywań prezentowanych w pierwszym etapie przedmiotem procesu jest stosunek materialnoprawny, roszczenie materialne, konkretne prawo podmiotowe. Prawo do powództwa (*actio*) stanowi instrument służący do ochrony prawa podmiotowego w razie jego naruszenia. Do wszczęcia procesu potrzebne jest obiektywne istnienie tego prawa; aby żądanie powoda mogło być przedstawione do rozstrzygnięcia sądowi, musi znajdować usprawiedliwienie w prawie materialnym. Teoria ta – w istocie ograniczająca prawo dostępu do sądu – znajdowała zwolenników w okresie poprzedzającym transformację polityczno-ustrojową zapoczątkowaną w Polsce w 1989 r.

W drugim etapie kształtowania się poglądów powstała koncepcja, w myśl której przedmiotem procesu jest roszczenie o ochronę sądową rozumiane jako prawo do powództwa, które pod postacią roszczenia o ochronę sądową, czyli roszczenia o korzystny wyrok, skierowane jest przede wszystkim do państwa i z tego względu ma charakter publiczny.

Z krytyki koncepcji roszczenia materialnoprawnego i roszczenia o ochronę sądową – jako przedmiotu procesu – powstała **konstrukcja roszczenia procesowego**. **We wszystkich koncepcjach roszczenia procesowego jako przedmiotu procesu przyjmuje się, że ma ono odrębny byt od prawa materialnego**. Wprawdzie – jako przedmiot procesu – może ukrywać istniejące roszczenie materialne, ale jest to roszczenie hipotetyczne, materialne twierdzone. Element twierdzeniowy jest w tej koncepcji

wykładnikiem roszczenia procesowego jako przedmiotu procesu, roszczenia, które – co warto jeszcze raz podkreślić – ma charakter samoistny. Według tej koncepcji każdy może wytoczyć powództwo, jakie uzna za słuszne.

Uznając za trafny pogląd, według którego przedmiotem procesu jest roszczenie procesowe, trzeba przyjąć, iż kwestia dopuszczalności drogi sądowej powinna być oceniona w granicach wyznaczonych przez roszczenie procesowe. **Na tym etapie postępowania sąd nie powinien badać istnienia prawa podmiotowego**, a tym bardziej rozważać, czy zgłoszone przez powoda roszczenie jest usprawiedliwione prawem materialnym. **Do wytoczenia procesu nie jest przecież potrzebne obiektywne istnienie tego prawa, konieczne jest jedynie twierdzenie o jego istnieniu.**

2. Pojęcie „sprawa cywilna”

Zagadnienie dopuszczalności drogi sądowej pozostaje w ścisłym związku z badaniem przedmiotu procesu i w jego ramach. Od tego zatem, jak sąd (sędzia), któremu sprawa została przedstawiona do rozpoznania, pojmuje przedmiot procesu, będzie uzależniona ocena w zakresie dopuszczalności drogi sądowej, a w konsekwencji realizacja przysługującego każdemu prawa do sądu.

Pamiętając zatem o uwagach dotyczących przedmiotu procesu, należy z całą mocą podkreślić, że **badanie sprawy pod kątem dopuszczalności drogi sądowej powinno być ograniczone do kwestii, czy prawo podmiotowe, którego istnienie stwierdza powód, wchodzi w zakres pojęcia „sprawa cywilna” w rozumieniu art. 1 k.p.c.**

Na tle unormowania przyjętego w art. 1 k.p.c. należy rozróżnić **dwa rodzaje** spraw cywilnych:

- 1) w **znaczeniu materialnym**; są to sprawy wynikające ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, a także prawa pracy;
- 2) w **znaczeniu formalnym**; są to sprawy, które uchodzą tylko za sprawy cywilne ze względu na to, że ich rozpoznanie odbywa się według Kodeksu postępowania cywilnego – z mocy przepisów zawartych bądź w tym Kodeksie (np. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych – art. 459 i 477⁸ k.p.c., sprawy z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego – art. 691¹ k.p.c.), bądź też w innych ustawach (np. ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, Dz.U. z 2020 r. poz. 463 ze zm.).

W orzecnictwie Sądu Najwyższego zapoczątkowanym postanowieniami z 22.04.1998 r. (I CKN 1000/97, OSNC 1999/1, poz. 6) oraz z 10.03.1999 r. (II CKN 340/98, OSNC 1999/9, poz. 161), które dotyczą dopuszczalności drogi sądowej, stanowisko co do znaczenia art. 1 i 2 k.p.c. uległo istotnej zmianie w tym sensie, że pojęcie „sprawa

cywilna” (art. 1 k.p.c.) rozumiane jest szeroko. W obu orzeczeniach wydanych w sprawach, w których chodziło o skutki działań władczych administracji publicznej, trafnie podkreślono, że sprawami cywilnymi w rozumieniu art. 1 k.p.c. są nie tylko sprawy ze stosunków cywilnoprawnych w świetle art. 1 k.c. Działaniem lub zaniechaniem, którego skutki mogą być rozpoznawane na drodze sądowej, jest – oprócz zdarzeń cywilnoprawnych regulowanych w Kodeksie cywilnym, takich jak czynność prawna czy też czyn niedozwolony – także **akt administracyjny wywołujący skutki w zakresie prawa cywilnego**. Gdy ponadto uwzględni się koncepcję, według której dopuszczalność drogi sądowej zależy od twierdzeń powoda (stanu faktycznego), na których opiera w pozwie swoje roszczenie, nie jest natomiast uwarunkowana wykazaniem istnienia roszczenia oraz stosunku prawnego łączącego strony, to rodzi się uzasadniony wniosek, że jeśli roszczenie oparte jest na zdarzeniach prawnych wywołujących konsekwencje cywilnoprawne, droga sądowa – choćby powołane zdarzenia w rzeczywistości nie wywoływały skutków cywilnoprawnych – jest dopuszczalna (por. uzasadnienie wyroku TK z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK 2000/5, poz. 143, z powołaną tam literaturą i orzecznictwem Sądu Najwyższego).

Trybunał Konstytucyjny w powołanym wyroku podkreślił, że **nie można z góry wykluczyć możliwości powstania stosunku cywilnoprawnego między podmiotami związanymi stosunkiem administracyjnoprawnym**. Roszczenia cywilnoprawne bowiem wynikają z tak różnych źródeł, iż nie sposób przyjąć, że źródło przesądza o charakterze stosunku prawnego. Między osobami pozostającymi w stałym stosunku cechującym się brakiem równorzędności może także dojść do ukształtowania więzi, w której podmioty te mają równy status.

W judykaturze Sądu Najwyższego zwięźczeniem wskazanej linii orzeczniczej jest uchwała (7) z 12.03.2003 r. (III CZP 85/02, OSNC 2003/10, poz. 129), stwierdzająca, że droga sądowa w sprawie, w której Zakład Ubezpieczeń Społecznych domaga się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu składki na ubezpieczenie społeczne, jest dopuszczalna. Ewolucja orzecznictwa dotyczącego dopuszczalności drogi sądowej w sprawach, w których przedmiotem sporu jest należność publicznoprawna spowodowała, że straciły na aktualności orzeczenia Sądu Najwyższego wyrażające pogląd przeciwny (postanowienia SN: z 24.06.1999 r., II CKN 298/99, OSNC 2000/1, poz. 15; z 1.10.1999 r., II CKN 710/99, LEX nr 1632174; z 21.12.1999 r., II CKN 789/99, LEX nr 1425656; z 30.07.2002 r., IV CKN 1246/00, LEX nr 80270).

Stwierdzenie dopuszczalności drogi sądowej z oczywistych względów nie przesądza o skuteczności roszczenia dochodzonego na tej drodze. Na konieczność odróżnienia obu kwestii zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w wyroku z 28.10.2010 r. (II CSK 227/10, OSNC-ZD 2011/A, poz. 23), podkreślając, że dopuszczalność drogi sądowej w określonej sprawie oraz możliwość uzyskania w postępowaniu sądowym ochrony prawnej to dwie różne kwestie. W sprawie tej, w której przedmiotem sporu było roszczenie

o ochronę na podstawie art. 527 k.c. należności podatkowej, ustalonej w postępowaniu administracyjnym, Sąd Najwyższy jednak zaznaczył, że jeśli wierzytelność, której źródłem jest decyzja administracyjna, może być przedmiotem rozpoznania na drodze sądowej, to nie powinno być przeszkód w sięganiu przy jej rozpatrywaniu do przepisów prawa materialnego zapewniającego powodowi efektywną ochronę prawną. Rozumowanie przeciwne tworzyłoby iluzję w zakresie prawa do drogi sądowej i w efekcie naruszałoby zasady demokratycznego państwa prawnego w takim samym stopniu jak ograniczanie drogi sądowej.

3. Dopuszczalność oraz niedopuszczalność drogi sądowej

W świetle przedstawionych uwag należy przyjąć, że **droga sądowa jest dopuszczalna, jeśli:**

- 1) sprawa ma charakter sprawy cywilnej w znaczeniu materialnym i brak przepisu szczególnego, który przekazywałby jej rozpoznanie do właściwości innego organu niż sąd powszechny (art. 1 oraz art. 2 § 1 i 3 k.p.c.);
- 2) sprawa ma charakter sprawy cywilnej w znaczeniu formalnym.

Z **niedopuszczalnością drogi sądowej** natomiast mamy do czynienia wtedy, gdy:

- 1) sprawa nie ma charakteru sprawy cywilnej ani w znaczeniu materialnym, ani w znaczeniu formalnym;
- 2) sprawa ma wprawdzie charakter sprawy cywilnej w znaczeniu materialnym, ale na podstawie szczególnego przepisu została przekazana do właściwości innego organu niż sąd powszechny.

W postanowieniu z 22.08.2007 r. (III CZP 76/07, Biul. SN 2007/8) Sąd Najwyższy stwierdził, że o dopuszczalności (niedopuszczalności) drogi sądowej nie decyduje obiektywne istnienie (nieistnienie) roszczenia, podlegającego ochronie na drodze sądowej, lecz przesądzają twierdzenia powoda o istnieniu stosunku prawnego z zakresu objętego pojęciem sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 i 2 § 1 i 3 k.p.c. We wstępnej fazie zaznajamiania się z twierdzeniami powoda podanymi w pozwie sąd nie bada prawa podmiotowego, o którego istnieniu twierdzi powód, a tym bardziej nie rozważa, czy zgłoszone przez powoda roszczenie jest usprawiedliwione prawem materialnym. Przedmiotem procesu jest bowiem roszczenie procesowe, mające być odrębny od prawa materialnego. Kwestia dopuszczalności drogi sądowej powinna być zatem oceniana w granicach wyznaczonych przez roszczenie procesowe (hipoteczne roszczenie materialne, o którego istnieniu twierdzi powód).

Niedopuszczalność drogi sądowej sąd bierze pod rozwagę z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 202 w zw. z art. 199 § 1 pkt 1 k.p.c.). W przypadku stwierdzenia, że droga sądowa jest niedopuszczalna, sąd wyda na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 1 k.p.c.) postanowienie, którym **odrzuci pozew** (art. 199 § 1 pkt 1 k.p.c.). **Sąd**

nie może jednak odrzucić pozwu z tego powodu, że do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej lub sąd administracyjny, jeżeli organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się w tej sprawie za niewłaściwe (art. 199¹ k.p.c.).

Zarzut niedopuszczalności drogi sądowej może zostać zgłoszony w każdym stanie sprawy (zarówno przez sądem pierwszej i drugiej instancji, jak i przed Sądem Najwyższym). Sąd pierwszej instancji powinien go rozpoznać i orzec przez wydanie jednego z trzech postanowień, w których:

- 1) odmawia odrzucenia pozwu – postanowienie takie, jako podjęte w następstwie oddalenia zarzutu, którego uwzględnienie uzasadniałoby odrzucenie pozwu, powinno być wydane oddzielnie; sąd może wstrzymać dalsze rozpoznanie sprawy aż do uprawomocnienia się tego postanowienia (art. 222 zdanie pierwsze k.p.c.), dając temu wyraz w jego treści (np. „odmawia odrzucenia pozwu i wstrzymuje dalsze rozpoznanie sprawy do uprawomocnienia się niniejszego postanowienia”); sąd z reguły odmawia odrzucenia pozwu, jeśli nie podziela zarzutu, że droga sądowa w sprawie jest niedopuszczalna; sąd wyda także postanowienie o odmowie odrzucenia pozwu, jeśli zarzut niedopuszczalności drogi sądowej wprawdzie będzie zasadny, ale pozew nie będzie mógł zostać odrzucony, właściwy bowiem do rozpoznania sprawy organ administracji publicznej lub sąd administracyjny wcześniej uznają się w tej sprawie za niewłaściwe (art. 199¹ k.p.c.); sens art. 199¹ k.p.c. polega na przeciwdziałaniu automatycznemu odrzucaniu pozwów tylko dlatego, że dana sprawa nie jest „sprawą cywilną” w rozumieniu art. 1 k.p.c. i nie została powierzona do rozpoznania przez sąd powszechny. Jest to wniosek spójny z art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2 i art. 177 Konstytucji RP. Skoro bowiem w konkretnym przypadku organy pozasądowe skutecznie uchyliły się od jej rozstrzygnięcia, choć miały taki obowiązek, strona pozostawałaby zupełnie pozbawiona ochrony prawnej, co jest w demokratycznym państwie prawnym niedopuszczalne. W hipotezie normy statuowanej przez art. 199¹ k.p.c. nie mieszczą się w ogóle przypadki, kiedy nie istnieje żadna norma prawna przewidująca rozpoznawanie danej kategorii spraw przez organy administracji publicznej lub sądy administracyjne. Pojęcie „uznania się za niewłaściwy”, o którym mowa w tym przepisie, trzeba bowiem rozumieć wąsko, jako synonim braku właściwości rzeczowej organu administracji do rozpatrzenia sprawy w postępowaniu administracyjnym (por. wyrok SN z 3.01.2007 r., IV CSK 312/06, LEX nr 277299);
- 2) odrzuca pozew;
- 3) przekazuje sprawę właściwemu organowi w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych wniesioną przez pracownika lub ubezpieczonego, chyba że organ ten uprzednio uznał się za niewłaściwy (art. 464 § 1 i art. 477⁷ k.p.c.); jeśli jednak sprawa nie należy do drogi sądowej, a zarazem nie ma organu właściwego do jej rozpoznania, sąd odrzuca pozew (por. postanowienie SN z 23.04.1975 r., I PZ 11/75, OSPiKA 1975/11, poz. 243).

Postanowienie o odrzuceniu pozwu jest postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie – niezależnie od tego, czy zostało wydane z urzędu, czy w następstwie uwzględnienia zarzutu niedopuszczalności drogi sądowej – jest więc zaskarżalne (art. 394 § 1 *in principio* k.p.c.). Zaskarżalne jest także postanowienie o odmowie odrzucenia pozwu (art. 394 § 1 pkt 3 k.p.c.).

Od postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego zażalenie na postanowienie o odrzuceniu pozwu, jako mającego charakter postanowienia kończącego postępowanie w sprawie, przysługuje skarga kasacyjna, natomiast nie przysługuje ona od postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego zażalenie na postanowienie o odmowie odrzucenia pozwu, to ostatnie postanowienie nie jest bowiem postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie (art. 398¹ k.p.c.).

Postanowienie o przekazaniu sprawy innemu organowi podlega zaskarżeniu w drodze zażalenia jako kończące postępowanie w sprawie (art. 394 § 1 k.p.c.). Od postanowienia sądu drugiej instancji jednak skarga kasacyjna nie będzie przysługiwała, skoro nie jest to postanowienie „w przedmiocie odrzucenia pozwu” (art. 398¹ k.p.c.).

Wybrane orzeczenia

1. Droga sądowa jest dopuszczalna, jeżeli powód opiera swoje roszczenia na zdarzeniach prawnych, które mogą stanowić źródło stosunków cywilnoprawnych (postanowienie SN z 22.04.1998 r., I CKN 1000/97, OSNC 1999/1, poz. 6).
2. Dopuszczalność drogi sądowej zależy od okoliczności faktycznych przytoczonych przez powoda jako podstawa roszczenia, nie jest natomiast warunkowana wykazaniem istnienia tego roszczenia; nie jest także uzależniona od zarzutów pozwanego ani zastosowanego przez niego sposobu obrony (postanowienie SN z 10.03.1999 r., II CKN 340/98, OSNC 1999/9, poz. 161).
3. O dopuszczalności drogi sądowej nie decyduje obiektywne istnienie prawa podmiotowego. Do wytoczenia procesu bowiem wystarcza twierdzenie powoda o istnieniu tego prawa (roszczenie procesowe) (wyrok SN z 31.03.2000 r., II CKN 768/98, LEX nr 51067).
4. Artykuł 1 k.p.c. rozumiany w ten sposób, iż w zakresie pojęcia „sprawa cywilna” nie mogą mieścić się roszczenia dotyczące zobowiązań pieniężnych, których źródło stanowi decyzja administracyjna, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK 2000/5, poz. 143).
5. Droga sądowa w sprawie, w której Zakład Ubezpieczeń Społecznych domaga się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu składki na ubezpieczenie społeczne, jest dopuszczalna (uchwała (7) SN z 12.03.2003 r., III CZP 85/02, OSNC 2003/10, poz. 129).
6. Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie, w której właściciel rzeczy ruchomej, nabytej w drodze licytacji publicznej w administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym, żąda jej wydania od osoby, pod której dozorem rzecz się znajduje (uchwała SN z 8.10.2003 r., III CZP 66/03, OSNC 2004/12, poz. 190).

7. Roszczenie członka stowarzyszenia o ochronę jego członkostwa przed niezgodnym z prawem lub statutem wykreśleniem ze stowarzyszenia podlega rozpoznaniu na drodze sądowej (uchwała SN z 6.01.2005 r., III CZP 75/04, OSNC 2005/11, poz. 188).
8. Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia przez właściciela gruntu dotkniętego szkodliwym wpływem zmiany stanu wody roszczeń o ochronę własności, z wyjątkiem roszczeń o przywrócenie stanu poprzedniego i o wykonanie urządzeń zapobiegającym szkodom (art. 29 ust. 3 ustawy z 18.07.2001 r. – Prawo wodne, Dz.U. z 2005 r. Nr 239, poz. 2019 ze zm.) (uchwała SN z 27.06.2007 r., III CZP 39/07, Biul. SN 2007/6).
9. Powództwo o wydanie lokalu mieszkalnego przeciwko Skarbowi Państwa – jednostce organizacyjnej podległej Ministrowi Spraw Wewnętrznych, oparte na twierdzeniu o bezprawnym pozostawianiu tego lokalu w dyspozycji tej jednostki, podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny (wyrok SN z 15.05.2008 r., I CSK 526/07, OSNC-ZD 2009/A, poz. 12).
10. Powództwo o uchylenie uchwały, przewidziane w art. 42 § 4 ustawy z 1982 r. Prawo spółdzielcze, należy do kategorii powództw o ukształtowanie prawa, przy których legitymacja czynna jest ściśle związana z interesem prawnym. Prowadzi to do wniosku, że powód, który – mimo ustania jego członkostwa w spółdzielni – jako były członek dochodzi uchylenia uchwały, powinien wykazać, iż ma interes prawny w jej zaskarżeniu. Legitymacja czynna przysługuje tylko tym byłym członkom spółdzielni, których praw uchwała dotyczy mimo ustania członkostwa. Wykazanie tak rozumianego interesu prawnego w zaskarżeniu uchwały jest nieodzowne, skoro ustawodawca *expressis verbis* przyznał legitymację czynną wyłącznie członkowi spółdzielni, a z uwagi na treść art. 316 § 1 k.p.c. legitymacja ta musi przysługiwać powodowi w chwili wyrokowania (wyrok SA w Warszawie z 26.07.2018 r., V ACa 597/17, LEX nr 2549710).
11. Sprawy o ochronę dóbr osobistych, w których powód domaga się usunięcia skutków naruszenia dobra osobistego przez nakazanie usunięcia jego danych osobowych ze zbioru danych strony pozwanej, należą do drogi sądowej (postanowienie SN z 15.02.2013 r., I CSK 684/12, OSNC 2013/10, poz. 118).
12. W sprawach o roszczenia przewidziane w art. 552 i nast. k.p.k. wyłącznie właściwa jest droga sądowa w postępowaniu karnym. Inne roszczenia o naprawienie szkody lub krzywdy wyrządzonej w postępowaniu karnym podlegają rozpoznaniu w postępowaniu cywilnym w trybie procesu (postanowienie SN z 8.11.2018 r., II CSK 597/17, OSNC 2019/9, poz. 92).
13. Powołanie przez Skarb Państwa, wykonujący w stosunku do podatnika jako podmiot publicznoprawny kompetencje władcze, przepisów prawa cywilnego stanowiących podstawę żądania dochodzonego w sprawie o zwrot nadpłaty podatku – uzasadniające dopuszczalność drogi sądowej – nie powoduje powstania praw i obowiązków nieprzewidzianych przez ustawę (wyrok SN z 16.05.2019 r., III CSK 40/17, OSNC 2020/3, poz. 30).
14. Przepis art. 199¹ k.p.c. nie oznacza, że osoba, której skarga do sądu administracyjnego została ze względu na przedmiot zaskarżenia odrzucona, może wszcząć postępowanie przed sądem powszechnym w celu uzyskania – odmówionego jej na drodze sądowoadministracyjnej – rozstrzygnięcia oceniającego legalność działania organu administracji. Warunkiem udzielenia takiej ochrony w sprawie niebędącej sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 k.p.c. jest to, żeby spór wymagający rozstrzygnięcia miał cechy sprawy w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji oraz żeby udzielona ochrona mogła być efektywna (wyrok SN z 13.10.2017 r., I CSK 20/17, OSNC-ZD 2020/A, poz. 1).

15. W sprawie o odszkodowanie dochodzone w związku ze zdarzeniem o charakterze publicznoprawnym, jeżeli ustawodawca nie przewidział kompetencji organów administracji publicznej do orzekania o tym odszkodowaniu, droga sądowa jest dopuszczalna (postanowienie SN z 13.05.2016 r., III CSK 244/15, OSNC-ZD 2018/A, poz. 13).
16. Każde roszczenie procesowe sformułowane jako żądanie zasądzenia, ustalenia lub ukształtowania stosunku prawnego, niezależnie od jego merytorycznej zasadności, należy do drogi sądowej, chyba że dotyczy podmiotów, których pozycje w ramach stosunku prawnego nie są równorzędne (postanowienie SN z 4.11.2011 r., I CSK 50/11, IC 2012/10, s. 32).

Polecane piśmiennictwo

1. Pełny wykaz orzecznictwa i piśmiennictwa do art. 2 k.p.c. zawiera publikacja: J. Gudowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, t. I, Warszawa 2020, s. 81–222.
2. Ł. Błaszczak, *Problematyka sprawy cywilnej i drogi sądowej w kontekście zagadnienia sprawy konstytucyjnej i domniemania drogi sądu powszechnego z art. 177 Konstytucji* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Wrocław 2015, s. 3.
3. E. Gapska, *Wyłączenie drogi sądowej w sprawach cywilnych w świetle Konstytucji RP* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Wrocław 2015, s. 67.
4. A. Góra-Błaszczkowska, *Konstytucjonalizacja drogi sądowej przed sądami powszechnymi (uwagi na tle wybranego orzecznictwa TK, SN i NSA)* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Wrocław 2015, s. 55.

Rozdział V

RODZAJE POSTĘPOWANIA CYWILNEGO. WŁAŚCIWOŚĆ TRYBU POSTĘPOWANIA ROZPOZNAWCZEGO

1. Rodzaje postępowania cywilnego

Sprawa cywilna, która wpłynęła do sądu, powinna być rozpoznana **we właściwym postępowaniu** oraz **we właściwym trybie**. Dlatego też znajomość przez sędziego **rodzajów postępowań**, a zwłaszcza wzajemnych relacji, w jakich do siebie pozostają w ramach postępowania cywilnego, ma ważne znaczenie przy nadaniu sprawie biegu i w toku jej rozpoznawania. Jeszcze większego znaczenia nabiera **znajomość związków zachodzących między rodzajami postępowań a dwoma podstawowymi trybami postępowania, jakimi są proces i postępowanie nieprocesowe**. Znaczenie tego zagadnienia można zobrazować chociażby **na przykładzie spraw z zakresu prawa pracy**. W zasadzie sprawy z zakresu prawa pracy rozpoznawane są w procesie według przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu prawa pracy (art. 477 i n. k.p.c.), a niektóre z nich rozpoznawane są w postępowaniu nieprocesowym (np. art. 691¹⁰ i n. k.p.c.).

Postępowanie cywilne nie jest jednolite, obejmuje 11 następujących rodzajów postępowań:

- 1) procesowe,
- 2) nieprocesowe,
- 3) zabezpieczające,
- 4) egzekucyjne,
- 5) w razie zaginięcia lub zniszczenia akt,
- 6) o uznanie i stwierdzenie wykonalności orzeczeń sądów zagranicznych,
- 7) przed sądem polubownym,
- 8) grupowe,
- 9) przed wojewódzką komisją do spraw orzekania o zdarzeniach medycznych,
- 10) upadłościowe,
- 11) restrukturyzacyjne.

Pięć ostatnich postępowań uregulowano poza Kodeksem postępowania cywilnego, a mianowicie w ustawie z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 446), ustawie z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. z 2020 r. poz. 849), w ustawie z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1228 ze zm.), w ustawie z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2020 r. poz. 814 ze zm.).

W **postępowaniu procesowym** wyróżnia się:

- 1) postępowanie zwykłe (art. 15–424¹² k.p.c.),
- 2) postępowanie mediacyjne i pojednawcze (art. 183¹–186 k.p.c.),
- 3) szesnaście postępowań odrębnych (art. 425–505³⁹ k.p.c.) w sprawach: 1) małżeńskich, 2) ze stosunków między rodzicami a dziećmi, 3) w sprawach gospodarczych, 4) z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, 5) o naruszenie posiadania, 6) z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów oraz w sprawie praktyk nieuczciwie wykorzystujących przewagę kontraktową, 7) o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolony, 8–11) z zakresu regulacji: energetyki, telekomunikacji i poczty, transportu kolejowego, rynku wodno-kanalizacyjnego, 12) w sprawach własności intelektualnej, 13) o wydanie nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym oraz nakazowym, 14) podlegających postępowaniu uproszczonemu, 15) europejskie postępowanie w sprawach transgranicznych, obejmujące europejskie postępowanie nakazowe oraz europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń, 16) elektroniczne postępowanie upominawcze.

W ramach **postępowania nieprocesowego** wyróżnia się:

- 1) postępowanie zwykłe regulowane przepisami ogólnymi o postępowaniu nieprocesowym (art. 506–525 k.p.c.), przepisami tytułu wstępnego (art. 1–13 k.p.c.) i stosowanymi odpowiednio przepisami o procesie (art. 13 § 2 k.p.c.),
- 2) postępowania odrębne, które mają zastosowanie w sprawach określonego rodzaju, a mianowicie sprawy z zakresu:
 - a) prawa osobowego,
 - b) prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli,
 - c) prawa rzeczowego,
 - d) prawa spadkowego,
 - e) przepisów dotyczących przedsiębiorstw państwowych i samorządu załogi przedsiębiorstwa państwowego,
 - f) prawa pracy (dla tego trybu przewidziane jest żądanie ustalenia uprawnienia do otrzymania świadectwa pracy oraz żądanie sprostowania świadectwa pracy),
 - g) przepisów dotyczących złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego, zwrotu depozytu sądowego oraz stwierdzenia likwidacji niepodjętego depozytu,
 - h) postępowania rejestrowego.

Każde z tych postępowań jest regulowane przepisami wskazanymi w pkt 1, a także przepisami szczególnymi, które są zawarte bądź w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 526–694⁸), bądź w innych ustawach. Są to m.in.: 1) ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 463 ze zm.), której przepisy regulują m.in. sposób sprostowania i ustalania treści aktu stanu cywilnego, 2) ustawa z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2020 r. poz. 347) oraz ustawa z 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (Dz.U. z 2020 r. poz. 707), których przepisy regulują m.in. postępowanie w sprawie wyboru (zmiany) obywatelstwa dziecka oraz zmiany nazwiska dziecka, 3) ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969) oraz ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2019 r. poz. 852 ze zm.), których przepisy przewidują postępowanie w przedmiocie skierowania osoby uzależnionej od środków odurzających, która nie ukończyła 18 lat, na przymusowe leczenie i rehabilitację, 4) ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2277 ze zm.) przewidująca postępowanie w sprawie przymusowego skierowania na leczenie alkoholików, 5) ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 685), która reguluje m.in. postępowanie w sprawach o przyjęcie do szpitala psychiatrycznego osoby chorej psychicznie, 6) ustawa z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. z 2019 r. poz. 1405 ze zm.), 7) dekret z 7.07.1945 r. o odtworzeniu dyplomów i świadectw z ukończenia nauki (Dz.U. Nr 27, poz. 164 ze zm.), 8) dekret z 10.12.1946 r. o umarzaniu utraconych dokumentów (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 20), 9) ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 160), której przepisy dotyczą m.in. trybu umarzania weksla, 10) ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo czekowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 462), której przepisy dotyczą m.in. trybu umarzania czeku, 11) ustawa z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2020 r. poz. 276 ze zm.), której przepisy przewidują postępowanie o rozgraniczenie nieruchomości w następstwie przekazania sprawy z postępowania administracyjnego do sądowego; rozgraniczenie nieruchomości może nastąpić także w procesie w sprawie o własność lub o wydanie nieruchomości albo jej części, jeżeli ustalenie przebiegu granic jest potrzebne do rozstrzygnięcia rozpatrywanej sprawy (art. 36), 12) ustawa z 27.06.1997 r. o partiach politycznych (Dz.U. z 2018 r. poz. 580), której przepisy przewidują postępowanie ewidencyjne partii politycznych w Sądzie Okręgowym w Warszawie, 13) ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1319), która weszła w życie 1.08.2011 r. zgodnie z art. 1 ustawy z 5.01.2011 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Kodeks wyborczy (Dz.U. Nr 21, poz. 113 ze zm.), a która przewiduje postępowanie w sprawach nieprawidłowości w rejestrach i spisach wyborców, protestów przeciwko ważności wyborów itp.

W ramach **postępowania zabezpieczającego** wyróżnia się:

- 1) zabezpieczenie roszczeń pieniężnych (art. 747–754¹ k.p.c.),
- 2) inne wypadki zabezpieczenia (art. 755–757 k.p.c.).

W ramach **postępowania egzekucyjnego** wyróżnia się:

- 1) postępowanie o nadanie tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności (art. 776–795 k.p.c.),
- 2) właściwe postępowanie egzekucyjne (art. 796–1088 k.p.c.).

Postępowanie w przedmiocie wykonalności **orzeczeń sądów państw obcych** lub rozstrzygnięć innych organów państw obcych oraz ugód zawartych przed takimi sądami i organami lub przez nie zatwierdzonych jest uregulowane w art. 1150–1152 k.p.c., natomiast postępowanie w przedmiocie uznania i wykonania niektórych orzeczeń **państw członkowskich Unii Europejskiej** oraz pochodzących z tych państw ugód i dokumentów urzędowych jest uregulowane w art. 1153¹³–1153²⁵ k.p.c.

2. Właściwość trybu postępowania rozpoznawczego

2.1. Rozpoznanie sprawy według przepisów o postępowaniu zwykłym i odrębnym

Zagadnienia związane z badaniem sprawy z punktu widzenia jurysdykcji krajowej – w sytuacji, gdy okoliczności dotyczące tej przesłanki procesowej występują bardzo rzadko w praktyce sądowej – zostały pominięte. Na znaczenie tej przesłanki w procesie badania sprawy we wstępnej fazie brak jest szerszych wypowiedzi w piśmiennictwie. Kwestie te, ze wskazaniem hierarchii trzech przesłanek procesowych (jurysdykcja krajowa, droga sądowa, właściwość sądu) omawiają K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, oraz T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 144 i n. Mimo, że przesłanki te formalnie są równorzędne, żadnej bowiem z nich ustawodawca nie przyznał priorytetu, „ustalenie przez sąd swej właściwości (rzeczowej i wyłącznej) zawsze musi poprzedzać wyjaśnienie kwestii jurysdykcji krajowej, a także dopuszczalności drogi sądowej” (tak trafnie T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*, s. 162). Zob. też: B. Wołodkiewicz, *Ustanowienie jurysdykcji krajowej przez wdanie się w spór na podstawie rozporządzenia Bruksela I bis*, Warszawa 2020.

Skupiając uwagę na przesłance drogi sądowej (por. rozdział IV) oraz przesłance właściwości sądu (por. rozdział VII) w następnej kolejności bliższego omówienia wymaga kwestia właściwego trybu, w jakim sprawa powinna być rozpoznana.

Sprawa cywilna podlega rozpoznaniu w **trybie procesowym** albo w **trybie nieprocesowym**. Trybem zasadniczym jest proces. O jego nadrzędności świadczy art. 13 § 1 k.p.c., zgodnie z którym sąd rozpoznaje sprawy w **procesie**, chyba że ustawa stanowi inaczej. Z ustanowionego w tym przepisie domniemania drogi trybu procesowego wynika, że jeśli nie ma przepisu szczególnego, przekazującego daną sprawę do załatwienia według przepisów o postępowaniu nieprocesowym, to należy ją

rozpoznać w trybie procesowym. Przepisy szczególne zawarte są w księdze drugiej części pierwszej (art. 506–694⁸ k.p.c.) oraz w licznych ustawach odsyłających konkretne sprawy na drogę postępowania nieprocesowego. Wyczerpujący wykaz takich spraw podał J. Gudowski, w: T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, K. Weitz, P. Grzegorzczyk, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2016.

Nadrzędność trybu procesowego przejawia się także w tym, że przepisy o procesie stosuje się odpowiednio w innych postępowaniach unormowanych w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 13 § 2 k.p.c.). Przykładowo, w postępowaniu egzekucyjnym będzie miał odpowiednie zastosowanie art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c.; przepisy o zawieszeniu postępowania egzekucyjnego bowiem nie określają skutków zaniechań wierzyciela, powodujących niemożność nadania biegu postępowaniu egzekucyjnemu.

Nie wszystkie sprawy, dla których właściwym trybem jest proces, są rozpoznaje według tych samych reguł postępowania. Dla wielu spraw ustawodawca przewidział – ze względu na ich swoistość, szczególny charakter, a także konieczność zapewnienia sprawnego ich przebiegu – odrębne reguły postępowania zawarte w przepisach o postępowaniach odrębnych.

Postępowania odrębne przebiegają w myśl przepisów o postępowaniu zwykłym (art. 15–424¹² k.p.c.) z **odrębnościami** przewidzianymi w przepisach im poświęconych. Innymi słowy, sąd, rozpoznając sprawę, dla której przewidziane zostało postępowanie odrębne, stosuje w pierwszej kolejności przepisy tego postępowania, a dopiero w braku odrębnych uregulowań – przepisy ogólne dotyczące procesu.

Wybrane orzeczenia

1. Rozpoznanie sprawy w niewłaściwym trybie samo przez się nie powoduje nieważności postępowania, chyba że zostały pogwałcone przewidziane dla danego trybu przepisy, z których naruszeniem ustawa wiąże skutki nieważności (wyrok SN z 17.02.1967 r., III CR 381/66, OSNCP 1967/10, poz. 176).
2. W sprawie dotyczącej zachowku art. 686 k.p.c. nie wprowadza wyjątku od zasady rozpoznawania sprawy w procesie (art. 13 § 1 k.p.c.). Sprawa o zachówek nie może więc być rozstrzygnięta w postępowaniu działowym (postanowienie SN z 31.08.1966 r., III CR 156/66, OSNCP 1967/2, poz. 35).
3. Gdy rozgraniczenie dotyczy wydania przygranicznej części nieruchomości, właściwy jest tryb procesu, chociażby istniała potrzeba pomocniczego rozgraniczenia nieruchomości (postanowienie SN z 15.05.2013 r., III CZ 24/13, LEX nr 1353216).
4. Sąd dokonuje podziału rzeczy wspólnej *quoad usum* w postępowaniu nieprocesowym. Podstawę tego podziału stanowią art. 199 zdanie drugie i art. 201 zdanie drugie k.c. (uchwała SN z 29.11.2007 r., III CZP 94/07, OSNC-ZD 2008/D, poz. 96).

5. Żądanie pozbawienia współwłaściciela używania rzeczy, zgłoszone przez zarządcę, może być zrealizowane wyłącznie w postępowaniu nieprocesowym (postanowienie SN z 7.02.2003 r., III CKN 1386/00, IC 2003/10, s. 47).
6. Jeżeli nie istnieje podlegający podziałowi majątek wspólny byłych małżonków, ich wzajemne roszczenia z tytułu zwrotu wydatków, nakładów i spłaconych długów (art. 45 k.r.o.) podlegają rozpoznaniu w procesie (postanowienie SN z 12.04.2000 r., IV CKN 27/00, LEX nr 52439).
7. Sprawa o zmianę treści lub sposobu wykonywania służebności drogi koniecznej, wszczęta przez właściciela nieruchomości władnącej, jest rozpoznawana w trybie postępowania nieprocesowego (uchwała SN z 17.07.2007 r., III CZP 70/07, OSNC 2008/9, poz. 100).
8. Użyte w art. 201 k.p.c. określenie „tryb niewłaściwy”, a także w art. 394 § 1 k.p.c. określenie „podjęcie postępowania w innym trybie”, ma odniesienie do różnych rodzajów postępowań, tj. trybu procesowego i nieprocesowego (uzasadnienie uchwały SN z 22.07.1994 r., III CZP 87/94, OSNC 1995/1, poz. 5).
9. Artykuł 626 k.p.c. przekazał do postępowania nieprocesowego tylko sprawy o ustanowienie drogi koniecznej, natomiast sprawy o zmianę treści lub sposobu wykonywania wszelkich służebności (art. 291 k.c.) należą do procesu (art. 13 § 1 k.p.c.) (wyrok SN z 20.03.1969 r., III CRN 464/68, OSNCP 1969/12, poz. 230; OSNPG 1969/7, poz. 52).
10. Żądanie uznania spadkobiercy za niegodnego (art. 928 § 1 i art. 929 k.c.) sąd rozpoznaje w procesie (uchwała (7) sędziów SN – zasada prawna – z 26.02.1968 r., III CZP 101/67, OSNCP 1968/12, poz. 203).
11. Przepisy o postępowaniu uproszczonym stosuje się także w sprawach gospodarczych o roszczenia przewidziane w art. 505¹ k.p.c. W postępowaniu uproszczonym toczącym się na skutek zażalenia sąd rozpoznaje zażalenie w składzie jednego sędziego i uzasadnia z urzędu wszystkie postanowienia kończące to postępowanie (uchwała SN z 27.11.2001 r., III CZP 61/01, OSNC 2002/5, poz. 62).
12. W postępowaniu w sprawach z zakresu prawa pracy (art. 476 § 1 k.p.c.) o roszczenia wynikające z umowy o pracę (art. 505¹ pkt 1 k.p.c.) stosuje się przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu uproszczonym (art. 505¹–505¹³ k.p.c.) (uchwała SN z 6.03.2003 r., III PZP 2/03, OSNP 2003/15, poz. 350).

2.2. Czynności przewodniczącego związane z oceną charakteru sprawy cywilnej oraz trybu postępowania

Po stwierdzeniu, że sprawa należy do drogi sądowej, przewodniczący bada, w jakim trybie powinna być ona rozpoznana oraz czy podlega rozstrzygnięciu według przepisów o postępowaniu odrębnym. W zależności od wyników oceny dokonanej w tym zakresie – wyda odpowiednie zarządzenia. Jeśli istnieją podstawy do wydania nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym, przewodniczący wyznaczy w tym celu posiedzenie niejawne (art. 201 k.p.c.). W tej wstępnej fazie postępowania zachodzi konieczność dokonania oceny co do istnienia przesłanek wydania nakazu zapłaty i przesądzenia o zakwalifikowaniu sprawy do postępowania upominawczego.

Zakwalifikowanie przez przewodniczącego sprawy do danego trybu (procesowego, nieprocesowego) lub rodzaju postępowania (procesowego zwykłego lub procesowego odrębnego) będzie podstawą do:

- a) **nierejestrowania sprawy** w wydziale, do którego wpłynęła, lecz wydania przez przewodniczącego zarządzenia, na podstawie którego nastąpi przekazanie pozwu (wniosku) innemu wydziałowi tego sądu, który zgodnie z wewnętrznym podziałem czynności w danym sądzie jest właściwy do rozpoznania sprawy; z taką sytuacją będziemy mieć do czynienia, gdy na przykład do wydziału cywilnego wpłynie sprawa, która w ocenie przewodniczącego jest sprawą z zakresu prawa pracy; wobec tego, że zarządzenie przewodniczącego nie ma charakteru procesowego (wydane zostało przed nadaniem sprawie biegu), lecz jest zarządzeniem o charakterze administracyjno-organizacyjnym, nie będą miały zastosowania przepisy dotyczące zaskarżalności zarządzeń (art. 394 k.p.c.) i doręczania zarządzeń (art. 357 § 2 w zw. z art. 362 k.p.c.); przewodniczący wydziału, do którego pozew (wniosek) został przekazany, nie jest związany zarządzeniem o przekazaniu pozwu (wniosku); nie może jednak wydać zarządzenia o przekazaniu pozwu (wniosku) do innego wydziału (w tym do wydziału, w którym nastąpiło przekazanie), lecz powinien przedstawić pozew (wniosek) prezesowi sądu, który wskaże wydział właściwy do rozpoznania sprawy;
- b) zarejestrowania sprawy we właściwym repertorium (C) i wyznaczenia posiedzenia niejawnego w celu wydania przez sąd postanowienia o stwierdzeniu swej niewłaściwości i przekazaniu sprawy sądowi właściwemu; z taką sytuacją będziemy mieć do czynienia na przykład wtedy, gdy do sądu rejonowego, w którym nie został utworzony sąd (wydział) pracy (np. Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi), wpłynęła sprawa, którą przewodniczący zakwalifikował jako sprawę z zakresu prawa pracy;
- c) zarejestrowania sprawy w repertorium Nc – „upom” i wydania zarządzenia o wyznaczeniu posiedzenia niejawnego w celu wydania przez sąd nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym;
- d) zarejestrowania sprawy we właściwym repertorium (np. C, Ns, Cupr, Nc) i wydania na podstawie art. 130 k.p.c. zarządzeń mających na celu nadanie sprawie dalszego biegu.

2.3. Czynności sądu związane z oceną charakteru sprawy cywilnej oraz trybu postępowania

Dokonana przez przewodniczącego kwalifikacja sprawy do określonego trybu (procesowego, nieprocesowego) lub rodzaju postępowania (procesowego zwykłego lub procesowego odrębnego) nie jest – z oczywistych względów – wiążąca dla sądu, któremu sprawa została przedstawiona do rozpoznania. Jeśli sąd uzna, że dokonana przez przewodniczącego wstępna kwalifikacja sprawy (np. do postępowania

odrębnego) nie jest właściwa, sprawa zostanie rozpoznana według przepisów o postępowaniu zwykłym. Taki pogląd wyraził też Sąd Najwyższy w uchwale z 19.04.2007 r. (III CZP 11/07, OSNC 2008/2, poz. 23), stwierdzając, że zarządzenie przewodniczącego o rozpoznaniu sprawy w postępowaniu odrębnym nie wiąże sądu, podkreślając, że rozpoznanie sprawy w innym postępowaniu wymaga zarządzenia przewodniczącego lub postanowienia sądu.

Gdyby okazało się, że sprawa na przykład ma charakter sprawy z zakresu prawa pracy, a mimo to została rozpoznana według przepisów o postępowaniu zwykłym zamiast zgodnie z przepisami o postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu prawa pracy, a ponadto rozpoznał ją niewłaściwy sąd rejonowy (powinna zostać przekazana do właściwego sądu rejonowego – sądu pracy), okoliczności te nie powodują nieważności postępowania. Nie mieszczą się bowiem w zakresie zamkniętego katalogu sytuacji wskazanych w art. 379 k.p.c. Jeśli jednak sąd rozpoznał taką sprawę w składzie jednego sędziego, a więc w składzie, w którym z reguły sądzono sprawy w wydziałach cywilnych (art. 47 § 1 k.p.c.), natomiast sprawa ta podlegała rozpoznaniu przez sąd w składzie jednego sędziego i dwóch ławników, to postępowanie w takiej sprawie (mającej w istocie charakter sprawy z zakresu prawa pracy) dotknięte jest nieważnością, skład sądu orzekającego bowiem był sprzeczny z przepisami prawa (art. 379 pkt 4 w zw. z art. 47 § 2 k.p.c.).

Do rozpoznania apelacji od wyroku sądu rejonowego, który sprawę z zakresu prawa pracy rozpoznał w postępowaniu zwykłym (w wydziale cywilnym), właściwy jest wydział pracy i ubezpieczeń społecznych (sąd pracy i ubezpieczeń społecznych), a nie wydział cywilny właściwego sądu okręgowego. O właściwości wydziału apelacyjnego bowiem decyduje charakter sprawy, nie zaś to, która jednostka organizacyjna sądu rejonowego wydała zaskarżone orzeczenie. Jeśli w sądzie okręgowym nie został utworzony wydział pracy i ubezpieczeń społecznych (sąd pracy i ubezpieczeń społecznych), to w opisanej sytuacji apelację rozpozna wydział cywilny tego sądu.

Gdy sąd podzieli dokonaną przez przewodniczącego kwalifikację co do charakteru sprawy, to w analizowanym w pkt 2.2 przykładzie Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi powinien wydać – na podstawie art. 200 § 1⁴ k.p.c. – postanowienie: „stwierdza swą niewłaściwość i przekazuje sprawę Sądowi Rejonowemu dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi – Sądowi Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, jako miejscowo i rzeczowo właściwemu”. Wobec tego, że jest to postanowienie zaskarżalne (art. 394 § 1 pkt 4 k.p.c.) i zostało wydane na posiedzeniu niejawnym, powinno być doręczone obu stronom (art. 357 § 2 k.p.c.), a jeśli po doręczeniu strona w terminie tygodnia zażąda uzasadnienia, sąd doręczy tej stronie postanowienie z uzasadnieniem (art. 357 § 2¹ k.p.c.).

Jeżeli okoliczności świadczące o tym, że sprawa ma charakter inny od przyjętego przy jej rejestrowaniu i z tego powodu powinna być rozpoznana w innym wydziale tego

samego sądu, ujawnia się dopiero na etapie rozpoznawania sprawy przez sąd, przekazanie sprawy nastąpi na podstawie postanowienia sądu (art. 354 k.p.c.). Postanowienie takie – podobnie jak wspomniane zarządzenie przewodniczącego – jest niezaskarżalne, nie jest bowiem postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie ani nie jest wymienione w enumeratywnej części art. 394 § 1 k.p.c., ani w art. 394^{1a} § 1 k.p.c. W odróżnieniu jednak od wspomnianego zarządzenia przewodniczącego zostało ono wydane po nadaniu sprawie biegu procesowego. Z tego względu – jeśli zostało wydane na posiedzeniu niejawnym – powinno być doręczone stronom (art. 357 § 2 zdanie pierwsze k.p.c.).

Pomimo wyznaczenia posiedzenia niejawnego w celu wydania nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym, sąd, gdy stwierdzi występowanie przeszkód wskazanych w art. 499 k.p.c., nie wyda nakazu zapłaty. Z posiedzenia niejawnego, na którym nie wydano orzeczenia, sporządza się notatkę urzędową (art. 157 § 3 k.p.c.). Powinna ona wskazywać datę i przedmiot posiedzenia oraz zawierać ogólne stwierdzenie, że brak było podstaw do wydania nakazu zapłaty bez ujawniania, która z przeszkód z art. 499 k.p.c. uniemożliwiła wydanie nakazu zapłaty.

Sąd nie jest związany także zarządzeniem, w którym przewodniczący określił tryb postępowania. Zgodnie z art. 201 § 2 k.p.c., jeżeli sprawę wszczęto lub prowadzono w trybie niewłaściwym, sąd rozpozna ją w trybie właściwym lub przekaze właściwemu sądowi do rozpoznania w takim trybie. Powołanym przepisem zostały objęte dwie sytuacje procesowe. W pierwszej z nich, gdy sąd, przed którym wszczęto sprawę w niewłaściwym trybie, sam jest właściwy do jej rozpoznania, powinien wydać postanowienie: np. „podjąć sprawę w trybie nieprocesowym”. Postanowienie takie jest zaskarżalne (art. 394 § 1 pkt 4 k.p.c.). Gdy podjęcie postępowania w innym trybie powoduje, że do jej rozpoznania właściwy jest inny sąd, mamy do czynienia z drugą sytuacją. W tym przypadku sąd w postanowieniu o podjęciu sprawy w trybie właściwym powinien ponadto w postanowieniu stwierdzić swą niewłaściwość i przekazać sprawę sądowi właściwemu (np. „podjąć sprawę w trybie nieprocesowym, stwierdzić swą niewłaściwość i przekazać sprawę Sądowi Okręgowemu w Łodzi, jako rzeczowo i miejscowo właściwemu”). Postanowienie takie, jako że dotyczy podjęcia sprawy w innym trybie, będzie zaskarżalne także wtedy, gdy sprawa zostanie przekazana sądowi wyższemu. Poczynienie tej uwagi jest konieczne, samo bowiem postanowienie o przekazaniu sprawy według właściwości sądowi wyższemu nie jest zaskarżalne (art. 394 § 1 pkt 4 k.p.c. z zastosowaniem wniosku *a contrario*).

Rozpoznanie sprawy w trybie niewłaściwym samo przez się nie prowadzi do nieważności postępowania, nie jest też uchybieniem procesowym mającym wpływ na wynik sprawy, chyba że naruszenie przepisów o postępowaniu wywołało skutek nieważności lub miało wpływ na wynik sprawy.

2.4. Czynności sądu związane z oceną charakteru sprawy gospodarczej

Odrębną regulację zawiera art. 458⁷ § 1 i 2 k.p.c. Zob. rozdział XXVIII pkt 3.

Wybrane orzeczenia

1. Przekazanie sprawy między wydziałem cywilnym a sądem pracy (wydziałem pracy) – i odwrotnie – w tym samym sądzie następuje na podstawie zarządzenia przewodniczącego lub postanowienia sądu niepodlegających zaskarżeniu w drodze zażalenia (uchwała (7) SN z 14.03.1989 r., III PZP 45/88 – zasada prawna, OSNCP 1989/11, poz. 167).
2. Rozpoznanie w pierwszej instancji sprawy z zakresu prawa cywilnego przez sąd gospodarczy nie powoduje nieważności postępowania, nie jest też samo przez się uchybieniem procesowym mającym wpływ na wynik sprawy, chyba że naruszenie przepisów o postępowaniu wywołało skutek nieważności lub miało wpływ na wynik sprawy. Powierzenie sądom rozpoznawania spraw gospodarczych w postępowaniu odrębnym nie oznacza, że są one rozstrzygane w „innym trybie” niż sprawy cywilne rozpoznawane w procesie (postanowienie SN z 21.08.1990 r., II CZ 160/90, OSNCP 1991/8–9, poz. 115).

3. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (wyciąg)

[...]

§ 78. 1. Jeżeli pismo wszczynające postępowanie wpłynęło do wydziału, który nie jest właściwy w sprawie, przewodniczący wydziału, przed jego rejestracją w danym wydziale, zarządza niezwłoczne przekazanie pisma zgodnie z właściwością.

2. W przypadkach budzących wątpliwości wydział właściwy do rozpoznania sprawy wyznacza prezes sądu.

§ 79.1. Sprawy powinny być rozpoznawane według kolejności ich wpływu do danego referatu, chyba że przepisy szczególne określają termin do ich rozpoznawania lub zachodzi inna uzasadniona przyczyna zmiany tej kolejności wynikająca z organizacji pracy sądu. W pozostałych sprawach podejmuje się tylko czynności niecierpiące zwłoki.

2. Poza kolejnością określoną w ust. 1, na terminy rozpraw lub posiedzeń należy kierować sprawy pilne.

3. W szczególnie uzasadnionych przypadkach przewodniczący wydziału może zarządzić rozpoznanie sprawy lub spraw poszczególnych kategorii poza kolejnością określoną w ust. 1.

[...]

Rozdział VI

WPŁYW POSTĘPOWANIA I WYROKU KARNEGO NA POSTĘPOWANIE I ORZECZENIE CYWILNE

1. Moc wiążąca prawomocnych skazujących wyroków karnych

1.1. Uwagi wstępne

Między sprawami cywilnymi i karnymi często występuje związek faktyczny i prawny. Z sytuacją taką mamy do czynienia wtedy, gdy ten sam czyn wywoła skutki zarówno w prawie karnym, stanowi bowiem przestępstwo, jak i w sferze stosunków z zakresu np. prawa cywilnego, gdy wskutek popełnionego przestępstwa powstała szkoda, za którą sprawca będzie odpowiadał na podstawie przepisów o czynach niedozwolonych (art. 415 i n. k.c.).

Pomimo odrębności przedmiotów jurysdykcji karnej i cywilnej, ustalenia dotyczące określonego czynu nie powinny – ze względu na dobro wymiaru sprawiedliwości i jednolitość systemu sądowego, w ramach którego są dokonywane – różnić się między sobą. Uregulowanie przyjęte w art. 11 k.p.c. jest wyrazem dążenia ustawodawcy do wyeliminowania sprzeczności między rozstrzygnięciami sądu karnego i cywilnego. Wpływ postępowania karnego na postępowanie cywilne jest różny w zależności od tego, czy postępowanie karne:

- a) zakończyło się przed wszczęciem postępowania cywilnego;
- b) jest prowadzone równolegle z postępowaniem cywilnym;
- c) zostało wszczęte po zakończeniu postępowania cywilnego.

1.2. Zakończenie postępowania karnego przed wszczęciem postępowania cywilnego

Jeśli postępowanie karne zakończyło się przed wszczęciem postępowania cywilnego, to tylko **wyrok prawomocny i skazujący** wydany w postępowaniu karnym będzie

miał moc wiążącą (prejudycjalną) w postępowaniu cywilnym. Taką moc ma także prawomocny wyrok nakazowy, mocy takiej natomiast nie będzie miało orzeczenie niebędące wyrokiem (np. postanowienie). Sąd cywilny nie będzie związany także wyrokiem wprowadzie prawomocnym, ale uniewinniającym. Wyrok uniewinniający, jako dowód z dokumentu urzędowego, będzie podlegał ocenie według reguł przyjętych przy tego rodzaju dowodzie (art. 244 i 233 § 1 k.p.c.).

Sąd cywilny jest związany tylko **ustaleniami co do popełnienia przestępstwa**. Oznacza to, że w postępowaniu cywilnym pozwany nie może bronić się zarzutem, iż nie popełnił przestępstwa, za które wcześniej został skazany prawomocnym wyrokiem wydanym w postępowaniu karnym. Wszelkie wnioski dowodowe zmierzające do wykazania, że przestępstwo nie zostało popełnione, sąd cywilny powinien oddalić, z powołaniem się na związanie wynikające z art. 11 k.p.c. Związanie dotyczy ustalonych w sentencji wyroku znamion przestępstwa, a także okoliczności jego popełnienia co do czasu, miejsca, poczytalności sprawcy itp. Wszelkie inne ustalenia prawomocnego skazującego wyroku karnego, wykraczające poza elementy stanu faktycznego przestępstwa, nie mają mocy wiążącej dla sądu cywilnego, nawet jeśli są zawarte w sentencji wyroku. Nie są wiążące okoliczności powołane w uzasadnieniu wyroku. Sąd cywilny może zatem czynić własne ustalenia w zakresie okoliczności, które nie dotyczą popełnienia przestępstwa, mimo że pozostają w związku z przestępstwem. Ustalenia te mogą różnić się od tych, których dokonał sąd karny.

Istotna dla praktyki sądowej kwestia związania sądu cywilnego **ustaleniem przez sąd karny wysokości szkody** powinna być rozstrzygana w zależności od tego, czy ustalona wysokość szkody stanowi niezbędny element stanu faktycznego przestępstwa przypisanego oskarżonemu.

Nie wiąże sądu cywilnego ustalenie sądu karnego co do wysokości szkody, jeśli:

- 1) nie stanowi niezbędnego elementu stanu faktycznego przestępstwa, lecz ma jedynie charakter posiłkowy;
- 2) stanowi wprowadzie niezbędny element stanu faktycznego przestępstwa, lecz ma charakter ocenny, np. ocena sądu karnego w zakresie przesłanki „wyrządzenia znacznej szkody majątkowej” w rozumieniu art. 296 k.k. wprowadzie nie może być dowolna, ale nie musi prowadzić do ścisłego określenia wysokości szkody w granicach, w jakich skazany byłby zobowiązany do jej wyrównania w procesie odszkodowawczym; należy więc przyjąć, że sąd cywilny nie jest związany ustaleniem wysokości szkody wyrządzonej przestępstwami przeciwko obrotowi gospodarczemu; może samodzielnie ustalić, że szkoda wyrządzona np. przestępstwem z art. 296 k.k. jest wyższa albo niższa od ustalonej w wyroku karnym skazującym; wobec tego, że koniecznym elementem przestępstwa z art. 296 k.k. jest „wyrządzenie znacznej szkody majątkowej”, samo ustalenie, że „szkoda została wyrządzona”, jest dla sądu cywilnego wiążące.

Wiąże sąd cywilny ustalenie sądu karnego co do wysokości szkody, jeśli:

- 1) dotyczy ono szkody wyrządzonej zaborem w celu przywłaszczenia lub przywłaszczeniem konkretnej rzeczy lub sumy pieniężnej; w takich przypadkach określona w wyroku karnym wartość rzeczy (suma pieniędzy) staje się elementem istoty przypisanego sprawcy przestępstwa i jako taka wiąże sąd cywilny;
- 2) ustalenie wysokości szkody stanowi o granicy między przestępstwem a wykroczeniem.

Zagadnienie **przyczynienia się poszkodowanego do powstania szkody** stanowi domenę sądu cywilnego (art. 362 k.c.). Badanie okoliczności, czy poszkodowany przyczynił się do powstania szkody, nie może więc być wyłączone spod kognicji tego sądu. Sąd cywilny, dokonując własnych w tym zakresie ustaleń, może dojść do ocen mniej korzystnych od tych, które stanowiły podstawę wyroku karnego. W konsekwencji może dojść do wniosku, że poszkodowany nie przyczynił się do powstania szkody. Potwierdzeniem takiego stanowiska jest uchwała Sądu Najwyższego stwierdzająca, iż ustalenie wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku karnego skazującego, że sprawca przestępstwa działał w obronie koniecznej, której granice przekroczył, nie wyłącza dopuszczalności ustalenia przez sąd w postępowaniu cywilnym, że poszkodowany nie przyczynił się do powstania szkody (uchwała SN z 11.01.1983 r., III CZP 56/83, OSNCP 1983/8, poz. 108).

Zagadnienie **związania sądu cywilnego** kwalifikacją prawną w **zakresie winy** przyjętą w prawomocnym wyroku karnym było przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego w uchwale (7) z 28.04.1983 r. (III CZP 14/83, OSNCP 1983/11, poz. 168), mającej moc zasady prawnej, według której prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo nieumyślne nie wyłącza w świetle art. 11 k.p.c. możliwości ustalenia w postępowaniu cywilnym, że sprawca działał umyślnie, a także w uchwale z 20.01.1984 r. (III CZP 71/83, OSNCP 1984/8, poz. 133), w której Sąd Najwyższy stwierdził, że prawomocne skazanie za przestępstwo umyślne wyłącza w świetle art. 11 k.p.c. możliwość ustalenia, że sprawca działał nieumyślnie.

W **pierwszej** z powołanych uchwał Sąd Najwyższy podkreślił, że związanie sądu cywilnego, przewidziane w art. 11 k.p.c., nie wynika z istoty procesu karnego i cywilnego, lecz jest rezultatem konkretnego rozwiązania ustawowego ograniczającego samodzielność sądu cywilnego, zwłaszcza w zakresie swobodnej oceny dowodów i zasady bepośredniości. Z tych względów wykładnia art. 11 k.p.c. powinna być ścisła. Powinna ona mieć równocześnie na względzie przyświecający art. 11 k.p.c. cel jednoci jurysdykcji sądowej, który polega na niedopuszczalności podważania przez sąd w postępowaniu cywilnym przypisanego skazanemu przestępstwa, tzn. ustalenia, że przypisane skazanemu przestępstwo zostało przez niego popełnione. Przez sformułowanie „ustalenie co do popełnienia przestępstwa” należy rozumieć okoliczności należące do istoty przestępstwa. Skoro zaś do istoty przestępstwa należy вина przypisana sprawcy, to i w tym zakresie skazujący wyrok wiąże sąd w postępowaniu cywilnym. Oznacza to, że uznanie

skazanego za winnego przestępstwa będzie przesądzało o jego odpowiedzialności za szkodę wynikłą z tego przestępstwa oraz że sąd w postępowaniu cywilnym nie byłby uprawniony do ustalenia braku winy skazanego w jej wyrządzeniu.

Sąd Najwyższy podniósł, iż wyrażone w uchwale stanowisko, według którego przypisanie skazanemu w wyroku skazującym winy nieumyślnej nie wyłącza ustalenia przez sąd cywilny, że sprawca działał umyślnie, pozostaje w zgodzie z art. 11 k.p.c. Nie podważa ono bowiem faktu skazania, natomiast pozwala sądowi do celów postępowania cywilnego czynić ustalenia zmierzające do określenia rzeczywistej odpowiedzialności sprawcy. Wina nieumyślna sprawcy określona w skazującym wyroku wydanym w postępowaniu karnym stanowi w takim wypadku minimum tego, czym sąd w postępowaniu cywilnym jest związany, przez co nie dochodzi do jego podważenia, natomiast nie zamyka drogi do ustalenia właściwej odpowiedzialności cywilnej. **Odmienność celów** postępowania karnego i postępowania cywilnego, aczkolwiek w każdym z nich obowiązuje zasada prawdy materialnej, może w konsekwencji **prowadzić do** zrozumiałych **odmiennych ocen** przez przypisanie skazanemu **w postępowaniu karnym winy nieumyślnej, a surowszej** w tym względzie **oceny w postępowaniu cywilnym**. Łączy się to w szczególności z obowiązującą w postępowaniu karnym zasadą *in dubio pro reo*, nieobowiązującą w postępowaniu cywilnym, w którym stosownie do ogólnej zasady zawartej w art. 233 § 1 k.p.c. oraz z ewentualnym zastosowaniem domniemań faktycznych (art. 231 k.p.c.) prawidłowa ocena dokonana przez sąd cywilny nie wyłączy poczynienia w omawianym zakresie ustaleń mniej korzystnych dla sprawcy. Zasada *in dubio pro reo* bowiem może w postępowaniu karnym prowadzić nie tylko do uniewinnienia oskarżonego, lecz także do przypisania mu winy nieumyślnej zamiast zarzucanej mu winy umyślnej. Przyjęcie w takim wypadku związania sądu w postępowaniu cywilnym zawartym w zaskarżonym wyroku karnym orzeczeniem o winie nieumyślnej wychodziłoby poza ramy art. 11 k.p.c., gdyż wiązałoby sąd w postępowaniu cywilnym zasadami znanymi jedynie postępowaniu karnemu.

Uzasadniając **drugą** z wymienionych uchwał, Sąd Najwyższy doszedł do wniosku, że surowsza ocena działania sprawcy przestępstwa, oparta na dowodach zebranych w postępowaniu cywilnym, nie podważa faktu skazania, pozwala natomiast na określenie rzeczywistej odpowiedzialności sprawcy za szkodę.

Argumenty przemawiające za trafnością tej uchwały nie mają zastosowania do sytuacji odwrotnej, gdy sprawca szkody został skazany za popełnienie przestępstwa z winy umyślnej, a sąd cywilny ustala, że istnieją jedynie podstawy do przypisania mu winy nieumyślnej. Przyjęcie w postępowaniu cywilnym winy nieumyślnej prowadziłoby do łagodzenia odpowiedzialności sprawcy i podważania wyroku karnego skazującego go za przestępstwo umyślne, czego ustawodawca chciał uniknąć, regulując w art. 11 k.p.c. stosunek postępowania cywilnego do karnego w sposób zapewniający jedność jurysdykcji sądowej.

Istota związania sądu cywilnego ustaleniami wyroku karnego skazującego polega na **wylączeniu możliwości ustalenia** w postępowaniu cywilnym, że **prawomocny wyrok karny skazujący jest wadliwy**. Tymczasem ustalenie przez sąd cywilny, że skazany nie popełnił przestępstwa z winy umyślnej, gdyż działał nieumyślnie, prowadziłoby do wniosku, że wydany przez sąd karny wyrok jest wadliwy i że ukarano sprawcę zbyt surowo. Do takiego wniosku nie prowadzi ustalenie sądu cywilnego, że sprawca przestępstwa nieumyślnego działał umyślnie. Obowiązująca bowiem w postępowaniu karnym zasada *in dubio pro reo* może doprowadzić nie tylko do przypisania oskarżonemu o przestępstwo umyślne winy nieumyślnej, lecz także nawet do uniewinnienia go, a w takiej sytuacji sąd cywilny, wolny od związania wyrażonego w art. 11 k.p.c., może czynić własne ustalenia zarówno co do faktu popełnienia przestępstwa, jak i co do rodzaju winy sprawcy.

Wybrane orzeczenia

1. Wyrok skazujący z reguły nie wiąże sądu cywilnego w zakresie wysokości wskazanej przez sąd karny szkody. Wyjątek od tej zasady stanowią wypadki dotyczące prawomocnego skazania w postępowaniu karnym za zabór w celu przywłaszczenia lub za przywłaszczenie konkretnej rzeczy (wyrok SN z 17.04.1961 r., I CR 467/60, OSNCP 1963/1, poz. 13).
2. Wyrok skazujący pasera z *art. 161 k.k.* sam przez się nie wyłącza jego odpowiedzialności cywilnej za szkodę na podstawie *art. 136 k.z.* Odpowiedzialność taka istnieje w wypadku, gdy podejrzenia nabywcy, iż przedmiot pochodzi z wyrządzonej drugiemu szkody, były na tyle poważne i uzasadnione, że zignorowanie ich stanowiło rażące niedbalstwo (wyrok SN z 17.02.1964 r., I CR 30/63, OSPiKA 1966/4, poz. 90 oraz glosa, OSPiKA 1966/10, poz. 212).
3. Sąd w postępowaniu cywilnym jest związany ustaleniami prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa. Nie oznacza to jednak, że ustalenia sądu w postępowaniu cywilnym nie mogą iść dalej, niż to wynika z wyroku w sprawie karnej, i w konsekwencji doprowadzić do ustaleń mniej korzystnych dla pracownika (wyrok SN z 30.12.1966 r., III PRN 66/66, OSNCP 1967/9, poz. 154).
4. Związanie sądu cywilnego ustaleniami prawomocnego wyroku skazującego dotyczy jedynie ustalonej w wyroku wartości zagarniętych lub przywłaszczonych dewiz, natomiast nie ma charakteru wiążącego dla sądu cywilnego zawarta w wyroku skazującym wzmianka określająca relację, według jakiej należy przeliczyć dewizy (wyrok SN z 18.07.1972 r., I PR 346/71, OSNCP 1973/4, poz. 66).
5. Ustalenia wydanego w postępowaniu karnym wyroku skazującego za przestępstwo z *art. 218 § 1 k.k.* nie wiążą sądu cywilnego w zakresie wysokości szkody; skazanie z tego przepisu jednak wiąże z mocy art. 11 k.p.c. sąd cywilny co do wyrządzenia szkody przestępstwem (uchwała SN z 25.07.1973 r., III PZP 12/73, OSNCP 1974/3, poz. 44).
6. Skazanie z *art. 218 § 1 k.k.* nie dowodzi, że szkoda została wyrządzona umyślnie. Nawet umyślne niedopełnienie obowiązku nadzoru nad mieniem powierzonym pracownikowi z obowiązkiem wyliczenia się nie jest równoznaczne z umyślnym wyrządzeniem szkody. Nie wyklucza to oczywiście możliwości ustalenia w procesie cywilnym, że pracownik wyrządził szkodę zakładowi pracy umyślnie (wyrok SN z 21.03.1975 r., II PR 309/74, OSNCP 1975/12, poz. 178).

7. Stwierdzenie w wyroku przez sąd karny umyślności działania nie stoi na przeszkodzie ustaleniu, że poszkodowany pracodawca przyczynił się do powstania szkody spowodowanej przez skazanego (wyrok SN z 14.11.1990 r., I PR 231/90, LEX nr 1124346).
8. Sąd w postępowaniu cywilnym związany jest ustaleniem co do faktów np. popełnienia przez określoną osobę kradzieży określonego przedmiotu, natomiast wycena tego przedmiotu w takim przypadku nie jest wiążąca, choć gdyby chodziło o kradzież sumy pieniędzy, ustalenie przez sąd karny jej wysokości byłoby dla sądu cywilnego wiążące (wyrok SA w Katowicach z 27.04.1995 r., II AKr 59/95, OSA 1996/9, poz. 35).
9. Sąd pracy nie jest związany prawomocnym wyrokiem karnym skazującym pracownika za przestępstwo niedopełnienia obowiązków nadzoru nad powierzonym mieniem co do zakresu naprawienia szkody wyrządzonej niedoborem (wyrok SN z 15.04.1999 r., I PKN 10/99, OSNAPiUS 2000/12, poz. 465).
10. W postępowaniu cywilnym pozwany nie może bronić się zarzutem, że nie popełnił przestępstwa, za które wcześniej został skazany prawomocnym wyrokiem wydanym w postępowaniu karnym, ani też, że przestępstwem tym nie wyrządził szkody. Związanie dotyczy – ustalonych w sentencji wyroku – znamion przestępstwa, a także okoliczności jego popełnienia dotyczących czasu, miejsca, poczytalności sprawcy itp. Wszelkie inne ustalenia prawomocnego skazującego wyroku karnego, wykraczające poza elementy stanu faktycznego przestępstwa, nie mają mocy wiążącej dla sądu cywilnego, nawet jeśli są zawarte w sentencji wyroku. Nie są wiążące okoliczności powołane w uzasadnieniu wyroku. Sąd cywilny może więc czynić własne ustalenia w zakresie okoliczności, które nie dotyczą popełnienia przestępstwa, mimo że pozostają w związku z przestępstwem. Ustalenia te mogą różnić się od tych, których dokonał sąd karny (wyrok SN z 17.06.2005 r., III CK 642/04, LEX nr 177207).
11. Artykuł 442¹ k.c. przewiduje dłuższy termin przedawnienia roszczeń z deliktu, jeżeli szkoda jest wynikiem zbrodni lub występku. W sytuacji, w której w postępowaniu karnym nie stwierdzono popełnienia przestępstwa, sąd cywilny jest uprawniony do dokonania własnej oceny, czy popełnione zostało przestępstwo. Stwierdzenie przez sąd cywilny, że popełnione zostało przestępstwo, wymaga dokonania własnych ustaleń dotyczących istnienia podmiotowych i przedmiotowych znamion przestępstwa, według zasad przewidzianych w prawie karnym (wyrok SN z 18.12.2008 r., III CSK 193/08, LEX nr 487538).
12. Wyrok skazujący z reguły nie wiąże sądu cywilnego w zakresie wysokości wskazanej przez sąd karny szkody, ale wyjątek od tej zasady stanowią wypadki dotyczące prawomocnego skazania w postępowaniu karnym za zabór mienia w celu przywłaszczenia lub za przywłaszczenie konkretnej rzeczy. Wówczas określona w wyroku karnym wartość rzeczy będącej przedmiotem zagarnięcia lub przywłaszczenia staje się elementem istoty przypisanego sprawcy przestępstwa i jako taka wiąże sąd cywilny.
Prawomocne skazanie za sprzeniewierzenie powierzonych pieniędzy wiąże co do wysokości przywłaszczonej kwoty, ale nie zwalnia sądu cywilnego (pracy) z ustalenia (oceny), w jakiej wysokości szkoda została wyrządzona przestępstwem (za którą sprawca ponosi odpowiedzialność cywilną). W podstawie faktycznej rozstrzygnięcia sąd powinien uwzględnić wszelkie okoliczności mające wpływ na zakres odpowiedzialności odszkodowawczej pozwanego, w tym te, które miały miejsce po uprawomocnieniu się wyroku sądu karnego (wyrok SN z 18.08.2009 r., I PK 60/09, OSNP 2011/7–8, poz. 101).

13. Prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo z art. 220 k.k. wiąże sąd w postępowaniu cywilnym co do tego, że pokrzywdzony był pracownikiem w rozumieniu art. 2 i art. 22 k.p. (wyrok SN z 2.02.2010 r., II PK 157/09, OSNP 2011/13–14, poz. 179).

Polecane piśmiennictwo

1. K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i wyrok cywilny*, Warszawa 1970.
2. M. Śladkowski, *Związanie sądu cywilnego wyrokiem karnym (prejudycjalność) w praktyce sądowej*, M. Prawn. 2019/8, s. 434.

1.3. Prowadzenie postępowania karnego równolegle z postępowaniem cywilnym

Jeżeli postępowanie karne i postępowanie cywilne są prowadzone równolegle, to sąd cywilny – po rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy – może na podstawie art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c. zawiesić postępowanie cywilne. Jeżeli postępowanie karne nie jest rozpoczęte, a jego rozpoczęcie zależy od wniosku strony, sąd wyznaczy termin (sądowy w rozumieniu art. 164 k.p.c.) do wszczęcia postępowania karnego, a w innych wypadkach może zwrócić się do właściwego organu (art. 177 § 2 k.p.c.). Zawieszenie postępowania może trwać aż do prawomocnego zakończenia postępowania karnego, sąd może jednak wcześniej podjąć zawieszone postępowanie (art. 180 § 1 pkt 4 k.p.c.).

Sądy zbyt pochopnie zawieszają postępowanie cywilne z powodu toczącego się postępowania karnego. Niejednokrotnie podstawą zawieszenia postępowania są tylko oświadczenia stron, że przeciwko pozwanemu toczy się postępowanie karne. Następuje to zwłaszcza w sprawach o odszkodowanie za szkodę wyrządzoną przestępstwami przeciwko obrotowi gospodarczemu, a szczególnie w sprawach o naprawienie szkód wyrządzonych przestępstwem spowodowania niedoboru. Jest to praktyka wadliwa, bowiem okoliczności istotne do ustalenia odpowiedzialności cywilnej oraz karnej są w zasadzie odmienne, a ponadto ustalenia w zakresie wysokości szkody wyrządzonej przestępstwem – poza wypadkami skazania za przywłaszczenie konkretnej rzeczy bądź sumy pieniężnej – nie mają mocy wiążącej. Za zawieszeniem postępowania nie przemawia także zasada ekonomii procesowej, skoro sąd cywilny – zgodnie z zasadą bezpośredniości – będzie zobligowany do przeprowadzenia dowodów (zwłaszcza osobowych), które zostały zgromadzone w postępowaniu przygotowawczym i są przeprowadzane w równolegle prowadzonym postępowaniu karnym sądowym. W takich sytuacjach wnioski o zawieszenie postępowania cywilnego w związku z toczącym się postępowaniem karnym sąd powinien oddalić. Zawieszenie postępowania będzie usprawiedliwione tylko wtedy,

gdy materiał zebrany w postępowaniu cywilnym nie daje podstaw do choćby częściowego uwzględnienia powództwa, a nie można wykluczyć, że w postępowaniu karnym zostanie wydany wyrok skazujący. Postanowienia o zawieszeniu postępowania i odmowie podjęcia zawieszonego postępowania są zaskarżalne (art. 394 § 1 pkt 5 k.p.c.), natomiast postanowienie o podjęciu zawieszonego postępowania nie jest zaskarżalne.

Wybrane orzeczenia

1. Wykładnia art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c. nie uzasadnia wniosku o konieczności w każdym wypadku zawieszenia postępowania o odszkodowanie za skutki wypadku przy pracy ze względu na toczące się postępowanie karne. Sąd powinien zawiesić postępowanie cywilne m.in. w razie dojścia do uzasadnionego wniosku, że w świetle dowodów przeprowadzonych w sprawie cywilnej brak byłoby podstaw do uwzględnienia powództwa o odszkodowanie, a jednocześnie nie można wykluczyć, że postępowanie karne zakończy się wyrokiem skazującym, którego ustaleniami sąd w postępowaniu cywilnym byłby związany na podstawie art. 11 k.p.c. (postanowienie SN z 5.11.1968 r., I PZ 60/68, OSNCP 1969/6, poz. 117).
2. Nie wchodzi w grę przewlekanie postępowania wówczas, gdy uczestnicy postępowania lub sąd podejmują niezbędne czynności procesowe zmierzające do wyjaśnienia sprawy i jej rozstrzygnięcia zgodnie z przepisami prawa. Stosując art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c., sąd orzekający powinien mieć na względzie art. 11 k.p.c. Jednakże w razie zawieszenia postępowania cywilnego na podstawie art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c., sąd obowiązany jest interesować się na bieżąco przebiegiem postępowania w sprawie karnej w celu zapewnienia sobie możliwości kontroli swego stanowiska co do podstaw zawieszenia postępowania (postanowienie SN z 16.01.1969 r., I PZ 75/68, Biul. SN 1969/10, poz. 170).
3. W sprawie o odszkodowanie za niedobór nie ma z reguły podstaw do zawieszenia postępowania w sprawie cywilnej w związku z toczącym się postępowaniem karnym z tytułu ujawnionego niedoboru (art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c.), jeżeli materiał zebrany w sprawie uzasadnia uwzględnienie powództwa w całości lub w części. Dopiero jeśli sąd cywilny dojdzie do wniosku, że nie ma podstaw do obciążenia pozwanego odpowiedzialnością odszkodowawczą, zachodzą podstawy do zawieszenia postępowania na podstawie art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c. (postanowienie SN z 30.08.1983 r., IV PZ 34/83, OSNCP 1984/2–3, poz. 43).
4. Zawieszenie postępowania na podstawie art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c. ze względu na toczące się postępowanie karne nie jest obligatoryjne i zależy od rozważenia wpływu ustaleń postępowania karnego na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej. Podniesienie w *kasacji* zarzutu naruszenia tego przepisu wymaga ponadto wykazania istotnego wpływu jego naruszenia na wynik sprawy (wyrok SN z 4.12.1998 r., I PKN 486/98, OSNAPiUS 2000/2, poz. 63).
5. Jeżeli toczy się postępowanie karne o popełnienie czynu stanowiącego przyczynę rozwiązania umowy o pracę w trybie art. 52 § 1 pkt 1 k.p., to sąd pracy powinien zawiesić postępowanie, gdy dochodzi do wniosku, iż pracownik nie dopuścił się ciężkiego naruszenia podstawowych obowiązków pracowniczych (art. 177 § 1 pkt 4 w zw. z art. 11 k.p.c.) (wyrok SN z 5.03.1999 r., I PKN 610/98, OSNAPiUS 2000/9, poz. 350).

1.4. Wszczęcie postępowania karnego po zakończeniu postępowania cywilnego

Prawomocny wyrok skazujący wydany w postępowaniu karnym wszczętym po **zakończeniu** postępowania cywilnego będzie stanowił podstawę wznowienia postępowania cywilnego z przyczyn restytucyjnych (art. 403 § 2 k.p.c.). Jeżeli wyrok w sprawie cywilnej został oparty na prawomocnym skazującym wyroku karnym, następnie uchylonym wskutek wznowienia postępowania lub uwzględnienia skargi kasacyjnej, żądanie wznowienia postępowania cywilnego będzie także usprawiedliwione (art. 403 § 1 pkt 1 k.p.c.).

2. Okoliczności wyłączające prejudycjalność prawomocnych skazujących wyroków karnych

W stosunku do osoby, która jest stroną w procesie cywilnym, ale nie była oskarżona w procesie karnym, zasada związania ustaleniami wyroku karnego nie ma zastosowania. Z reguły będzie to dotyczyć osób ponoszących odpowiedzialność z tytułu ryzyka lub za cudze czyny. Osoby te, nie będąc oskarżonymi w procesie karnym, nie miały wpływu na jego przebieg i ostateczny wynik, mogą więc w postępowaniu cywilnym powoływać się na okoliczności wyłączające ich odpowiedzialność cywilną, choćby okoliczności te przeczyły ustaleniom sądu karnego (art. 11 zdanie drugie k.p.c.). Wnioski dowodowe składane na okoliczności zmierzające do ograniczenia czy nawet wyłączenia ich odpowiedzialności nie mogą więc być oddalone. Jednakże nie wydaje się, aby osoby takie mogły podważać w procesie cywilnym ustalenia wyroku karnego co do popełnienia przestępstwa przez osobę skazaną. W kwestii tej zarówno w judykaturze, jak i w doktrynie występuje rozbieżność stanowisk.

Sąd Najwyższy w wyroku z 5.03.2009 r. (II CSK 484/08, OSNC-ZD 2009/D, poz. 104) uznał, że na podstawie art. 11 zdanie drugie k.p.c. nie jest możliwe obalenie w postępowaniu cywilnym ustaleń prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa, podnosząc, że art. 11 k.p.c. – odmiennie niż *art. 7 § 2 d.k.p.c.* – nie przewiduje możliwości obalenia ustaleń prawomocnego wyroku skazującego. Zdanie drugie art. 11 k.p.c. wyraża tylko to, że osoba ponosząca odpowiedzialność za cudze czyny może, bez podważania ustaleń prawomocnego wyroku skazującego, bronić się wszelkimi zarzutami przysługującymi jej z mocy przepisów prawa cywilnego. Dążenie do przeciwdziałania rozbieżnościom między wyrokami karnymi a orzeczeniami cywilnymi, którego wyrazem jest ten przepis, przemawia przeciwko dopuszczeniu możliwości obalenia w postępowaniu cywilnym ustaleń prawomocnego wyroku karnego co do popełnienia przestępstwa zarówno przez osobę skazaną, jak i przez osobę, która nie była oskarżona. Do obalenia tych ustaleń może dojść tylko przez wzruszenie prawomocnego wyroku karnego za pomocą nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

Wybrane orzeczenia

1. Artykuł 11 k.p.c. stosuje się również w odniesieniu do prawomocnego wyroku wydanego w postępowaniu karnym przez sąd państwa Unii Europejskiej (wyrok SN z 27.03.2013 r., V CSK 185/12, OSP 2014/3, poz. 30).
2. Użyte w zdaniu drugim art. 11 k.p.c. pojęcie „wszelkie okoliczności” oznacza takie tylko okoliczności, które wykraczają poza sferę ustaleń, co do których zachodzi określona w jego zdaniu pierwszym zasada bezwzględnego związania. Z zastrzeżenia w art. 11 k.p.c. zdanie drugie na rzecz osoby, która nie była oskarżona w sprawie karnej, prawa powoływania się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające odpowiedzialność cywilną wynika, iż sąd nie może odmówić przeprowadzenia, na jej zgłoszony we właściwym czasie wniosek, dowodów na te okoliczności, jeżeli nie zostały one w dotychczasowym procesie wykazane (wyrok SN z 21.02.2013 r., I CSK 373/12, OSNC 2013/11, poz. 126).

Polecane piśmiennictwo

P. Ryłski, *Moc wiążąca wyroku karnego skazującego a sytuacja procesowa osoby trzeciej (art. 11 zdanie drugie k.p.c.)*, PPC 2010/1, s. 95.

Rozdział VII

WŁAŚCIWOŚĆ SĄDU

1. Niewłaściwość usuwalna. Utrwalenie właściwości sądu

Strony w umowie zawartej w formie pisemnej mogą się umówić, że do rozpoznania sporu już wynikłego lub mogącego wyniknąć z łączącego je stosunku prawnego właściwy będzie miejscowo inny sąd niż określony w przepisach o właściwości ogólnej i przemiennej (strony nie mogą zmienić właściwości miejscowej wyłącznej ani rzeczowej). Sąd wskazany w umowie będzie sądem wyłącznie właściwym (art. 46 k.p.c.). Wytoczenie sprawy nie przed sądem wskazanym w **umowie prorogacyjnej** (*prorogatio fori*) stwarza stan **niewłaściwości usuwalnej** (dającej się usunąć za pomocą umowy stron). Zgodnie z art. 200 § 1¹ k.p.c., dodanym przez nowelę z 4.07.2019 r., swoją właściwość (rzeczową, miejscową, funkcjonalną) sąd bierze pod rozprawę z urzędu w każdym stanie sprawy. Nie dotyczy to badania z urzędu niewłaściwości usuwalnej – tę bowiem sąd bierze pod rozprawę z urzędu tylko do czasu doręczenia pozwu pozwanemu. Po doręczeniu pozwu pozwanemu sąd bierze pod rozprawę tę niewłaściwość tylko na zarzut pozwanego, zgłoszony i należycie uzasadniony przed wniwieszeniem się w spór co do istoty sprawy (art. 200 § 1² k.p.c.). Pozwany wnosi się w spór co do istoty sprawy, gdy zgłasza zarzuty merytoryczne (np. wnosi o oddalenie powództwa, wskazując uzasadnienie takiego stanowiska), nie stanowi natomiast wniwieszenia się w spór co do istoty sprawy podniesienie jedynie zarzutów procesowych (formalnych).

Wytoczenie powództwa przed sądem wskazanym w umowie prorogacyjnej nakłada na powoda obowiązek wykazania okoliczności uzasadniających tę właściwość, co praktycznie sprowadza się do dołączenia do pozwu umowy prorogacyjnej. Zaniechanie tej czynności – w sytuacji, gdy sąd już na etapie poprzedzającym doręczenie pozwu pozwanemu bada z urzędu każdy rodzaj niewłaściwości – stwarza niebezpieczeństwo, że powód z właściwości wynikającej z umowy prorogacyjnej nie skorzysta, bowiem sąd po stwierdzeniu, że powództwo zostało wytoczone przed sądem niewłaściwym, wyda postanowienie o stwierdzeniu swej niewłaściwości i przekazaniu sprawy sądowi właściwemu.

Przytoczone uregulowania, jak stanowi art. 200 § 1³ k.p.c., „nie uchybiają przepisowi art. 15”. Artykuł 15 k.p.c. wyraża zasadę **utrwalenia właściwości sądu** (*perpetuatio fori*). Zgodnie z tą zasadą jeżeli w chwili wniesienia pozwu sąd jest właściwy według przepisów dotyczących właściwości sądu, to niezależnie od późniejszych zmian, które określają tę właściwość, pozostaje on właściwy aż do ukończenia postępowania. Jeśli zatem sąd – na etapie poprzedzającym doręczenie pozwu pozwanemu – nie uznał z urzędu, że jest niewłaściwy, a pozwany, wdając się w spór co do istoty sprawy nie zakwestionował właściwości sądu, brak jest podstaw do stwierdzenia przez sąd swej niewłaściwości.

Zasada utrwalenia właściwości sądu dotyczy zarówno właściwości rzeczowej (por. uwagi poniżej), jak i właściwości miejscowej. Jeśli zatem w toku postępowania pozwany zmieni miejsce zamieszkania, które w dacie wniesienia pozwu stanowiło podstawę właściwości miejscowej sądu, to okoliczność ta nie może uzasadniać przekazania sprawy do sądu, w którego okręgu pozwany obecnie zamieszkuje. Ewentualny wniosek o stwierdzenie niewłaściwości i przekazanie sprawy innemu sądowi powinien zostać postanowieniem sądu oddalony.

Zasada wyrażona w **art. 15 k.p.c. nie ma zastosowania** w następujących sytuacjach:

- 1) jeżeli w sądzie rejonowym nastąpi zmiana powództwa mająca wpływ na jego właściwość rzeczową (art. 193 § 2 zdanie drugie k.p.c.), należy żądać przekazania całego zmienionego powództwa sądowi okręgowemu;

W razie zmiany powództwa w sądzie *powiatowym*, w wyniku której sąd *wojewódzki* staje się dla zmienionego powództwa rzeczowo i miejscowo właściwy; wówczas ma zastosowanie art. 193 § 2 k.p.c. (postanowienie SN z 18.09.1968 r., II CZ 163/68, LEX nr 6394). Zmiana powództwa w sądzie *powiatowym*, mająca wpływ na jego właściwość rzeczową (art. 193 § 2 zdanie drugie k.p.c.), uchyła zasadę, że sąd właściwy w chwili wniesienia pozwu pozostaje właściwy aż do ukończenia postępowania, choćby podstawy właściwości zmieniły się w toku sprawy (postanowienie SN z 2.06.1966 r., II PZ 25/66, OSP 1967/11, poz. 259, z glosą W. Berutowicza, OSP 1967/11, poz. 259). Zmiana powództwa w sądzie rejonowym polegająca nie tylko na wystąpieniu z nowym, odrębnym roszczeniem, ale także na rozszerzeniu pierwotnego żądania w ramach tego samego roszczenia materialnoprawnego i mająca wpływ na właściwość rzeczową tego sądu wyłącza stosowanie art. 15 § 1 k.p.c. (art. 193 § 2 zdanie drugie k.p.c.) (postanowienie SA w Gdańsku z 10.09.1992 r., I ACz 504/92, OSA 1993/1, poz. 5);

- 2) jeżeli przy rozpoznawaniu sprawy w sądzie rejonowym powstanie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, sąd ten może przekazać sprawę – nie stwierdzając swej niewłaściwości – do rozpoznania sądowi okręgowemu (art. 18 k.p.c.);
- 3) jeżeli sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności, sąd nad nim przełożony wyznaczy na posiedzeniu niejawnym

inny sąd [obecnie – inny sąd równorzędny] (art. 44 k.p.c.). Chodzi tu o przeszkodę, której sąd właściwy nie może pokonać, np. w razie wyłączenia wszystkich sędziów danego sądu od rozpoznawania sprawy. Takiej przeszkody nie stanowi np. zamieszkiwanie świadków w znacznej odległości od sądu, ponieważ można przesłuchać ich w drodze pomocy sądowej przez sąd rejonowy, w którego okręgu zamieszkują. Okresowe utrudnienia związane z dojazdami do sądu miejscowo właściwego do rozpoznania sprawy również nie uzasadniają wyznaczenia innego sądu na podstawie art. 44 k.p.c., do którego wyznaczenia nie wystarcza okoliczność, że za rozpoznaniem sprawy przez ten inny sąd przemawiają względy celowości, art. 44 k.p.c. bowiem uzależnia wyznaczenie innego sądu niż właściwy od dalej idącej przesłanki, a mianowicie od tego, żeby sąd właściwy nie mógł z powodu przeszkody rozpoznać sprawy. Sądem przełożonym w rozumieniu art. 44 k.p.c. jest: sąd okręgowy w stosunku do sądu rejonowego, sąd apelacyjny w stosunku do sądu okręgowego, Sąd Najwyższy w stosunku do sądu apelacyjnego;

- 4) jeżeli przemawiają za tym względy celowości, to sąd właściwy w postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych może – na zgodny wniosek stron – przekazać sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu rozpoznającemu takie sprawy (art. 461 § 3 k.p.c.);
- 5) w postępowaniu nieprocesowym ze względów celowościowych lub z powodu przeszkody uniemożliwiającej rozpoznanie sprawy przez sąd właściwy – sąd nad nim przełożony wyznaczy inny sąd (art. 508 § 2 i 3 k.p.c.). Sąd przełożony może z urzędu wyznaczyć inny sąd, może także uczynić to na wniosek właściwego organu, a także na wniosek osoby zainteresowanej.

We wszystkich wskazanych przypadkach wystąpienia przeszkody uniemożliwiającej rozpoznanie sprawy przez sąd właściwy sąd ten, wydając odpowiednie postanowienie, przedstawia akta sprawy sądowi przełożonemu w celu wyznaczenia innego sądu. Na postanowienie takie, jak również na postanowienie sądu przełożonego o wyznaczeniu innego sądu nie przysługuje zażalenie.

Polecane piśmiennictwo

B. Wołodkiewicz, *Prorogacja jurysdykcji krajowej w sprawach spadkowych w świetle prawa unijnego*, PPC 2019/2, s. 153–173.

2. Właściwość rzeczowa

Sprawy cywilne rozpoznawane są w pierwszej instancji zarówno przez sądy rejonowe, jak i sądy okręgowe. Zasadą jest, że dla spraw cywilnych *sensu stricto*, które

rozpoznawane są zarówno w procesie, jak i w postępowaniu nieprocesowym, właściwe rzeczowo są sądy rejonowe (art. 16 i 507 k.p.c.). W sprawach tych sąd okręgowy jest sądem pierwszej instancji tylko w przypadkach szczegółowo wskazanych w art. 17, 544, 567¹ i 691¹ § 2 k.p.c. Zasada ta obowiązuje także w sprawach z zakresu **prawa pracy** oraz w **sprawach gospodarczych**. W sprawach z zakresu **ubezpieczeń społecznych** obowiązuje zasada odwrotna. W pierwszej instancji sprawy te rozpoznają sądy okręgowe, z wyjątkiem spraw, dla których została zastrzeżona właściwość sądów rejonowych (por. art. 477⁸ § 1 i 2 k.p.c.).

W postępowaniu nieprocesowym – zgodnie z art. 507 k.p.c. – właściwość rzeczowa co do zasady przypisana jest sądom rejonowym, a wyjątkowo – sądom okręgowym (np. sprawy o ubezwłasnowolnienie – art. 544 § 1 k.p.c., sprawy dotyczące ważności wyborów).

Według art. 17 k.p.c. sąd okręgowy orzeka w pierwszej instancji w sprawach:

- 1) o prawa niemajątkowe i łącznie z nimi dochodzone roszczenia majątkowe oprócz spraw o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa oraz o rozwiązanie przysposobienia;
- 2) o roszczenia wynikające z Prawa prasowego;
- 3) o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa siedemdziesiąt pięć tysięcy złotych, oprócz spraw o alimenty, o naruszenie posiadania, o ustanowienie rozdzielności majątkowej między małżonkami, o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym oraz spraw rozpoznawanych w elektronicznym postępowaniu upominawczym;
- 4) o wydanie orzeczenia zastępującego uchwałę o podziale spółdzielni;
- 5) o uchylenie, stwierdzenie nieważności albo o ustalenie istnienia lub nieistnienia uchwał organów osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną;
- 6) o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem;
- 7) o roszczenia wynikające z naruszenia praw przysługujących na mocy przepisów o ochronie danych osobowych.

Sąd okręgowy orzeka w pierwszej instancji także w sprawach:

- z protestu przeciwko wyborom do organów stanowiących jednostki samorządu terytorialnego (art. 392 § 1 ustawy z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy, Dz.U. poz. 1319), w sprawach rejestracji dzienników lub czasopism (art. 20 pr. pras.);
- o wydanie wypisu aktu notarialnego innym osobom niż wymienione w tym akcie, a ponadto rozpoznaje zażalenie na odmowę dokonania czynności notarialnej (art. 110 i 83 § 1 pr. not.). W tym ostatnim przypadku, rozpoznając zażalenie, orzeka jako sąd drugiej instancji (uchwała (7) SN z 7.12.2010 r., III CZP 86/10, OSNC 2011/5, poz. 49).

Wybrane orzeczenia

1. Sprawy o zadośćuczynienie za krzywdę wyrządzoną naruszeniem dóbr osobistych przez opublikowanie materiału prasowego należą do właściwości sądu okręgowego (art. 17 pkt 3 k.p.c.) (uchwała SN z 10.07.2015 r., III CZP 36/15, OSNC 2016/6, poz. 70).
2. Podstawą wyróżnienia kategorii praw majątkowych i niemajątkowych jest typowy interes, jaki realizują. Na podstawie tego kryterium do praw majątkowych zalicza się w szczególności prawa rzeczowe, wierzytelności opiewające na świadczenia majątkowe, prawa majątkowe małżeńskie, a także istotną część praw kwalifikowanych, jako tzw. własność intelektualna. Do praw niemajątkowych zalicza się prawa osobiste i prawa rodzinne niemajątkowe, stanowiące element stosunków między małżonkami, krewnymi, przysposobionymi i powinowatymi. Bez znaczenia dla kwalifikacji sprawy jako majątkowej pozostaje okoliczność, że pośrednio wydane orzeczenie może oddziaływać także na dobra niemajątkowe (postanowienie SN z 28.01.2015 r., II CZ 87/14, LEX nr 1652693).
3. Rozpoznanie przez sąd rejonowy sprawy, która **ze względu na wartość przedmiotu sporu** należy do właściwości rzeczowej sądu okręgowego, **nie prowadzi do nieważności postępowania**. Niewłaściwość sądu ze względu na wartość przedmiotu sporu jest więc uchybieniem procesowym, które może być skutecznym zarzutem apelacyjnym tylko wtedy, gdy zostanie wykazane, że mogło mieć wpływ na wynik sprawy. Wykazanie takiego związku nie wydaje się możliwe. **Nieważność postępowania zachodzi**, jeżeli sąd rejonowy orzekł w sprawie, w której sąd okręgowy jest właściwy **bez względu na wartość przedmiotu sporu** (art. 379 pkt 6 k.p.c.). Nieważność postępowania w sprawie, w której sąd rejonowy orzekł mimo właściwości sądu okręgowego bez względu na wartość przedmiotu sporu (art. 379 pkt 6 k.p.c.), zachodzi także wtedy, gdy sprawa została mu przekazana przez sąd okręgowy na podstawie art. 200 k.p.c. (uchwała SN z 26.01.2012 r., III CZP 86/11, OSNC 2012/7–8, poz. 83).
4. Sprawy o uchylenie uchwały stowarzyszenia rozpoznaje sąd rejonowy w trybie nieprocesowym (uchwała Sądu Najwyższego z 3.12.2003 r., III CZP 93/03, OSNC 2005/2, poz. 23).

2.1. Wartość przedmiotu sporu (zaskarżenia)

Wartością przedmiotu sporu, zgodnie z art. 19 § 1 i 2 k.p.c., jest:

- 1) w sprawach o roszczenia pieniężne, zgłoszone choćby w zamian innego przedmiotu – dochodzona przez powoda kwota;
- 2) w innych sprawach majątkowych – kwota pieniężna, którą powód ma obowiązek podać w pozwie, kierując się regułami wskazanymi w art. 20–24 k.p.c.

Spośród spraw majątkowych (roszczeń majątkowych) w przywołanym art. 19 § 1 k.p.c. wyodrębniono sprawy o roszczenia pieniężne. Takie unormowanie niewątpliwie oznacza, że obowiązek określenia wartości przedmiotu sporu obciąża powoda nie tylko w sprawach o roszczenia pieniężne, lecz także we wszystkich sprawach, których przedmiotem sporu jest roszczenie majątkowe.

W sprawie majątkowej nieoznaczenie w pozwie wartości przedmiotu sporu jest brakiem formalnym pozwu (art. 187 § 1 pkt 1 k.p.c.) podlegającym uzupełnieniu w trybie wydania przez przewodniczącego zarządzenia, o którym mowa w art. 130 k.p.c.

W praktyce sądowej terminy „sprawa majątkowa” i „sprawa niemajątkowa” nie-rzadko są rozumiane mylnie. Zdarza się, że w sprawach, w których powód żąda, aby sąd zobowiązał pozwanego do określonego zachowania się, nie jest wskazywana wartość przedmiotu sporu, spraw takich bowiem błędnie nie utożsamia się ze sprawami majątkowymi. Należy zatem pamiętać, że o **majątkowym lub niemajątkowym charakterze sprawy rozstrzyga wyłącznie przedmiot sporu**, a mianowicie majątkowy lub niemajątkowy charakter dobra, którego ochrony domaga się powód. Jeśli zatem powód np. żąda eksmisji pozwanego z wynajętego mu lokalu, to domaga się ochrony dobra majątkowego, jakim jest przysługujące mu prawo najmu, na którego treść składają się prawa i obowiązki majątkowe; nie żąda natomiast ochrony dobra niemajątkowego (np. prawa ze stosunków rodzinnych, małżeńskich, dobra osobistego). Wątpliwości budzi nierzadko charakter spraw o uchylenie, ustalenie nieistnienia lub stwierdzenie nieważności uchwał organów osób prawnych. W odniesieniu do tych spraw decydujące znaczenie ma przedmiot zaskarżonej uchwały, nie zaś charakter samego uprawnienia do zaskarżenia uchwały. Nie mogą mieć wpływu na charakter sprawy – jako sprawy o prawa majątkowe lub niemajątkowe – ewentualne trudności w ustaleniu wartości przedmiotu sporu. Wychodząc z tych założeń, Sąd Najwyższy w uchwale (7) z 10.05.2011 r., III CZP 126/10 (OSNC 2011/11, poz. 117), stwierdził, że **sprawa o uchylenie, ustalenie nieistnienia oraz o stwierdzenie nieważności uchwały organów spółdzielni jest sprawą o prawa niemajątkowe**, w której skarga kasacyjna jest dopuszczalna (art. 398¹ § 1 w zw. z art. 398² § 1 k.p.c.), **jeżeli przedmiotem zaskarżonej uchwały są prawa lub obowiązki o charakterze niemajątkowym**, i nadał jej moc zasady prawnej.

Powód w pozwie o uchylenie, ustalenie nieistnienia lub stwierdzenie nieważności uchwały, której przedmiot dotyczy praw majątkowych, obciążony jest obowiązkiem wskazania wartości przedmiotu sprawy z wyjaśnieniem sposobu wyliczenia tej wartości. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 16.06.2008 r., II CSK 140/08 (LEX nr 637703), stwierdził, że **sprawa o uchylenie uchwały wspólnoty mieszkaniowej w przedmiocie odwołania członków zarządu ma charakter majątkowy**.

W licznie rozpoznawanych przez sądy rejonowe sprawach o opróżnienie **lokalu mieszkalnego zajmowanego bez tytułu prawnego** wartością przedmiotu sporu, o której mowa w art. 19 § 2 k.p.c. (także w związku z art. 23² k.p.c.), będzie kwota pieniężna odpowiadająca trzymiesięcznemu wynagrodzeniu (odszkodowaniu) za korzystanie z lokalu bez tytułu prawnego. Z kolei w sprawach o opuszczenie lokalu przez domownika, wspólnie korzystającego z lokalu na podstawie użyczenia, wartością przedmiotu sporu może być kwota odpowiadająca jego trzymiesięcznemu udziałowi w należnościach z tytułu czynszu najmu lokalu, natomiast w sprawach

o wydanie nieruchomości zajmowanej przez pozwanego bez tytułu prawnego po rozwiązaniu umowy użyczenia określenie wartości przedmiotu zaskarżenia następuje według zasad przewidzianych w art. 23² k.p.c. (por. postanowienie SN z 8.04.1997 r., I CKN 18/97, OSNC 1997/10, poz. 145).

Jeśli sąd ma wątpliwości co do podanej przez powoda (wnioskodawcę) wartości przedmiotu sporu powinien – zwłaszcza w sytuacji gdy od prawidłowo ustalonej wartości przedmiotu sporu zależy właściwość rzeczowa sądu lub wysokość opłaty sądowej – wydać na podstawie art. 25 § 1 k.p.c. postanowienie, w którym zarządzi dochodzenie w celu sprawdzenia wartości przedmiotu sporu. Postanowienie takie może być wydane z urzędu (na posiedzeniu jawnym lub niejawnym) tylko do chwili doręczenia pozwu (wniosku) pozwanemu (uczestnikowi postępowania nieprocesowego). Po tej chwili sprawdzenie wartości przedmiotu sporu może nastąpić tylko na zarzut pozwanego (uczestnika), zgłoszony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy, a zatem w odpowiedzi na pozew, w sprzecznie od wyroku zaocznego, w sprzecznie od nakazu upominawczego, w zarzutach od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym, a jeżeli pisma takie nie były składane – przez złożenie na rozprawie oświadczenia procesowego poprzedzającego ustosunkowanie się do roszczenia będącego przedmiotem wszczętego postępowania (art. 25 § 2 k.p.c.).

Po ustaleniu we wskazanym trybie wartość przedmiotu sporu nie podlega ponownemu badaniu w dalszym toku postępowania.

Jeżeli pismo wszczynające postępowanie nie odpowiada warunkom formalnym, a z treści pisma wynika, że podlega ono odrzuceniu albo że sprawę należy przekazać innemu sądowi lub innemu organowi, przewodniczący wydziału wyznacza posiedzenie niejawne bez wzywania strony do usunięcia braków formalnych pisma, chyba że bez ich usunięcia nie można wydać postanowienia w przedmiocie odrzucenia pisma lub przekazania sprawy. W przypadku takim nie zachodzi także potrzeba sprawdzania wartości przedmiotu sprawy, chyba że od wartości tej zależy właściwość sądu. Sprawdzenie wartości przedmiotu sprawy powinno nastąpić w każdym wypadku, w którym podana wartość nasuwa uzasadnione wątpliwości, a od wartości tej zależy właściwość sądu albo wysokość opłat sądowych. Dla ogółu spraw majątkowych (cywilnych, z zakresu prawa pracy oraz gospodarczych) jedynym warunkiem właściwości rzeczowej sądu okręgowego jest przekroczenie określonej granicy wartości przedmiotu sporu. Nasuwa się pytanie, jakie znaczenie ma okoliczność, że w sprawie rozpoznawanej przez sąd rejonowy wartość ta zostanie przekroczona w toku postępowania wskutek zmiany powództwa. W judykaturze i doktrynie przyjmuje się, że zmiana powództwa w sądzie rejonowym mająca wpływ na jego właściwość rzeczową (art. 193 § 2 zdanie drugie k.p.c.) uchyla dyspozycję art. 15 k.p.c., statuującego zasadę, że sąd właściwy w chwili wniesienia pozwu pozostaje właściwy aż do ukończenia postępowania, choćby podstawy właściwości zmieniły się w toku sprawy (por. postanowienie SN z 2.06.1966 r., II PZ 25/66, OSPiKA 1967/11, poz. 259). W razie rozszerzenia

powództwa ponad kwoty wskazane w art. 17 pkt 4 k.p.c. sąd rejonowy powinien przekazać sprawę sądowi okręgowemu, który stał się właściwy. Sąd ten prowadzi sprawę bez wstrzymania biegu postępowania, a o obowiązku uiszczenia opłaty orzeka w orzeczeniu kończącym sprawę, stosując odpowiednio zasady obowiązujące przy zwrocie kosztów procesu (art. 130³ § 2 k.p.c.).

2.2. Wartość przedmiotu sporu w razie żądania zasądzenia odsetek

W praktyce sądowej istotnego znaczenia nabiera – ze względu na treść art. 20 k.p.c. – kwestia właściwego określenia wartości przedmiotu sporu (zaskarżenia) w sprawach, w których **przedmiotem żądania są odsetki**.

Sąd Najwyższy w uchwale (7) z 21.10.1997 r., III ZP 16/97 (OSNAPiUS 1998/7, poz. 204), wyjaśnił, co jest wartością sporu (zaskarżenia) w sytuacji, gdy żądanie w pozwie zostało sformułowane w następujący sposób:

- 1) żądanie zasądzenia świadczenia głównego (kapitału) z odsetkami określonymi procentowo od świadczenia głównego od konkretnej daty (np. od daty opóźnienia w spełnieniu świadczenia – art. 481 § 1 k.c.);
- 2) żądanie zasądzenia samych odsetek za zamknięty okres – wyliczonych kwotowo lub niewyliczonych (np. w przypadku zapłaty świadczenia głównego po terminie bez odsetek lub w przypadku przeniesienia wierzytelności z tytułu odsetek na inną osobę);
- 3) żądanie zasądzenia świadczenia głównego i oprócz niego odsetek wyliczonych kwotowo za pewien zamknięty okres (np. do daty wniesienia pozwu); świadczenie główne może być w takim przypadku żądane z odsetkami lub bez odsetek, ale nie żąda się odsetek od odsetek wyliczonych kwotowo;
- 4) żądanie zasądzenia świadczenia głównego i oprócz niego odsetek wyliczonych kwotowo za określony, zamknięty okres (np. do czasu wytoczenia powództwa); od odsetek wyliczonych kwotowo żąda się odsetek;
- 5) żądanie zasądzenia świadczenia głównego, z którym zostały zsumowane odsetki za określony, zamknięty okres (np. do czasu wytoczenia powództwa) wraz z odsetkami od tak powiększonego świadczenia głównego (anatocyzm).

W uzasadnieniu tej uchwały Sąd Najwyższy podkreślił, że **art. 20 k.p.c. ma zastosowanie w przypadkach opisanych w pkt 1 i 3**, gdy oprócz świadczenia głównego dochodzone są odsetki, i to obojętnie, w jakiej postaci – określone procentowo czy wyliczone jako kwota. W takich sytuacjach bowiem powód dochodzi świadczenia głównego i świadczenia ubocznego – odsetek. Przypadek opisany w pkt 3 w istocie nie jest kapitalizacją odsetek w sensie prawnym. Instytucja ta bowiem polega nie tyle na kwotowym wyliczeniu sumy odsetek, ile na poddaniu ich oprocentowaniu, a więc przekształceniu w kapitał. Jeżeli więc powód wylicza kwotowo wysokość odsetek,

ale nie poddaje ich oprocentowaniu, to nie mamy w znaczeniu prawnym do czynienia z kapitalizacją odsetek. Nadal jako odsetki są one dochodzone obok świadczenia głównego i ma do nich zastosowanie art. 20 k.p.c. W sytuacji takiej nie zmienia się charakter dochodzonego świadczenia ani jego wysokość. Do wartości przedmiotu sporu nie dolicza się więc należności ubocznych, choćby przypadały powodowi za czas do wniesienia pozwu i choćby je skapitalizowano w potocznym tego słowa znaczeniu.

W przypadku wskazanym w pkt 2, a więc gdy dochodzone są same odsetki, art. 20 k.p.c. nie ma zastosowania.

Artykuł 20 k.p.c. nie ma też zastosowania w sytuacjach opisanych w pkt 4 i 5. W tych przypadkach następuje doliczenie skapitalizowanych odsetek do świadczenia głównego rozumiane w ten sposób, że nie muszą one być z nim zsumowane; istotne jest, aby zostały poddane oprocentowaniu, gdyż wówczas przestają być odsetkami, a stają się kapitałem. W tych przypadkach występuje nie tylko wyliczenie wysokości odsetek, lecz także przede wszystkim zmiana ich charakteru z należności okresowej na kwotę poddaną oprocentowaniu, czyli na kapitał. W ten sposób odsetki nie są już dochodzone oprócz świadczenia głównego, gdyż same stają się świadczeniem głównym. Jednoznacznie więc art. 20 k.p.c. nie ma zastosowania do tych sytuacji.

Są to przypadki kapitalizacji odsetek w prawnym znaczeniu, czyli uczynienia z odsetek kapitału. Według prawa materialnego kapitalizacja odsetek następuje, gdy strony po powstaniu zaległości zgodziły się na doliczenie zaległych odsetek do dłużnej sumy lub gdy uczynił to powód w chwili wytoczenia powództwa (art. 482 § 1 k.c.) oraz przy pożyczkach długoterminowych udzielanych przez instytucje kredytowe (art. 482 § 2 k.c.).

2.3. Wybrane orzecznictwo dotyczące wartości przedmiotu sporu w wybranych sprawach

Sprawy majątkowe

1. Dla określenia wartości przedmiotu sporu lub wartości zaskarżenia w sprawie o roszczenie pieniężne wyrażone w walucie obcej właściwy jest kurs tej waluty w dniu wniesienia pozwu; późniejsza zmiana kursu jest w tym względzie bez znaczenia (postanowienie SN z 8.08.2008 r., V CZ 49/08, LEX nr 450153).

2. W sprawie o nakazanie opróżnienia mieszkania zajmowanego przez członka spółdzielni na podstawie lokatorskiego prawa do lokalu wkład mieszkaniowy nie wyznacza wartości przedmiotu sporu ani zaskarżenia (postanowienie SN z 16.11.1998 r., I CZ 151/98, OSNC 1999/5, poz. 95).

Roszczenia z rękojmi, gwarancji, odstąpienia od umowy

3. Wartością przedmiotu sporu w sprawach o roszczenia kupującego o zwrot ekwiwalentnego świadczenia na skutek odstąpienia od umowy wzajemnej jest różnica wartości podlegających zwrotowi świadczeń (postanowienie SA w Łodzi z 12.09.1997 r., I ACz 397/97, OSA Łódź 1997/4, poz. 154).

4. W wypadku, gdy kupujący dochodzi na podstawie rękojmi za wady lub gwarancji wydania zamiast rzeczy sprzedanej rzeczy wolnej od wad, wartość przedmiotu sporu wyraża się nie w kwocie równej wartości rzeczy wolnej od wad, lecz w różnicy między wartością tej rzeczy a wartością sprzedanej rzeczy wadliwej (postanowienie SN z 8.10.1976 r., I CZ 69/76, OSNC 1977/5–6, poz. 94).

Kumulacja roszczeń

5. Zgodnie z art. 21 k.p.c. zliczeniu podlega wartość kilku roszczeń dochodzonych przez powoda, a nie wartość roszczeń kilku powodów (postanowienie SN z 18.07.2000 r., I PZ 50/00, LEX nr 45627).

6. Art. 21 k.p.c. nakazujący przy kumulacji roszczeń przyjmować za podstawę obliczenia *wpisu* (obecnie opłaty) ogólną wartość połączonych roszczeń nie odnosi się do żądań ewentualnych i alternatywnych (postanowienie SN z 20.04.1966 r., I CZ 29/66, OSP 1967/2, poz. 36).

Roszczenia pracownicze

7. Art. 23¹ k.p.c. dotyczy nie tylko umów o pracę, lecz również zatrudnienia na podstawie mianowania, jako że przypisana mu funkcja odnosi się do spraw dotyczących nawiązania, istnienia i rozwiązania szerzej rozumianego stosunku pracy. To, że powód na żadnym etapie postępowania nie dochodził roszczenia określonego jakkolwiek kwotą pieniężną, nie jest argumentem przemawiającym za niemajątkowym charakterem jego roszczenia (postanowienie SN z 11.04.2008 r., I PZ 4/08, LEX nr 511700).

8. Sprawa o uznanie wypowiedzenia zmieniającego za bezskuteczne jest sprawą o prawa majątkowe (postanowienie SN z 4.02.2008 r., I PZ 2/08, OSNP 2009/11–12, poz. 146).

9. Zgodnie z art. 23¹ k.p.c. w sprawach o roszczenia pracowników dotyczące istnienia stosunku pracy podstawą ustalenia wartości przedmiotu sporu jest wynagrodzenie w kwocie, której przysługiwanie pracownikowi w okresie objętym sporem nie jest sporne między stronami, a nie wynagrodzenie żądane przez pracownika, które stanowi (lub może stanowić) przedmiot odrębnego roszczenia (postanowienie SN z 20.11.2007 r., II PZ 56/07, OSNP 2009/3–4, poz. 45).

10. W sprawie o przywrócenie do pracy na poprzednich warunkach płacy w związku z wypowiedzeniem umowy o pracę na czas nieokreślony w tej części (w szczególności w zakresie prawa do nagrody jubileuszowej, dodatku za staż pracy oraz specjalnego wynagrodzenia za wieloletnią pracę bezpośrednio w produkcji) podstawą prawną określenia wartości przedmiotu sporu jest art. 23¹ k.p.c., a nie art. 22 k.p.c. (postanowienie SN z 19.01.2006 r., III PZ 14/05, OSNP 2007/1–2, poz. 18).

11. Sprawa o ustalenie stosunku pracy jest sprawą o prawo majątkowe, a nie o prawo niemajątkowe. Dla takiej sprawy zgodnie z art. 23¹ k.p.c. określa się wartość przedmiotu sporu i w konsekwencji – zgodnie z art. 398⁴ § 2 k.p.c. – skarga kasacyjna w sprawie o prawo majątkowe powinna zawierać oznaczenie wartości przedmiotu zaskarżenia (postanowienie SN z 13.01.2006 r., I PZ 26/05, LEX nr 272587).

12. W sprawie, w której sąd zasądził od pracodawcy na rzecz pracownika odszkodowanie z tytułu niezgodnego z prawem rozwiązania umowy o pracę za wypowiedzeniem (art. 45 § 1 lub § 2 w zw. z art. 47¹ k.p.), wartość przedmiotu zaskarżenia stanowi dla pozwanego pracodawcy zasądzona kwota pieniężna (art. 19 § 1 k.p.c. w zw. z art. 368 § 2 k.p.c.), a nie suma wynagrodzenia za pracę za okres jednego roku (art. 23¹ k.p.c. w zw. z art. 368 § 2 k.p.c.) (postanowienie SN z 30.01.2003 r., I PK 263/02, LEX nr 79080).

13. W sprawie o przywrócenie do pracy na poprzednich warunkach w związku z wypowiedzeniem warunków pracy i płacy wartość przedmiotu zaskarżenia stanowi suma wynagrodzenia za pracę sprzed jego zmiany za okres jednego roku (art. 23¹ k.p.c.), niezależnie od tego, czy umowa o pracę uległa rozwiązaniu wskutek odmowy przyjęcia zaproponowanych warunków, czy stosunek pracy trwa na zmienionych warunkach (postanowienie SN z 8.04.2002 r., I PZ 18/02, OSNP 2004/6, poz. 102).

14. W sprawie o zasądzenie odszkodowania z tytułu bezprawnego rozwiązania umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony bez wypowiedzenia na podstawie art. 52 k.p. wartość przedmiotu sporu stanowi podana kwota pieniężna (art. 19 § 1 k.p.c.), a nie suma wynagrodzenia za pracę za okres jednego roku (art. 23¹ k.p.c.) (uchwała SN z 6.12.2001 r., III ZP 28/01, OSNAPiUS 2002/15, poz. 350).

15. Sprawa o ustalenie wypadku przy pracy (ustalenie, że konkretne zdarzenie było wypadkiem przy pracy) jest niewątpliwie sprawą o prawa majątkowe, a w takiej sprawie powód ma obowiązek oznaczyć wartość przedmiotu sporu (art. 126¹ § 1 k.p.c., art. 187 § 1 pkt 1 k.p.c.), przewodniczący w sądzie pierwszej instancji zaś ma obowiązek wyegzekwować od powoda tę wartość pod rygorem zwrotu pozwu (art. 130 § 1 i 2 k.p.c. w zw. z art. 187 § 1 pkt 1 k.p.c. i art. 126¹ § 1 k.p.c.). Roszczenie majątkowe nie musi mieć charakteru pieniężnego. Żądanie – a tym samym sprawa, w której to żądanie jest rozpoznawane – ma charakter majątkowy wówczas, gdy zmierza do realizacji prawa lub uprawnienia mającego bezpośredni wpływ na stosunki majątkowe stron,

przy czym takimi sprawami mogą być zarówno sprawy o świadczenie, jak i o ustalenie albo o ukształtowanie prawa lub stosunku prawnego. Prawami majątkowymi są wszelkie prawa wywodzące się bezpośrednio ze stosunków prawnych obejmujących ekonomiczne interesy stron. Natomiast niemajątkowe są np. prawa służące ochronie dóbr osobistych oraz stosunków rodzinnych między małżonkami, krewnymi, powinowatymi. W sprawie o ustalenie wypadku przy pracy z reguły jest możliwe (choćby w przybliżeniu, co jest wystarczające) ustalenie wartości przedmiotu sporu w odniesieniu do ewentualnego roszczenia o jednorazowe odszkodowanie, nawet bez orzeczenia lekarza orzecznika ZUS (postanowienie SN z 5.08.2009 r., II PZ 6/09, LEX nr 558584).

Roszczenie o wydanie nieruchomości

16. Od dnia wejścia w życie ustawy z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (*Dz.U. Nr 167, poz. 1398 ze zm.*) wartość przedmiotu sporu w sprawach o wydanie nieruchomości posiadanej bez tytułu prawnego albo na podstawie tytułu innego niż najem lub dzierżawa jest określana na podstawie art. 23² k.p.c. (postanowienie SN z 19.10.2007 r., I CZ 117/07, OSNC-ZD 2008/B, poz. 51).

Sprawy działowe

17. Oznaczenie wartości przedmiotu zaskarżenia w sprawach działowych pozostaje w ścisłej zależności od wyników postępowania w tych sprawach i podlega kontroli sądu w ramach badania, czy zachowane zostały wymagania formalne środka odwoławczego, a *kasacji* w szczególności. O wartości przedmiotu zaskarżenia bowiem nie przesądza ani wartość przedmiotu działu, ani wartość udziału wnoszącego środek odwoławczy. Natomiast wartość tę określa zakres kwestionowanego rozstrzygnięcia. Może zatem sprowadzać się do różnicy wysokości oczekiwanej i zasądzonej opłaty (dopłaty), może dotyczyć konkretnych składników majątku spadkowego, jeżeli ich podział miałby być inny niż przyjęty, wyrażać wartość zaliczenia (niezaliczenia) darowizny na schedę spadkową itp. (postanowienie SN z 5.04.2002 r., II CZ 25/02, LEX nr 54494).

18. W postanowieniu Sądu Najwyższego z 21.01.2003 r., III CZ 153/02 (OSNC 2004/4, poz. 60), wyrażono pogląd, że w sprawie o dział spadku wartość przedmiotu zaskarżenia z reguły nie może przekraczać wartości udziału należącego do uczestnika wnoszącego *kasację*. Tylko wyjątkowo, gdy uczestnik podważa samą zasadę podziału albo gdy zaskarża rozstrzygnięcie dotyczące roszczeń dochodzonych z tytułu posiadania rzeczy wspólnej lub tytułem zwrotu pożytków albo rozliczenia nakładów, wartość przedmiotu zaskarżenia może być wyższa niż wartość jego udziału. Sąd Najwyższy trafnie zwrócił uwagę, że interesy majątkowe poszczególnych uczestników postępowania ograniczają się do wysokości udziałów w poddawanym podziałowi majątku, stąd wartością przedmiotu zaskarżenia – nawet wówczas, gdy orzeczenie zaskarżono „w całości” – jest z reguły nie wartość całego dzielonego majątku, ale wartość konkretnego interesu (roszczenia, żądania) lub składnika majątkowego, którego środek odwoławczy

dotyczy. Zasada ta ma zastosowanie również wtedy, gdy postanowienie zostało zaskarżone w całości i skarżący domaga się uchylenia go w całości. Konsekwentnie odnośnie do postanowienia sądu drugiej instancji, którym została oddalona apelacja uczestnika postępowania, na ogół należy przyjąć, że wartość przedmiotu zaskarżenia skargą kasacyjną może być taka sama jak w apelacji albo niższa, jeśli skarżący częściowo uznał racje sądu odwoławczego lub zrezygnował z części swoich pretensji, ponadto odniesiona nie do wartości całego dzielonego majątku, lecz indywidualnego interesu (roszczenia, żądania) lub składnika majątkowego, którego środek odwoławczy dotyczy, i z reguły nie może przekraczać wartości udziału należącego do uczestnika (por. postanowienia SN: z 3.06.2009 r., IV CSK 107/09, LEX nr 512006; z 15.12.2006 r., III CZ 88/06, LEX nr 610089; z 24.07.2008 r., IV CZ 53/08, LEX nr 447655; z 6.05.2010 r., II CZ 38/10, LEX nr 585774, i z 1.06.2011 r., II CZ 27/11, LEX nr 1027178). Nie jest możliwe określenie tej wartości na kwotę wyższą od wskazanej w apelacji, ponieważ zwykle zakres zaskarżenia, tj. kwestionowanego wcześniej rozstrzygnięcia, nie może być szerszy. Wyjątki od tej reguły dotyczą sytuacji, gdy sąd odwoławczy równolegle rozpoznał apelację innego uczestnika postępowania i w jej uwzględnieniu wydał orzeczenie reformatoryjne, gdy uczestnik podważa zasadę podziału, objęcie lub nieobjęcie orzeczeniem poszczególnych rzeczy lub praw albo rozliczenie nakładów, długów lub darowizn, następstw posiadania bądź gdy w następstwie upływu czasu znacząco zmieniła się wartość masy majątkowej i podlegała ona przeszacowaniu. W takich wypadkach wartość przedmiotu zaskarżenia może być wyższa niż wartość jego udziału (por. postanowienia SN: z 5.05.1978 r., III CZP 26/78, OSNCP 1979/1, poz. 3; z 12.07.2007 r., III CSK 177/07, LEX nr 964469, i z 3.06.2009 r., IV CSK 107/09, LEX nr 512006). Przez zasadę podziału w powyższym znaczeniu należy przy tym rozumieć nie odwołanie się do wartości całej masy majątkowej, gdy stanowiska stron co do jej podziału są rozbieżne, z wyjątkiem przyznania jej wbrew woli skarżącemu z obowiązkiem spłaty (wówczas znaczenie ma konsekwencja zadysponowania danym składnikiem wyrażająca się różnicą wartości praw majątkowych, których żądał, i tych, które otrzymał w postaci zasądzonej od niego sumy spłat/dopłat), tylko sytuację, gdy kwestionuje się fakt i podstawę uznania danego składnika majątku za wspólny (wówczas uwzględnia się jego wartość) albo dopuszczalność podziału z uwagi na zakazy bądź ograniczenia istniejące w tym zakresie, a wynikające z ustawy lub umowy. Zbliżone stanowisko w tym przedmiocie przyjął Sąd Najwyższy w postanowieniu z 11.08.2008 r., V CSK 136/08 (LEX nr 658209) (z uzasadnienia postanowienia SN z 17.04.2013 r., V CZ 119/12, LEX nr 1341722).

2.4. Wartość przedmiotu zaskarżenia w sprawach połączonych do wspólnego rozpoznania (art. 219 k.p.c.)

19. W razie połączenia do wspólnego rozpoznania spraw na podstawie art. 219 k.p.c. dla każdej z nich należy określić wartość przedmiotu zaskarżenia kasacyjnego (postanowienie SN z 26.05.2006 r., III CSK 168/06, LEX nr 1511045).

20. Dokonanie na podstawie art. 219 k.p.c. połączenia spraw do wspólnego rozpoznania i wyrokowania jest jedynie czynnością techniczną, która nie pozbawia rozstrzyganych spraw samodzielności i odrębności. Tym samym nie zachodzą podstawy do traktowania dochodzonych w tych sprawach roszczeń jako całości i zliczania ich wartości przedmiotu zaskarżenia. Samodzielnej ocenie podlega także dopuszczalność wniesienia skargi kasacyjnej w każdej z połączonych spraw (postanowienie SN z 9.11.2010 r., IV CSK 335/10, LEX nr 1391326).

3. Właściwość miejscowa

3.1. Właściwość ogólna, przemienna i wyłączna

Właściwość miejscową określa zakres kompetencji sądów tego samego rzędu. Służy ona do określenia, który z sądów właściwych rzeczowo jest uprawniony do rozpoznania konkretnej sprawy. Rozróżnia się dwa rodzaje właściwości miejscowej – **ogólną** i **szczególną**, a w ramach tej ostatniej – **przemienną** i **wyłączną**.

Podstawę określenia **właściwości ogólnej** stanowi **miejsce zamieszkania pozwanego (wnioskodawcy)**, które określa się według przepisów kodeksu cywilnego, a zatem według art. 25 i n. k.c. **W postępowaniu procesowym**, zgodnie z art. 27 § 1 k.p.c., powództwo wytacza się przed sąd pierwszej instancji, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania. W postępowaniu nieprocesowym, jeżeli właściwość miejscowa nie została oznaczona w przepisie szczególnym (por. uwagi niżej), właściwy jest sąd miejsca zamieszkania wnioskodawcy, a w braku miejsca zamieszkania – sąd miejsca jego pobytu. Do postępowania z urzędu właściwy jest sąd miejsca, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie będące podstawą wszczęcia postępowania (art. 508 k.p.c.).

Właściwość miejscową w sprawie przeciwko Skarbowi Państwa określa art. 29 k.p.c., stanowiąc, że powództwo przeciwko Skarbowi Państwa wytacza się według siedziby państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie.

Artykuł 30 k.p.c. określa właściwość ogólną sądów w sprawach przeciwko wszystkim – poza Skarbem Państwa – osobom prawnym, a więc również tym, których działalność obejmuje teren całego kraju. Przeciwko takim podmiotom powództwo wytacza się według miejsca ich siedziby.

W odniesieniu do osób prawnych (innych podmiotów) działających na obszarze całego kraju **przepis szczególny** może określić właściwość miejscową odmiennie niż w art. 30 k.p.c. Przykładem jest art. 10 ustawy z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2020 r. poz. 895 ze zm.), stanowiący, że powództwo o roszczenia wynikające z umów ubezpieczenia można wytoczyć albo według